

אשלים
ASHALIM

העמותה לתכנון ולפיתוח שירותים לילדים
ובני נוער בסיכון ומשפחותיהם (ע"ר)
מיסודו של בנימין ישראל ובחמיכתן של ממשלת ישראל
והפדרציה היהודית של ניו-יורק. www.ashalim.org.il

איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה

ת כ נ י ת ה ה ט מ ע ה

שמואל גולדשטיין

העמותה לתכנון ולפיתוח שירותים לילדים
ובני נוער בסיכון ומשפחותיהם (ע"ר)
מיסודו של בוינט ישראל ובתמיכתן של ממשלת ישראל
והפרצית היהודית של ניו-יורק
www.ashalim.org.il

איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה

תכנית ההטמעה

שמואל גולדשטיין

הוועדה להוצאה לאור, אשלים: **רחל דגן, ד"ר רמי סולימני, חנה פרימק,**
איטה שחר, טוביה מנדלסון

עריכה לשונית: **גילת עירון-בהר**

עיצוב והדפסה: **סטודיו אמיתי**

מזכירות ותיאום הפקה: **סיגל ברזילאי**

עזרת הפקה והבאה לדפוס: **מרים גרינשטיין**

הפקה והוצאה לאור: **טוביה מנדלסון, אשל**

© כל הזכויות שמורות לעמותת אשלים, העמותה לתכנון ולפיתוח
שירותים לילדים ובני נוער בסיכון ומשפחותיהם (ע"ר)

הודפס בירושלים, 2007

תוכן העניינים

5	פתח דבר
7	מבוא
11	הכוונה לדרכי הכנת ההשתלמות (טרום-השתלמות)
15	מפגש 1 היכרות וחווה התקשרות
21	מפגש 2 תופעת ההתעללות בקטינים
25	מפגש 3 בירור עמדות כלפי התעללות בילדים ובבני נוער ו"אזור" רגשות
31	מפגש 4 פגיעות והתעללות בילדים ובבני נוער
37	מפגש 5 חובת הדיווח ותהליך הדיווח
41	מפגש 6 התייעצות והתחלקות
47	מפגש 7 שירותים בקהילה
53	מפגש 8 בירור דילמות מקצועיות ומוסריות
55	מפגש 9 מיומנויות עבודה עם קטין נפגע התעללות ועם בני משפחתו
59	מפגש 10 השלכות איתור ילד נפגע התעללות על בני משפחתו
61	מפגש 11 התערבות איש מקצוע והשפעותיה עליו
63	מפגש 12 סיום ופרידה, משוב והערכה וסיכום
67	מקורות עיוניים

רשימת הנספחים

71	נספח 1	תופעת ההתעללות והפגיעה בילדים – שוש צימרמן, ראש היחידה למניעת התעללות בילדים – שפ"י
79	נספח 2	סרטים כאמצעי עזר לעבודת המנחים בנושא "איתור ילדים בסיכון" – רשימת סרטים מומלצים
84	נספח 3	תדריך לניתוח סרט
86	נספח 4	קטעי עיתונות
88	נספח 5	אירועים ותדריכים לניתוחם (ארבעה תחומי פגיעה, שני אירועים בכל תחום – האחד לגיל הגן והשני לגיל בית הספר + שמונה תדריכים – תדריך לכל אירוע)
89	נספח 5 (א)	אירוע "מתגלגל" – התעללות פיזית (גיל בית הספר) + ניתוח האירוע
91	נספח 5 (ב)	אירוע "מתגלגל" – התעללות פיזית (גיל הגן) – ניתוח האירוע
93	נספח 5 (ג)	אירוע הזנחה (גיל בית הספר) + ניתוח האירוע
96	נספח 5 (ד)	אירוע הזנחה (גיל הגן) + ניתוח האירוע
98	נספח 5 (ה)	אירוע התעללות נפשית (גיל בית הספר) + ניתוח האירוע
102	נספח 5 (ו)	אירוע התעללות נפשית (גיל הגן) + ניתוח האירוע
105	נספח 5 (ז)	אירוע התעללות מינית (גיל בית הספר) + ניתוח האירוע
108	נספח 5 (ח)	אירוע התעללות מינית (גיל הגן) + ניתוח האירוע
110	נספח 6	חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו
112	נספח 7	האמנה הבין-לאומית לזכויות הילד – תקציר
113	נספח 7 (א)	מיון זכויות ילדים על-פי האמנה הבין-לאומית לזכויות הילד
125	נספח 8	חובת הדיווח – תיקון מס' 26 לחוק העונשין התש"ן-1989, סעיף 1368
126	נספח 8 (א)	פרשנות לתיקון לחוק העונשין
129	נספח 9	דף רקע להתנסות – חמישה היבטים של "תחזוקה מיטיבה"
130	נספח 10	מסע אל הנעלם – בירור ציפיות
131	נספח 10 (א)	מסע אל הנעלם – תרגיל פרידה
132	נספח 11	שאלון משוב והערכה

פתח דבר

אשלים, בהיותה עמותה המפתחת בשיתוף עם ממשלת ישראל שירותים לילדים ונוער בסיכון, מייחסת חשיבות רבה לנושא האיתור המוקדם של ילדים נפגעי הזנחה והתעללות ורואה בו אמצעי להפחתת סיכון. הדבר נעשה בשלוש דרכים עיקריות:

א. הפקת ידע עיוני והפצתו בקרב אנשי מקצוע מדיסציפלינות שונות העובדים עם ילדים ובני נוער בסיכון.
ב. הכשרת אנשי מקצוע לתפקיד הנחייה והטמעה של תכנית הכשרה שעניינה איתור הילדים, דיווח והפניית הילדים לטיפול.

ג. בניית כלים ואמצעים דידקטיים שיאפשרו למנחים לבצע את עבודתם באופן אופטימאלי.
החוברת המונחת לפניכם הינה פרי ניסיון שנצבר במהלך חמש שנים במסגרת הפרויקט של אשלים "איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה".

החוברת היא ערכת הדרכה מובנית לביצוע תכנית השתלמות בת 28-30 שעות הוראה, העוסקת בהיבטים המרכזיים של "איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה" ואשר מבוצעת ברובה בסדנאות על ידי מנחים מקצועיים שהוכשרו לכך על ידי אשלים.

הערכה מבוססת על 11 מפגשים וניתן לבצענה כתוכנית השתלמות ברצף אחד או באופן מודולארי, על פי הצרכים, האילוצים והאפשרויות של הגוף או הגורם מבצע ההשתלמות.

לכל המפגשים פורמט אחיד הכולל: נושא המפגש, מטרתו, משך הזמן לביצועו, שיטות ואמצעים. לכל מפגש מספר חלופות לדרך ביצועו והמנחה יכול לבחור את זו ה"מדברת" אליו ביותר.
לתכנית ההטמעה מצורפים:

1. מצגת המאפשרת העברת כל מפגש גם בדרך של הרצאה פרונטאלית.

2. שני סרטים העוסקים בסוגי התעללות השונים.

בתכנית ההטמעה ישנו גם תדריך כיצד להשתמש בסרטים.

תוכנית ההטמעה, המצגת, הסרטים, וכן ארבע חוברות על היבטים תרבותיים של קבוצות חברתיות שונות בישראל ימצאו כולם במארז אחד "תיק למנחה" שיחולק לכל אלה שיסיימו השתלמות מנחים לנושא "איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה".

אנו מקווים, כי תוכנית ההטמעה ושאר החומרים שהוזכרו לעיל יאפשרו לאנשי המקצוע ללמוד יותר לעומק את הנושא של איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה תוך פיתוח רגישות תרבותית וכיבוד השונה והייחודי בכל קבוצה תרבותית עמה הם עובדים.

בברכה,

ד"ר רמי סולימני

מנכ"ל אשלים

מבוא

מטרתה של ערכת ההטמעה

ערכת ההטמעה מטרתה העשרת מנחים לביצוע תכנית השתלמות להטמעת הנושא "איתור ילדים ובני נוער נפגעי התעללות או הזנחה".

אוכלוסיית היעד

הערכה מיועדת למנחים מקצועיים בתחום העבודה עם ילדים בסיכון.

מה בערכה?

בערכה מערכי הדרכה ל-12 מפגשים. יחידות התוכן משלימות זו את זו ומהוות תכנית אינטגרטיבית אחת. הערכה היא אפוא תכנית מודולרית שבה כל מפגש הוא יחידת תוכן העומדת בפני עצמה. לפיכך אפשר לבצע את התכנית ברצף מפגשים או ללמד יחידת תוכן בודדת הרלוונטית ל"כאן ועכשיו". לצד האמור לעיל, אנו מציעים תכנית מינימום שתכלול את המפגשים האלה:

- מפגש 2: תופעת ההתעללות בקטינים
- מפגש 3: בירור עמדות כלפי התעללות בילדים ובבני נוער ו"איוורור" רגשות
- מפגש 4: פגיעות והתעללות בילדים ובבני נוער
- מפגש 5: חובת הדיווח ותהליך הדיווח
- מפגש 6: התייעצות והתחלקות
- מפגש 10: השלכות איתור ילד נפגע התעללות על בני משפחתו
- מפגש 12: סיום ופרדה, משוב והערכה, וסיכום

סדר המפגשים בערכה מתוכנן ויש בו היגיון התפתחותי. עם זאת, אפשר לשנות את הסדר ולבחור נושאים שייראו למנחה רלוונטיים לקבוצה הספציפית שעמה הוא עובד.

שיטה, מבנה וארגון

כל מפגש בנוי משילוב בין היבטים רגשיים, קוגניטיביים ויישומים, ויש בו מרכיבים עיוניים ומרכיבים סדנתיים. לכל אורך הערכה מושם דגש על בירור עמדותיהם ורגשותיהם של המשתתפים, לצד העשרה עיונית ובירור תהליכים הנדרשים ליישום בשדה העבודה.

המפגשים בנויים על-פי סכמה אחידה הכוללת את הרכיבים האלה:

- ♦ מטרת המפגש
- ♦ משך הזמן המומלץ
- ♦ הצגה קצרה של נושא המפגש והכוונה למקורות נגישים להעשרה עיונית ולהכנת מערך ההרצאה

◆ כלים, שיטות ואמצעים – לכל נושא/פרק מוצעות בדרך כלל כמה חלופות לדרך העברת הנושא וכן הכוונה לכלים ולאמצעים הנדרשים. במרבית המקרים כלים אלה מוצגים בטקסט עצמו או בנספח שלו, או שנכתב היכן אפשר למוצאם.

כיצד להשתמש בערכת ההטמעה?

הערכה מכילה את כל המרכיבים הנחוצים לאיש המקצוע כדי ללמד את יחידות התוכן הכלולות בה. עם זאת, אין בכוונתנו לפגוע באוטונומיה של איש המקצוע. אנו מזמינים אותו לבטא חשיבה מקורית ויצירתיות, ולארגן את המפגשים בדרך המתאימה לו. כל בקשתנו כאן היא לספק נקודות עיגון למשתמש שאין לו כאלה משל עצמו. אפשר לשנות כל אחד ממערכי המפגש, להוסיף לו או לגרוע ממנו. גם אין פסול בשימוש חלקי במערכים שכאן בתוספת החומרים של מבצע התכנית, ובלבד שיחידת הלימוד תהיה שלמה ותהליך הלמידה יהיה יעיל ויתאם את מטרותיו. זאת כדאי לדעת: מרגע שהערכה הופקה, היא כבר אינה שלנו; היא של ציבור המשתמשים בה. אין למשתמש כל מחויבות כלפי הערכה; המחויבות היא לנושא. מומלץ להשקיע מחשבה בהרכב האנושי של קבוצות המשתתפים ולערוך את המפגשים בהתאם.

אנו מציעים למשתמש לבנות לעצמו תמונה כוללת על התכנים ועל הנושאים שירצה להקנות, ומשם לפנות לבניית תכנית המפרטת את השלבים ליישומה. באותה מידה חשוב גם להביא בחשבון את צורכי מבצע התכנית ואת העדפותיו האישיות.

הערכה מתייחסת לאוכלוסיות "הזרם המרכזי" בישראל. על המנחה להיות רגיש להיבטים תרבותיים וחברתיים בקבוצות אוכלוסייה שונות ולערוך התאמות נדרשות בבואו לעסוק באוכלוסיות כאלה.

תיק למנחה

"אשלים" פיתחה תיק למנחה ובו כלי עבודה בסיסיים לעבודתו. ערכת ההטמעה היא כלי מרכזי בתיק. מלבדה ימצאו בתיק החומרים האלה:

1. מצגת לנושא "איתור ילדים ובני נוער נפגעי התעללות והזנחה" הבנויה בהתאמה לערכת ההטמעה.
2. סרט D.V.D "לטובת מי".
3. חומר רקע עיוני להכרת היבטים בין-תרבותיים, ובכלל זה:
 - ◆ יחס היהדות אל פגיעות בילדים / דורון אגסי.
 - ◆ היבטים בין-תרבותיים באיתור ילדים בסיכון בקרב יוצאי אתיופיה / ד"ר שבתאי מלכה וממויה זרה.
 - ◆ היבטים בין-תרבותיים של האוכלוסייה הערבית בישראל לאיתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה / ד"ר חאולה אבו-בקר.
 - ◆ היבטים בין-תרבותיים של האוכלוסייה הקווקזית בישראל לאיתור ילדים ובני נוער, נפגעי התעללות והזנחה / ד"ר חן ברס.
4. רשימה ארצית של פקודי הסעד על-פי מקומות עבודתם.

למנחים במגזרים ספציפיים מבצעת "אשלים" התאמות של חוברת ההדרכה "איתור ילדים בסיכון", כדלהלן:

המגזר החרדי: "אשלים" עומדת להשלים את הפקתה של החוברת "איתור ילדים בסיכון לאוכלוסייה החרדית בישראל". זוהי עבודה של צוות אנשי מקצוע שעיקרו עובדים מקרב העדה החרדית, שהתאימו את חוברת ההדרכה הקיימת לתרבות החברה החרדית. בחוברת זו מופיעה גם עבודתו של העובד הסוציאלי דורון אגסי, העוסקת בנושא "יחס היהדות אל פגיעות בילדים". מאמר זה דן בארבעה סוגי ההתעללות: פיזית, נפשית, מינית והזנחה, ובוחר את יחס היהדות אל חובת הדיווח. הכתיבה לוותה בייעוץ ובהכוונה של רבנים בני העדה החרדית. אנו מאמינים כי החוברת תוכר על-ידי רבנים חרדים המקובלים על בני העדה.

המגזר הערבי: חוברת ההדרכה "איתור ילדים בסיכון" מתורגמת לשפה הערבית. החוברת כוללת מבוא מורחב הן בהיבטים הבין-תרבותיים של החברה הערבית וביחסה לפגיעות ולהתעללות בילדים. את המבוא חיבר ד"ר האולה אבו-בקר לאחר שקיבל משוב מקבוצת אנשי מקצוע ערבים. גם עבודה זו תופיע בתיק המנחה כמסמך העומד בפני עצמו.

העדה האתיופית בישראל: חוברת זו מציגה את ההיבטים הבין-תרבותיים של בני העדה האתיופית, ומתמקדת בנושא של ילדים נפגעי התעללות והזנחה. את החוברת כתבה ד"ר מלכה שבתאי, אנתרופולוגית החוקרת את החברה האתיופית שנים רבות, בייעוץ של עובד סוציאלי בן העדה האתיופית, ממויה זרה. עבודתה של ד"ר שבתאי מבוססת בין היתר על תוצרי עבודתו של צוות חשיבה המורכב מאנשי מקצוע, רובם בני העדה האתיופית. בתום תהליך הכתיבה התקיים מפגש משוב שבו השתתפו חברי צוות החשיבה המקורי, שלאחריו התבצעו תיקונים והשלמות לפי הערותיו של צוות החשיבה.

יוצאי חבר העמים לשעבר בישראל: בימים אלה התחלנו בתהליך של בחינת ההיבטים התרבותיים של יוצאי חבר העמים לשעבר בישראל במגמה לבחון נחיצות מבוא מיוחד לקבוצת אוכלוסייה זו. אנו מאמינים כי עד תחילת שנת 2007 יימצא בידינו מסמך המציג את ההיבטים התרבותיים בהקשר ליחסה של תרבות זו אל פגיעות והתעללות בילדים ובבני נוער. גם עבודה זו תיכלל בתיק המנחה כמסמך עצמאי.

תכנית הטמעה לעובדי מערכת החינוך: הושלמה בנייתה של ערכת הדרכה להטמעת הנושא של "איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה" בבתי הספר. את הערכה חיברו בטי ריטבו, יועצת חינוכית ומדריכה ארצית בשפ"י, ושמואל גולדשטיין, פרויקטור "איתור ילדים בסיכון" ב"אשלים". תכנית הטמעה זו תחולק למנחים, ליועצים חינוכיים ולפסיכולוגיים חינוכיים באמצעות שפ"י. מנחים שיהיו מעוניינים בערכת הטמעה הזאת, יוכלו לקבל גם ב"אשלים".

בבניית התיק ובכתיבת הערכות הסתייעתי בניסיון הרב שצברו המנחים הפועלים באמצעות "אשלים" בתכנית "איתור ילדים בסיכון", ולהם התודה.

הכוונה לדרכי הכנת השתלמות (טרם-השתלמות)

חלק א. התקשרות עם המזמין

מנחה המקבל הצעה לביצוע תכנית השתלמות, מומלץ שבמפגש ההיכרות יכוון ללימוד הנושאים האלה:

- ♦ לימוד הארגון ומאפייניו המרכזיים
- ♦ לימוד אוכלוסיית הלומדים הפוטנציאלית – מאפיינים השכלתיים, תרבותיים ואחרים
- ♦ בירור מאפיינים מיוחדים של הארגון ושל המועמדים להשתתף בהשתלמות
- ♦ איתור צרכים מיוחדים
- ♦ בירור ציפיות ותוצרים מצופים
- ♦ לימוד אוכלוסיית הלקוחות של הארגון מזמין השירות על מאפייניה המיוחדים
- ♦ שיתוף המזמין בעיצוב תכנית הלימודים
- ♦ בירור הסוגיות הכספיות (עלויות, מועדי תשלום וכו') ובניית חוזה התקשרות רשמי. אין להתחיל תכנית השתלמות בלי שעניין השכר הוסדר לשביעות רצון כל הצדדים. חשוב להקפיד ולקבל הזמנת עבודה או חוזה עבודה חתום בידי המורשה לכך בתוך הארגון מזמין ההשתלמות.

תכנית ההטמעה

חלק ב. התארגנות מנהלית

קבוצת לימוד אופטימלית

קבוצה מינימלית כוללת 20-24 לומדים.

אחריות מנהלית

יש להבטיח שהארגון יציב עובד שיהיה אחראי לכל ההיבטים המנהליים של התכנית, כגון: הזמנת המשתתפים, רישום נוכחות, דאגה למרצים אורחים, קיום העזרים והאמצעייה הנחוצים ותקינותם, דאגה לכיבוד וכו"ב, אלא אם המנחה קיבל על עצמו לבצע פעולות אלה בעצמו.

תנאים פיזיים

על המנחה לוודא שהתנאים הפיזיים המוצעים ראויים ומתאימים לביצוע ההשתלמות:
חדרי הלימוד: חדרים נוחים ללימודים, בעלי אפשרויות מיזוג (חימום וקירור) לפי הצורך. תנאים פיזיים לקויים פוגעים בריכוז ובכושר הלמידה.

אם מבקשים לחלק את המשתתפים במהלך התכנית לקבוצות עבודה, יש לוודא שיש מספיק חדרים (אולם המליאה יכול תמיד לשמש חדר אחד). יש להימנע ככל האפשר מעבודה של כמה קבוצות באותו אולם או חדר (גם אם הוא גדול), מאחר שהדבר פוגע באינטימיות הלומדים, בריכוז וביכולת הקשב שלהם. אין לקיים שיעורים במקומות

ציבוריים כמו מסדרון, לובי או כל מקום פתוח אחר, שבו יכולה להתרחש תנועה של אנשים שאינם קשורים לתכנית. מקומות כאלה אינם מאפשרים שליטה על תנועת האחרים הנמצאים במרחב זה, חושפים את הלומדים לגירויים לא-רלוונטיים ופוגעים בתהליך הלמידה.

ניקיון: חשוב שחדרי הלימוד יהיו נקיים ומרווחים דיים לקלוט את קבוצת הלומדים.

ריהוט: יש להקפיד שמספר הכיסאות והשולחנות יתאים למספר המשתתפים. מספר רב מדי של שולחנות או כיסאות משרה תחושה שלילית, מעין אכזבה על שלא הגיעו כל המוזמנים, ואילו מספר קטן של כיסאות גורם להפרעה ולעיכוב במהלך ההשתלמות ויוצר תחושה של חוסר ארגון.

אמצעי עזר

שימוש באמצעי עזר (כמו מטול שקפים, וידאו, מסרטה, שקפים, שקופיות, סרט ועוד) מחייב כמה פעולות מקדימות:

- ◆ הכנת דף (תדריך עצמי) ובו מפורטים האמצעים הנדרשים לכל שיעור. לא להשאיר את הדברים לזיכרון, ולא לסמוך על הצלחה קודמת. בפירוט האמצעים יש לרדת עד רמת הדברים הקטנים ביותר, כמו סיכות, מהדקים, גיר ללוח וכיו"ב, לפי צורכי השיעור הספציפי. טוב יעשה המנחה אם יצטייד ב"ערכת מנחה" – מזוודה ובה כל האמצעים השכיחים לעבודה השוטפת.

- ◆ בדיקת קיום האמצעים: לא לסמוך על ההיגיון ועל "אמרתי לך", אלא לוודא שהאמצעים קיימים.
- ◆ בדיקת תקינות האמצעים: אין להסתפק בכך שמישהו אמר שהאמצעים תקינים, אלא לבדוק באופן אישי את תקינותם.

- ◆ הצבה סופית של האמצעים: על המנחה להגיע בזמן סביר, לפני המפגש, כדי להציב את האמצעים במקום הנכון ולוודא שוב את תקינותם. בדרך פלא פועלים חוקי מרפי וברגע האחרון מתגלות תקלות בלתי-צפויות (כמו כבל מאריך שנשכח, מישהו "טיפל" בווידאו מאז הבדיקה האחרונה ועוד).

- ◆ יש לוודא שהאמצעים ערוכים בסדר נכון, למשל: שהשקפים והשקופיות מסודרים לפי סדר ההרצאה, שהסרט הוחזר להתחלה או למקום שבו מבקשים להתחיל, ועוד. הדברים נכונים במיוחד במקרים שבהם מבקשים להפעיל אמצעים מתוחכמים כמו מצגת, הכוללת מחשב נייד, שלט, מקרן ברקו ומסך. חובה שיימצא אדם היודע להפעילם.
- ◆ יש לוודא שיש כמות מספקת של כלי כתיבה, ניירות, בריסטולים ושאר הפריטים הנחוצים לקיום המפגש.

כיבוד

יש לדאוג מראש לכיבוד שיחולק למשתתפים ולהקצות לכך יחידת זמן מתאימה.

רישום נוכחות

יש לוודא קיום יומן לרישום נוכחות. רישום זה חשוב בעיקר כאשר המשתתפים אמורים לקבל תעודות השתתפות. על המשתתפים לדעת כי היעדרות עלולה למנוע מהם לקבל תעודה או אישור. עניין זה צריך להיות מוצג במפגש הראשון כחלק מחוזה העבודה. הנוכחות היא גם אמצעי מעקב של הגורמים המפנים את עובדיהם להשתלמות, כדי לוודא שאכן הגיעו אליה.

תכנית ההשתלמות

נושא ותכנים מרכזיים	מספר שעות	הערות
היכרות וחווה התקשרות	2	
תופעת ההתעללות בקטינים	2	
בירור עמדות כלפי התעללות בילדים ובבני נוער ו"אורור" רגשות	4	
פגיעות והתעללות בילדים ובבני נוער	4-3	
חובת הדיווח ותהליך הדיווח	4	
התייעצות והתחלקות	2	
שירותים בקהילה	4	
בירור דילמות מקצועיות ומוסריות	2	
מיומנויות עבודה עם קטין נפגע-התעללות ועם בני משפחתו	2	
השלכות איתור ילד נפגע-התעללות על בני משפחתו	2	
התערבות איש מקצוע והשפעותיה עליו	2	
סיום ופרדה - משוב והערכה וסיכום	2	
סה"כ שעות	31-29	

מתוך התכנית הכוללת יבנה כל מנחה את השתלמותו הספציפית. לעתים חשוב להוסיף יחידות למידה, כגון "היבטים בין-תרבותיים" ועוד.

היקף השתלמות סטנדרטית מומלצת הוא 28 שעות.

היכרות וחזקה התקשרות

המטרה

יצירת מסגרת לעבודה משותפת ומחויבות הדדית

מטרות משנה

- ◆ יצירת אווירה והתקרבות
- ◆ חיבור לנושא "איתור ילדים ובני נוער נפגעי התעללות והזנחה"

משך המפגש

שעתיים

משתתפים אורחים

במפגש זה חשובה השתתפות נציגי הגוף מזמין ההשתלמות. יש בהשתתפותם מתן לגיטימציה להשתלמות והכרה בחשיבותה. אם אורחים אלה מגיעים למפגש זה יש להקצות להם יחידת זמן לדברי ברכה ו/או הצגת ציפיות מההשתלמות.

האמצעים

- ◆ תגי זיהוי כמספר המשתתפים
- ◆ משחק החפצים – ראו פירוט בחלופה רביעית.

חלק א: היכרות

חלקו הראשון של המפגש נועד לערוך היכרות בין משתתפי הקבוצה תוך התחברות ראשונית לנושא "התעללות בילדים והזנחתם". ההיכרות חשובה גם ליצירת חיבור ראשוני בין המשתתפים שיוביל אותם קדימה ויכוון לאווירה שאותה אנו מבקשים למסד בהשתלמות.

המשך המפגש עוסק ביצירת מסגרת וגבולות להשתלמות כולה, באמצעות עריכת חוזה עם הלומדים, שבו הם מתחייבים לפעול על-פי כללים מסוימים.

חלופה ראשונה: היכרות רשמית

כל משתתף מתבקש להציג את עצמו ולספר מדוע בא להשתתף בהשתלמות. רצוי לחלק למשתתפים תגי זיהוי, בעיקר אם אינם מכירים איש את רעהו.

חלופה שנייה: הצגת השם והקשר האישי לנושא

המשתתפים מתבקשים להציג עצמם ולומר מה הקשר שלהם לנושא "איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה". תגי זיהוי – כמפורט בחלופה הראשונה.

חלופה שלישית: אסוציאציות

המשתתפים מתבקשים להציג את עצמם ולקשור בין שמם לבין נושא ההשתלמות. זהו תרגיל בעל אופי מופשט ולכן מתאים יותר למשתתפים שיש להם יכולת הפשטה. בכל מקרה מוצע כי המנחה יציג עצמו ראשון וידגים בפני הקבוצה כיצד שמו קשור לנושא. תגי זיהוי – כמפורט בחלופות הקודמות.

חלופה רביעית: משחק החפצים

האמצעים

- ◆ תגי זיהוי
- ◆ שקית מלאה בחפצים שונים כגון בובות, תמונות, מפתחות, מטפחות צבעוניות, מסמרים, ברגים, סיכות ועוד, כעולה על דעתו של המנחה
- ◆ סדין או מפה לבנה

השיטה

המנחה מניח סדין במרכז החדר, מפזר עליו את החפצים שהביא (או מניחם בצורה מסודרת) ומבקש מכל משתתף לבחור אחד מהם. הרציונל לבחירה הוא כיצד החפץ שנבחר נקשר במחשבתו לנושא "ילדים נפגעי התעללות והזנחה". בתום בחירת החפצים המנחה מבקש מכל משתתף להציג את החפץ שבחר, לנמק את בחירתו ולהסביר כיצד היא מתקשרת לנושא ההשתלמות.

דיון

בתום הצגת הדברים יאפשר המנחה למשתתפים להתייחס לדברים שנאמרו.

הכוונה למנחה: אפשר למשתתפים לבטא את מחשבותיהם ובעיקר את רגשותיהם ביחס לנושא. ספק להם תמיכה ועידוד.

סיכום והכללה

בתום הדיון יסכם המנחה את עיקרי הדברים שעלו בהצגת החפצים ובדיון שהתקיים. חשוב להבליט את הקושי לעסוק בנושא כאוב זה ואת הדילמות הרבות שהוא מעורר.

חלופה חמישית: היכרות "טלפון שבור"

האמצעים

תני זיהוי

השיטה

המנחה מסביר את כללי המשחק: על המשתתף הראשון להציג את עצמו ולומר על עצמו דבר-מה הקשור לנושא ההשתלמות. המשתתף הבא (בכיוון השעון או בכיוון ההפוך לו) חוזר על דברי הראשון וממשיך בהצגת שמו בתוספת דבר-מה על עצמו הקושר אותו להשתלמות, וכך הלאה. לדוגמה: משתתף ראשון: "אני יצחק יצחקי, אני אוהב לעזור לאנשים ולכן באתי להשתלמות". משתתף שני: "זהו יצחק יצחקי. הוא אוהב לעזור לאנשים ולכן בא לקורס. שמי יעקב יעקובי, אני אוהב ילדים ולכן באתי לקורס", וכך הלאה (אפשר לנתק את החלק השני של המשפט מהצורך להצביע על קשר להשתלמות ואז ההיכרות עשויה להיות מרתקת יותר, מאחר שהמציג עצמו יכול לבטא עושר רב יותר של אישיותו, כמו למשל: "שמי יצחק יצחקי ואני אוהב לנגן בכינור" וכו'. עם זאת, הדבר עלול להרחיק את המשתתפים מהקישור שביקשנו לקיים בין ההיכרות לבין תכנית ההשתלמות). כדי להקל על המשתתפים, יכול המנחה להיות הראשון שיציג את עצמו וכך ידגים להם את השיטה.

סיכום והכללה

המנחה יסכם את עיקרי הדברים שנאמרו תוך התמקדות בסיבות ובמניעים שהביאו את המשתתפים להשתלמות. חשוב להבליט את מקורות המוטיבציה של המשתלמים להשתתף בתכנית, ותוך כך להדגיש את הקושי בלימוד הנושא, בגין העומס הנפשי שהוא טומן בחובו.

חלופה שישית: קרוסלה

האמצעים

תני זיהוי

השיטה

המנחה מסביר למשתתפים את כללי משחק ההיכרות. המשתתפים יושבים בשני מעגלים (פנימי וחיצוני) זה מול זה. אם המשתתפים אינם מכירים איש את רעהו יש להתחיל מהצגת השם ואז כל משתתף מתבקש לדבר על נושא הפגיעה בילדים במשך שתי דקות. האחד מדבר והשני מקשיב. לאחר מכן מתחלפים. בתום ארבע דקות המנחה מבקש מיושבי המעגל הפנימי לזוז ימינה כיסא אחד וחוזרים על אותו תהליך. המנחה יקבע את מספר התזוזות לפי התפתחות האווירה.

דיון

המשתתפים מציגים את עיקרי הדברים ששמעו בשם אומרם. המנחה מאפשר למצוטטים להשלים או לתקן דברים. "משחק" זה מאפשר כניסה מהירה לנושא ההשתלמות, מתוך זווית הראייה של המשתתפים עצמם.

הכוונה למנחה: אפשר למשתתפים לבטא את מחשבותיהם, תפיסותיהם ועמדותיהם כלפי הנושא, עודד את הדוברים ותן חיזוק ותמיכה לקשיים שיעלו.

סיכום והכללה

המנחה יסכם את הדיון תוך הבלטת עיקרי הדברים שנאמרו על נושא ההשתלמות. חשוב שהמנחה ידגיש את הקשיים ואת הדילמות שביטאו המשתתפים בכל הקשור לעיסוק בנושא זה, במיוחד לאור האחריות שיש לאיש המקצוע לשמירה על טובת הילד.

חלופה שביעית: היכרות באמצעות קלפים

האמצעים

- ◆ תגי זיהוי
- ◆ חפיסת קלפים בהן מוצגות תמונות שונות ו/או מצבים שונים (אפשר לרכוש בחנויות הספרים של האוניברסיטאות השונות וכן בחנויות סטימצקי)

השיטה

- שלב א:** המנחה יפזר את חפיסת הקלפים במרכז החדר.
- שלב ב:** הצגת דרישות המשימה. המנחה יבקש מכל משתתף לבחור קלף אחד שמצביע על תכונה אישית שלו או שיש בו כדי להסביר מדוע החליט להצטרף להשתלמות. לחלופין יכול המנחה לבקש מכל משתתף לבחור בשני קלפים כאשר האחד יצביע על תכונה אישית שלו, והשני יסביר את סיבת הצטרפותו להשתלמות.
- שלב ג:** המשתתפים בוחרים את הקלפים.
- שלב ד:** המנחה מבקש מכל משתתף להציג עצמו, ולאחר מכן להציג את הקלף/קלפים שבחר ולענות על השאלות שהוצגו בפני המשתתפים לשם בחירת הקלפים.

חלק ב: בניית חוזה ההתקשרות

חלופה ראשונה: בירור ציפיות - "מסע אל הנעלם"

חלקו הראשון של התרגיל יועבר במפגש הראשון וחלקו השני - במפגש האחרון (מפגש הפרדה).

האמצעים

- ◆ תגי זיהוי
- ◆ דף "מסע אל הנעלם" (נספח 10)
- ◆ בירור ציפיות (ראה נספח 10) במספר עותקים כמספר המשתתפים
- ◆ כלי כתיבה וצבעים
- ◆ תכנית ההשתלמות במספר עותקים, כמספר המשתתפים.

השיטה

המנחה יחלק למשתתפים את דף "מסע אל הנעלם" ויבקש מכל משתתף למלא את הדף בכל השאלות המעסיקות אותו והציפיות שיש לו מתכנית השתלמות.

שלב א: הוראה למשתתפים בנוסח הבא: לפניכם אדם ובידו שק ריק. כל אחד מכם הוא האדם הזה. השק הוא הכלי שלתוכו אתה רוצה להכניס את הידע, המיומנויות, הרגשות, המחשבות, הציפיות ודברים נוספים המעסיקים אותך לגבי השתתפותו בתכנית ההשתלמות. לפניכם נשקף גם נוף (העתיד), הוא קצת מעורפל, ויש בו תחנות. נסו למקם את עצמכם במקום שבו תתחילו את המסע, התחנות שתעברו, ולאן ברצונכם להגיע. את רגשותיכם לגבי המסע בטאו גם בצבעים.

שלב ב: ביצוע המשימה

שלב ג: הצגת התוצרים במליאה. כל משתתף יציג את עצמו ולאחר מכן יציג את התמונה ויסבירה.

הכוונה למנחה: בסיכום רצוי להתייחס לקשיים הכרוכים בעיסוק בנושא "התעללות ופגיעות בילדים". חשוב לצאת מדברים שהמשתתפים אמרו ולהרחיבם. רצוי להדגיש כי הנושא משלב מרכיבים קוגניטיביים ורגשיים גם יחד, מכאן נובעת החשיבות לבירור ההיבט האישי של כל משתתף, שהוא גם פיתוח מודעות לשאלה איפה הנושא פוגש אותו. הסיכום כאן צריך לאפשר, בסופו, התחברות עם בניית חוזה ההתקשרות.

שלב ד: איסוף דפי העבודה. המנחה יבקש מכל משתתף לרשום את שמו על דף העבודה ולמסור לו אותו. המנחה יאמר למשתתפים כי הדפים יוחזרו להם במפגש האחרון במסגרת תרגיל שיעשו.

המנחה ישמור על דפי העבודה ויביא אותם למפגש הסיום בעת שיבצע את החלק השני של התרגיל. כך יוכלו המשתתפים לערוך השוואה בין ציפיותיהם לבין מה שקרה בפועל.

שלב ה: חלוקת תכנית ההשתלמות, הצגתה בפני המשתתפים והשוואתה עם הציפיות שעלו.

חלופה שנייה לבירור ציפיות

האמצעים

◆ תגי זיהוי

◆ תכנית ההשתלמות

השיטה: שיחה במליאה

תכנית השתלמות: המנחה יחלק את תכנית ההשתלמות שהוכנה, יציג אותה בפני הלומדים, ידגיש את מטרותיה ויפרט את דרך ביצועה.

בירור ציפיות: המנחה יבקש מהמשתתפים להתייחס לציפיותיהם מהתכנית, ובמיוחד לשאלה עם מה הם רוצים לצאת בסיומה. באופן כזה מתקיים בירור לגבי ציפיות המשתתפים ומה מידת יכולתה של התכנית לעמוד בציפיות שעלו.

הכוונה למנחה: אם המשתתפים מעלים ציפיות שהתכנית אינה אמורה לענות עליהן, חשוב לציין זאת. בסיום חלק זה על המשתתפים לדעת במדויק מה עשויה התכנית להעניק להם ומה לא.

חזרה התקשרות

המנחה יציג בפני המשתתפים את הכללים שעל-פיהם תתנהל ההשתלמות. הוא יציין ויסביר כי משום שההשתלמות מבוססת במידה רבה על תהליכים סדנתיים, חשוב מאוד שהמשתתפים יהיו נוכחים בכל המפגשים. המנחה יציג את הדרישות המתוכננות בהשתלמות, כגון: עבודה מעשית, התנסות בשטח, קריאת חומרים, עבודות בית וכיו"ב. אם ההשתלמות מתקיימת במוסד חינוכי או במוסד אחר שבו נדרשים כללי התנהגות מסוימים, יש להציגם בפני המשתלמים ולבקשם לכבד כללים אלה, כמו למשל: איסור הכנסת דברי מאכל ושתיה לחדרי ההרצאות, שמירה על השקט בשעת ההפסקות מאחר שקיימות כיתות לימוד נוספות וכיו"ב. כמו כן, חשוב לפרט את הדרישות המנהליות מהמשתתפים, כמו: נוכחות, שעות לימוד וכדומה. חשוב לסיים קטע זה של המפגש בהסכמה מצד המשתתפים. אם יש התנגדות או חילוקי דעות, על המנחה להתייחס לגופו של דבר. עליו להבחין בין דברים שהם בתחום סמכותו לבין דברים המחייבים בירור עם נציגי הארגון מזמין ההשתלמות. מכאן החשיבות של השתתפות נציגי הגוף מזמין-ההשתלמות במפגש הראשון. כך יהיה אפשר לטפל באי-הסכמות או בפערים בגישות כבר במהלך המפגש.

תופעת ההתעללות בקטינים

המטרה

הקניית מידע על תופעת ההתעללות בילדים, היקפה ומאפייניה

משך המפגש

שעתיים

האמצעים

- ◆ צפייה בסרט "לטובת מי" (הסרט ניתן להשאלה בעלומים, במרכז ההדרכה של "אשלים") לחלופין לצאת לראות הצגה כמו: "איפה רותי" של תהל דון או "שד קטן שלי" של דודו דותן.
- ◆ קריאת קטעי עיתונות (ראה נספח 4)
- ◆ צפייה במצגת (בתיק המנחה)

חלק א: התרחשות חווייתית

חלופה ראשונה: צפייה בסרט

המנחה יציג בפני המשתתפים את הסרט "לטובת מי?" (נמצא בתיק המנחה) או קטעים נבחרים ממנו על-פי שיקול דעתו. המנחה יכול כמובן לבחור בסרט זמין אחר שעניינו התעללות בילדים והזנחתם. אורך הסרט: 38 דקות. הוא מציג ארבעה סיפורים של התעללות המשתלבים זה בזה, אך כל סיפור הוא מקרה העומד בפני עצמו:

1. משפחה חד-הורית הכוללת אם וילד בגיל הגן – סיפור הזנחה הגורד אסון.
2. משפחה מרקע תרבותי מזרחי: הורים ושני ילדים – סיפור של התעללות פיזית עם מרכיבים של התעללות נפשית.
3. משפחה אקדמאית מבוססת: הורים ותינוקת בת חודשיים – סיפור של התעללות פיזית עקב דיכאון שלאחר לידה.
4. משפחה מצוקה: אם זונה, אב נרקומן בשלבי גמילה – סיפור על ילדה בגיל שלוש-ארבע הסובלת מהזנחה פיזית ונפשית קשה.

הסרט מתייחס גם לגורמים מקצועיים:

1. מורים ומחנכים – מקומם באיתור ילדים בסיכון, הקשיים שלהם בגיבוש עמדה והאופן שבו מנגנון ההכחשה מונע מהם לראות מה שניצב מול עיניהם.
2. הצוות הבין-מקצועי – חשיבותו בגיבוש החלטות, בהתערבות ובייעוץ.
3. הקשיים של איש המקצוע בדיווח.
4. הצגת עבודתו של פקיד הסעד (הנקרא בסרט "עובד קהילה").

הכוונה למנחה: בשלב זה של תכנית ההשתלמות הימנע מלהפגיש את המשתתפים עם סרט או עם גירוי אחר בעל עוצמה, כדי למנוע הצפה העלולה לשתק אותם. מוצע אפוא שלא להציג בפניהם תמונות של פגיעות וחבלות של ילדים קטנים.

דיון בסרט: ראה תדריך לניתוח סרט, נספח 3.
סיכום והכללה: ראה תדריך לדיון בסרט, שם.

חלופה שנייה: צפייה בהצגה

אפשר לצאת עם הקבוצה להצגה (אחת ההצגות המוזכרות או להצגה זמינה אחרת). ההצגה תקרב את המשתתפים לנושא בדרך חווייתית ותסייע להופכם לקהל אוהד לנושא.

שלב א: צפייה בהצגה

שלב ב: דיון. לצורך הדיון אפשר להסתייע בתדריך לניתוח סרט (נספח 3). לחלופין יכול המנחה להכין מערך דיון הממוקד ספציפית בהצגה. מערך דיון כזה ייבנה בעיקר על בסיס ניסוח שאלות פתוחות שיאפשרו בירור רחב של הסוגיה הנדונה.

הכוונה למנחה: הבחן בין שאלות העוסקות בדמויות לבין שאלות העוסקות בהתרחשויות. עליך להחליט מיהן הדמויות שבהן אתה מבקש להתמקד או באילו קטעים (התרחשויות) אתה מבקש לעסוק. זכור! הדיון יתמקד תמיד בתופעה חברתית ולא יגלוש לדיון בהיבטים אמנותיים, כגון: איכות המשחק, עבודת הבימוי, צילום וכו'.

חשוב שהשאלות המופנות למשתתפים תאפשרנה בירור פתוח של התופעה, כאשר ההצגה מהווה את הגירוי לדיון. חשוב שהדיון יתחיל בעיבוד רגשות. אנשים שצפו בהצגה העוסקת בהתעללות בילדים טעונים רגשות עזים, וחשוב שהמנחה יתחיל את הדיון בעיבוד החוויה ובבירור עמדות המשתתפים כלפיה.

שלב ג: סיכום והכללה. המנחה יסכם את הדיון ויערוך הכללה מדברי המשתתפים. הכוונה להשלמה עיונית מוצגת בחלק ב של מפגש זה.

חלופה שלישית: קטעי עיתונות

שלב א: קריאת קטעי העיתונות. המנחה יחלק למשתתפים את תדפיס קטעי עיתונות (נספח 4) ויבקש מהם לקרוא כל אחד לעצמו.

שלב ב: עיבוד רגשי

צעד ראשון: בגמר קריאת קטעי העיתונות יבקש המנחה מהמשתתפים לעצום עיניים ולנסות להתחבר לרגשותיהם בהקשר לחומר שקראו.

צעד שני: המנחה יבקש מהמשתתפים לחלוק עם הקבוצה ברגשות שקטעי העיתונות עוררו בהם.

הכוונה למנחה: אפשר למשתתפים לבטא בחופשיות את רגשותיהם. הרגשות עשויים להיות מופנים כלפי התוקפן, הקורבן, הורי הקורבן, החברה בכללותה או גורמים ספציפיים בה, כגון: המשטרה, שירותי הרווחה וכו'. אינך צריך להגן על מותקפים, ראה בכך ביטוי לרגשי הכעס והתסכול.

שלב ג: הבניה קוגניטיבית. בשלב זה המנחה מסייע לקבוצה לעבור מהתייחסות רגשית כלפי התופעה אל הבניה קוגניטיבית. המנחה יעשה זאת באמצעות אתגור המשתתפים להסביר ו/או להגדיר את כל אחד מסוגי הפגיעות שעליהם קראו בקטעי העיתונות.

שלב ד: סיכום והכללה. המנחה יעלה את עיקרי הדברים שעלו בדיון הן ברמה הרגשית והן ברמה הקוגניטיבית. חשוב לצין בפני המשתתפים כי מסיבה דידקטית סוגי ההתעללות מוצגים כעומדים כל אחד בפני עצמו, אך בפועל בכל סוג של התעללות יש מרכיבים של סוגי התעללות אחרים. כך לדוגמה, בהתעללות מינית יש גם התעללות פיזית והתעללות רגשית.

חלק ב: הרצאה

בתום העיבוד הרגשי אפשר להקנות את החלק העיוני.

האמצעים

- ◆ מצגת (נמצאת בתוך תיק המנחה) או שקפים
- ◆ מחשב נייד
- ◆ מטול ברקו
- ◆ שלט (במידת הצורך)
- ◆ במקרה של שימוש בשקפים בלבד – מטול שקפים

מקורות עיוניים

- ◆ החוברת "איתור ילדים בסיכון", עמ' 61-97.
- ◆ הספר "לדבר את השתיקה – איתור ילדים ובני נוער נפגעי התעללות והזנחה בשירותי הבריאות בקהילה" (להלן: "לדבר את השתיקה"), עמ' 23-63.
- ◆ מאמרה של הגב' שוש צימרמן (ראה נספח 1).

מוצע לתת הרצאה עיונית בתת-נושאים האלה:

- ◆ הגדרות להתעללות וסוגי התעללות
- ◆ היסטוריה של התופעה
- ◆ שיחות התופעה ונתונים סטטיסטיים
- ◆ מדוע הורים פוגעים בילדיהם?

- ◆ התייחסות חברתית ותרבותית אל תופעת ההתעללות בילדים
- ◆ חשיבות ההתערבות הטיפולית
- ◆ המשתמשים במצגת מתבקשים להבנות ההרצאה בהתאם לנקודות הדיון המוצעות בה.

הכוונה למנחה: אפשר למשתתפים להציג שאלות גם במהלך הרצאתך. בתום ההרצאה נסה לחבר בין שני חלקי המפגש. חשוב להעניק למשתתפים תחושה שהתאוריה אינה עולם זר ומרוחק אלא תרגום המציאות בצורה מאורגנת ומובנת המאפשרת ללמוד אותה על היבטיה השונים.

סיכום והכללה: המנחה יחזור על עיקרי הדברים שעלו בשני חלקי המפגש (החוויתי והעיוני). הוא ידגיש את המגמה הערכית-חברתית בישראל, המעניקה עדיפות ל"טובת הילד" על פני גורמים אחרים (משפחה, קהילה). עם זאת יש להדגיש שמצבי הפגיעה וההתעללות בילדים הם תמיד מצבים מסובכים ומורכבים הטומנים בחובם, עבור העובד המטפל, אמביוולנטיות קשה לגבי תפקידו ודרכי התערבותו. זה המקום להעלות את הצורך בהתייעצות ובהתחלקות – רעיון שיעלה ויופיע פעמים רבות לאורך ההשתלמות.

בירור עמדות כלפי התעללות בילדים ובבני נוער ו"אורור" רגשות

המטרות

- ◆ מתן אפשרות לביטוי עמדותיהם של המשתתפים כלפי התופעה של התעללות והזנחה של ילדים ובני נוער, ברמה הרגשית (חשיפת עמדות חוסמות), קוגניטיבית (סטריאוטיפים, מיתוסים, גישות תרבותיות וחברתיות) והתנהגותיות העלאת דילמות, קונפליקטים וקשיים של המשתתפים כלפי התופעה של התעללות בילדים ובבני נוער
- ◆ מתן לגיטימציה לקשת הרגשות, המחשבות וההתנהגויות כפי שבאים לידי ביטוי בעמדות כלפי נושא ההתעללות בילדים ובני נוער
- ◆ בירור מיתוסים ודעות קדומות בנושא ההתעללות וההזנחה של ילדים ובני נוער

משך הזמן

ארבע שעות הוראה

חלק א: בירור עמדות

האמצעים

- ◆ דפי פוליו חלקים
- ◆ עפרונות או טושים צבעוניים
- ◆ לוח וגיר

מקורות עיוניים

- ◆ חוברת הדרכה "איתור ילדים בסיכון", עמ' 8-12.
- ◆ הספר "לדבר את השתיקה", עמ' 224-232.

חלופה ראשונה: ביטוי עמדות באמצעות קו, צורה וצבע

שלב א: משימה אישית. המנחה מחלק למשתתפים דפים חלקים וצבעים ומבקש מכל משתתף למקם על גבי הדף את עצמו, את הנפגע ואת הפוגע באמצעות קו, צורה ו/או צבע.

הכוונה למנחה: השתדל להשאיר את המשימה בניסוחה המעורפל. חשוב שכל משתתף יפרש את ההנחיה על-פי הבנתו ממוחשי ועד למופשט.

שלב ב: התחלקות ושיתוף הקבוצה בתוצרים.
צעד ראשון: המנחה יזמין את המשתתפים להתחלק ולשתף את הקבוצה בתוצריהם.

הכוונה למנחה: בקש מהמציגים להתייחס לצורה שבחרו בה כדי לבטא את עמדתם כלפי שלוש הדמויות (עצמם, הנפגע והפוגע), לצבעים שבחרו וליחסים בין שלוש הדמויות. הצגת הדברים תאפשר לך לברר את עמדות המשתתפים כלפי התופעה של פגיעות בילדים ביחס לקורבן – הילד הנפגע, ביחס לתוקפן – הפוגע, וביחס לתופעה עצמה. עמדתם האישית מבטאת במידה רבה גם את ציפיותיהם מההתנהגות של החברה בכלל ושל אנשי מקצוע בפרט כלפי התופעה. כך תוכל לברר את הנושא על היבטיו השונים.

המנחה יעודד התייחסות של המשתתפים אל המוצג ואל הנאמר וכך יגביר את מעורבות המשתתפים בשיח המתנהל. לשם הבניה ויזואלית של התוצרים יעלה המנחה את עיקרי הדברים על גבי הלוח בטבלה בת שלוש קטגוריות:

עמדות כלפי הקורבן	עמדות כלפי התוקפן	עמדות כלפי איש המקצוע

צעד שני: הבהרת המושג עמדה. המנחה יגדיר את המושג "עמדה": ביטוי בשלוש רמות כלפי תופעה – מה אנו חושבים על התופעה, מה אנו מרגישים כלפיה וכיצד אנו מתנהגים בקשר אליה. חשוב לציין, כי שלושת ממדי העמדה אינם מתקיימים בהכרח בהרמוניה. יכולה להיות לאדם מחשבה ברורה שפגיעה בילד היא מעשה שלא ייעשה ובאותו זמן הוא יכול לחוש הזדהות עם הקורבן או להתעלם מעשית מהתרחשותה (התנהגות). למשל: אדם יכול לראות ששכנו עושה דבר שאסור לעשותו, ועם זאת לחוש כלפיו אמפטיה כי הוא מכיר אותו אישית ומודע לקשייו, ולא לעשות דבר בעניין כדי לא לפגוע במערכת היחסים הטובה ביניהם.

הכוונה למנחה: נסה לעורר דיון בקשר לאי-הלימה שבין שלוש רמות העמדה, ולברר מה הניסיון האישי של המשתתפים כלפי תופעות המעוררות אמביוולנטיות אישית, וכלפי פגיעות והתעללות בילדים במיוחד.

שלב ג: משחק תפקידים המבוסס על אירוע.

תיאור האירוע: אם הכתה קשות את בנה בן השש בחצר הבית לעיני כול. היא גם כינתה אותו בשמות גנאי והטיחה בו שהוא מתנהג בדיוק כמו אביו הפושע, זאת לאחר שקיבלה תלונה מבית הספר שבנה הכה ילד בהפסקה. שכנה שהייתה עדה למעשה התלוננה נגדה, ועקב כך נפתחה כלפי האם חקירה משטרתית שבסופה הוגשה נגדה תביעה משפטית.

צעד ראשון: המנחה יחלק את המשתתפים לארבע קבוצות: הילד הנפגע, האם הפוגעת, השכנה המתלוננת, ואתה – איש המקצוע.

צעד שני: דקה לכניסה לתפקיד: המנחה יעניק למשתתפים דקת מחשבה כיצד להיכנס לתפקיד.
צעד שלישי: בתום הדקה יבקש המנחה מה"משחקים" לקיים שיחת הבהרה בקשר לאירוע הפגיעה. השיחה מתקיימת עשר שנים לאחר התרחשות האירוע בפועל, כאשר הנפגע הוא כבר אדם בוגר. איש המקצוע הזמין את הנפגע ואת הפוגע על-פי בקשת שניהם, לאחר שביקשו ללבן את מה שהיה באירוע ואת השלכותיו על חייהם. הם גם ביקשו להזמין למפגש את השכנה שהתלוננה.

צעד רביעי: הצגת עיקרי ההתרחשות בקבוצות העבודה בפני המליאה.

שלב ד: דיון במליאה לאור הצגת תוצרי קבוצות העבודה.

שלב ה: סיכום והכללה. המנחה יעלה את עיקרי הדברים שעלו במשחק התפקידים ובמהלך הדיון שהתקיים בעקבותיו. חשוב לקשור את הדברים עם שלוש מטרות המפגש הראשונות ועם הלקחים שניתן להפיק מכך (הכללה).

חלופה שנייה: ביטוי עמדות באמצעות בניית קולז'

האמצעים

בריסטולים, קטעי עיתון, ז'ורנלים, מספריים, דבק (הכל מותאם למספר המשתתפים)

מספר זוגות מספריים

לוח וגיר

השיטה

ההוראות כאן הן כמו בחלופה הראשונה, אך האמצעי המוצע הוא בניית קולז' מקטעי עיתונים ומגזינים. לצורך כך יסתייעו המשתתפים ב"חומרי הגלם" שהוכנו מראש כמפורט באמצעים. הקולז' שייבנה צריך להתייחס אף הוא לשלוש הדמויות: הילד נפגע-ההתעללות, התוקפן, ההורה הפוגע, ואתה עצמך – איש המקצוע. שאר ההנחיית והמשך ההתרחשות – כמוצג בחלופה הראשונה.

חלופה שלישית: ביטוי עמדות באמצעות עיתונות כנושא התעללות בילדים ובני נוער

האמצעים

גזרי עיתונות העוסקים בדיווחים על פגיעות והתעללות בילדים ובבני נוער

שלב א: עבודה אישית

צעד ראשון: המנחה יפזר במרכז החדר גזרי עיתונות העוסקים בדיווחים על התעללות בילדים ובני נוער.

צעד שני: המנחה יבקש מכל משתתף לבחור גזיר אחד מאלה המפורטים על רצפת החדר.

צעד שלישי: כל משתתף יכתוב מכתב לאחת הדמויות המופיעות בדיווח העיתונאי, או לגוף או גורם כלשהו שלדעתו יש לו חלק בעניין, אם ישיר ואם עקיף. במכתב על הכותב לבטא את מחשבותיו לגבי האירוע, הרגשות שהאירוע גרם להם ומה בכוונתו לעשות בעקבות כך. המנחה ידגיש כי קיימת חשיבות רבה להתייחסות לשלושת ההיבטים המצוינים: חושב, מרגיש, עושה.

שלב ב: דיון במליאה

צעד ראשון: כל משתתף יתבקש להקריא או לספר את תוכן מכתבו בפני המשתתפים.

צעד שני: המנחה יפתח בדיון בעקבות הקראת המכתבים.
 לשם הבניה ויזואלית של תוכני המכתבים מוצע להעלות את עיקרי הדברים על גבי הלוח בטבלה בת שלוש עמודות:

עמדות כלפי הקורבן	עמדות כלפי התוקפן	עמדות כלפי אחרים
		1. אנשי מקצוע: . . .
		2. ממסד (פרט): 3. אחר (פרט):

צעד שלישי: הבהרת המושג "עמדה", ראה לעיל.

הכוונה למנחה: נסה לעורר דיון על חוסר ההלימה בין שלוש רמות העמדה, ולברר מהו הניסיון האישי של המשתתפים בתופעות המעוררות אמביוונלטיות אישית בכלל, וכלפי פגיעות והתעללות בילדים בפרט.

תכנית ההטמעה

שלב ג: סיכום והכללה. כמפורט בחלופות לעיל.

חלופה רביעית: "שמש" עמדות

האמצעים

♦ בריסטולים

♦ עפרונות צבעוניים, טושים או צבעים אחרים

שלב א: בניית "שמש" עמדות

המנחה יצייר על גבי הלוח או נייר בריסטול כדור "שמש" ובמרכזו כותב "התעללות בילדים". כל משתתף יתבקש לגשת אל השמש ולהוציא ממנה "קרן" שעליה יכתוב משפט עמדה שתהיה בו התייחסות לשלושת הממדים: מה אני חושב על התעללות בילדים, מה אני מרגיש כלפי התעללות בילדים ומה אני עושה בנדון. ה"קרן" צריכה להתייחס אל אחד מאלה: הילד הנפגע, התוקפן הפוגע, או איש המקצוע (מורה, עובד סוציאלי, פקיד סעד, שוטר וכדומה). למשל: "לפקידת הסעד, אני כועס עליך, איפה היית? (התייחסות להיבט הרגשי). ילד נפגע פיזית בידיו ובפניו, וסבל מכאבים עזים (היבט קוגניטיבי). ואני במקומך הייתי פועל לאסור את הפוגע (היבט התנהגותי). המשתתפים יכולים להבליט ולהדגיש את ה"קרן" שלהם בצורה וצבע על-פי ראות עיניהם.

שלב ב: דיון במליאה

המנחה יאפשר למשתתפים להתייחס ל"שמש" שנוצרה - לחלקם האישי או לכל חלק אחר בה.

הכוונה למנחה: נסה לארגן את האמירות השונות במגמה להגיע לתוצר מובנה שבו קיימת הבחנה על-פי קטגוריות המתייחסות לאמירות כלפי כל אחד מהדמויות או הגופים שאליהם נשלחו ה"קרניים" (הקורבן, התוקפן, איש המקצוע, הממסד או אחר). אפשר להסתייע בדוגמות טבלה כמו אלה המוצגות בחלופות הקודמות לעיל.

שלב ג: הבהרת המושג "עמדה". כמפורט לעיל בחלופות הקודמות.

הכוונה למנחה: נסה לפתח דיון בקשר לאי-הלימה שבין שלוש רמות העמדה, ולברר מהו הניסיון האישי של המשתתפים בתופעות המעוררות אמביוולנטיות אישית בכלל, וכלפי פגיעות והתעללות בילדים בפרט.

שלב ד: סיכום והכללה

המנחה יסכם את עיקרי הדברים שעלו במפגש ותוך כך יציין את מורכבות הנושא והאמביוולנטיות הגדולה שלנו כלפיו. המנחה יחבר בין ההתרחשויות במפגש לבין מטרות המפגש ויחזור וידגיש את הלגיטימציה למתן אפשרות לבטא את קשת הרגשות, המחשבות וההתנהגויות כלפי התופעה של פגיעות והתעללות בילדים. עם זאת, הוא ידגיש כי איש מקצוע העובד עם ילדים חייב לעבד את עמדותיו ולהיות מסוגל לקבל ולהכיל את הקורבן ואת הפוגע כאחד. עמדה שיפוטית עלולה לחבל באפשרות להיות מסייע אפקטיבי, ואף להחמיר את המצב של הנפגע, של הפוגע ושל משפחותיהם.

וריאציה על התרגיל "שמש עמדות": ביצוע החלק הראשון יוטל כמטלה אישית על כל משתתף. לצורך כך יחולקו דפים חלקים, כלי כתיבה וצבעים. המשתתפים יוזמנו להציג את עבודתם באמצעות בניית "שמש" משותפת. הראשון יצייר את הקרניים מתוך הדף האישי שלו, השני יוסיף את מה שלא צויר עד כה, וכך הלאה בהמשך.

חלק ב: מיתוסים ודעות קדומות

האמצעים

- ♦ דפי כתיבה
- ♦ לוח וגירים

השיטה

שלב א: הצגת הנושא

המנחה יפתח באמירה נוסח: "עתה נקדיש יחידת זמן ללימוד הנושא של מיתוסים ודעות קדומות, הקשור באופן הדוק לבניית העמדות שלנו ולגיבושן. לאורך כל חיינו אנו נחשפים למיתוסים ולדעות קדומות. כך גם לגבי התופעה של התעללות ופגיעה בילדים. הביטוי 'אין עשן בלי אש', למשל, מבטא דעה קדומה המושמעת לעתים ביחס לילדות, בעיקר נערות, שנפלו קורבן לפגיעה מינית".

שלב ב: סיעור מוחות לאיתור מיתוסים ודעות קדומות

צעד ראשון: כתבו אמירות המבטאות דעות קדומות כלפי התופעה של התעללות בילדים ובבני נוער, כאלה שנאמרו אפילו במהלך המפגש היום וכאלה ששמעתם באמצעי התקשורת או בכל מקור אחר. למשל:

- ◆ אנשים תרבותיים אף פעם לא משתמשים באלומות.
 - ◆ חוששך שבטו שונא בנו.
 - ◆ אצל הדתיים מכות זה חלק מהחינוך.
 - ◆ אני מכיר אותנו, הוא עורך דין, הוא בחיים לא ירים יד על ילד.
 - ◆ "מכה טובה" אף פעם לא הזיקה לילד.
 - ◆ כל ההורים דואגים לטובת ילדיהם.
 - ◆ חגורה נועדה לא רק להחזיק את המכנסיים.
- צעד שני: הצגת התוצרים בפני הקבוצה. המנחה יכתוב על הלוח את האמירות השונות, כמו למשל:
צעד שלישי: דיון

הכוונה למנחה: אפשר ביטוי של המשתתפים, גם אם דבריהם אינם בהכרח עונים להגדרה של מיתוס או דעה קדומה. כדי להפיק את מרב התועלת בליבון הנושא סייע להם בהתאמת הדברים למבוקש, למשל: "אתה מתכוון ל...".

המנחה יבליט את הקשיים הכרוכים בקבלת הסכמה של הקבוצה לגבי הגדרת המושג "דעה קדומה". הוא ידבר על הקושי הקיים לעתים להבחין בין מה שנחשב דעה קדומה לבין מה שנחשב אמת, וכיצד הדבר משפיע על עיצוב עמדותינו לגבי התופעה של פגיעה והתעללות בילדים ובבני נוער.

שלב ב: סיכום והכללה

המנחה יסכם את עיקרי הדברים שעלו במפגש ותוך כך יציין את מורכבות הנושא והאמביוולנטיות הגדולה שלנו כלפיו. הוא יחבר בין ההתרחשויות במפגש לבין מטרותיו, ויחזור וידגיש את הלגיטימציה לבטא את קשת הרגשות, המחשבות וההתנהגויות כלפי התופעה של פגיעות והתעללות בילדים. עם זאת, ידגיש כי איש מקצוע העובד עם ילדים חייב לעבד את עמדותיו ולהיות מסוגל לקבל ולהכיל גם הקורבן וגם את הפוגע. עמדה שיפוטית עלולה למנוע ממנו לסייע להם ולמשפחותיהם, ואף להחמיר את מצבם.

עבודת בית

לקראת המפגש הבא, העוסק בפגיעות ובהתעללות בילדים ובבני נוער, בקש מהמשתתפים לקרוא בחוברת ההדרכה "איתור ילדים בסיכון" את הפרק העוסק בהצגת סימני פגיעות, עמ' 61-89. אם התכנית עוסקת בהכשרת מנחים, הפנה גם לספר "לדבר את השתיקה", עמ' 65-152, 168-185.

פגיעות והתעללות בילדים ובבני נוער

המטרה

לימוד סוגי הפגיעות ואיתותי המצוקה

משך המפגש

שלוש-ארבע שעות

חלק א: היכרות עם תופעת הפגיעות בילדים

חלופה ראשונה: ציור או פיסול של ילד פגוע-התעללות

האמצעים

- ◆ דפי פוליו חלקים
- ◆ עפרונות וצבעים
- ◆ פלסטלינה

השיטה

שלב א: עבודה אישית

המנחה יבקש מכל משתתף ליצור על גבי דף העבודה, באמצעות ציור וצבע או בפלסטלינה, דמות של ילד נפגע-התעללות (פיזית, נפשית, מינית או הזנחה). המנחה יציין שאין כל חשיבות להיבט האמנותי של היצירה אלא לתובנה המסתתרת מאחוריה, כלומר לביטוי הסימנים והאותות הפיזיים, הנפשיים, החברתיים, ההתפתחותיים וההתנהגותיים של הילד נפגע-ההתעללות.

הכוונה למנחה: בעת עבודת המשתתפים עבור ביניהם והתעניין במה שהם עושים. עודד אותם למצוא דרכי ביטוי יצירתיים בציור ובפיסול. כוון אותם לשילוב סמלים כגון: שימוש בצבע כדי לבטא פחד או אימה. המשימה דורשת יכולת הפשטה, ומי שאין לו יכולת כזו עלול להיכנס ל"בלוק מחשבתי". למתקשים אפשר להציע שילוב טקסטים מילוליים.

שלב ב: דיון קבוצתי

צעד ראשון: המשתתפים יתבקשו להציג בפני הקבוצה את פרי עבודתם ויסבירו את מה שעשו. המנחה יכתוב על הלוח את עיקרי הדברים הקשורים בסימני פגיעה ובאותות מצוקה. להצגה ויזואלית של תוצרי המשתתפים מוצע למנחה להסתייע בטבלה 1, כדלהלן:

טבלה 1: הצגת סימני הפגיעה ואיתותי המצוקה - ריכוז תוצרי המשתתפים

פירוט סימני פגיעה ואיתותי מצוקה				
הזנחה	התעללות מינית	התעללות נפשית	התעללות פיזית	תחום הפגיעה
				פיזי
				נפשי
				חברתי
				התפתחותי
				התנהגותי

תכנית ההטמעה

הערה למנחה: אין חובה למלא את כל התאים. עם זאת, חשוב שתתנסה אישית במילוי הטבלה. אם תיתקל בקשיים, מוצע שלא תשתמש בה. חפש דרך חלופית לריכוז תוצרי הקבוצה. צעד שני: ניתוח הטבלה שהתקבלה. המנחה יעודד להוסיף סימנים הידועים למשתתפים אשר לא עלו בהצגת תוצרי עבודתם.

שלב ג: סיכום והכללה

המנחה יסכם את עיקרי הדברים שעלו בדיון, יחזור וידגיש כי עלינו להיזהר בקביעת מסקנות על בסיס סימן כזה או אחר. רק כאשר מתגבשת תמונה מכמה סימני פגיעה ואיתותי מצוקה, יש מקום לסבור כי נעברה עברה בקטין. זאת, כמובן, למעט המקרים שבהם סימן בודד אחד, ברור וחד-משמעי דיו להניח כי נעברה עברה בקטין, כמו למשל, סימן של מנהץ על גבו של ילד וכיו"ב.

חלופה שנייה: עבודה בקבוצות

האמצעים

- ♦ ארבעה בריסטולים
- ♦ עפרונות וצבעים
- ♦ פלסטלינה

השיטה

במקום עבודה אישית יחלק המנחה את המשתתפים לארבע קבוצות עבודה, שכל אחת מהן תבנה דמות של ילד נפגע-התעללות מסוג אחר. באופן כזה יתקבלו ארבע יצירות שכל אחת מהן מתמקדת בתחום אחר (פיזי, נפשי, מיני והזנחה). שאר המפגש – כמפורט לעיל.

חלופה שלישית: ניתוח אירועים

ראה האירועים והתדריכים לניתוחם (נספח 5).

חלק ב: הרצאה

מקורות לבניית ההרצאה

- ♦ התעללות פיזית: חוברת הדרכה "איתור ילדים בסיכון", עמ' 61-62; "לדבר את השתיקה", עמ' 65-90.
- ♦ הזנחה: "איתור ילדים בסיכון", עמ' 70-72; "לדבר את השתיקה", עמ' 91-108.
- ♦ התעללות רגשית: "איתור ילדים בסיכון", עמ' 79-80; "לדבר את השתיקה", עמ' 109-124.
- ♦ התעללות מינית: "איתור ילדים בסיכון", עמ' 87-89; "לדבר את השתיקה", עמ' 125-152.

האמצעים

- ♦ מצגת או שקפים (ראה בתיק המנחה)
- ♦ מטול שקפים, במקרה של שימוש בשקפים
- ♦ לשימוש במצגת – מחשב ומכשיר ברקו
- ♦ מסך

השיטה

שלב א: הרצאה

החלק הראשון של ההרצאה יעסוק בסוגי הפגיעות, על בסיס החומרים העיוניים כמפורט לעיל. החלק השני יעסוק בהצגת סימני הפגיעה ואיתותי המצוקה. את ריכוז הסימנים תמצא בחוברת ההדרכה "איתור ילדים בסיכון", כמפורט בטבלה 2.

טבלה 2: ריכוז סימני פגיעות בילדים על-פי חלוקה גילית

סימני איתור וכללי זהירות	גיל 2-0 עמ'	גיל 6-2 עמ'	גיל 12-6 עמ'	גיל 18-12 עמ'
כללי זהירות באיתור	15-14	20	27	37
1. הופעה, מצב גופני, התפתחות מוטורית	16	22-21	30-28	39-38
2. מצב רגשי	18-17	24-22	31-30	40-39
3. התנהגות	18	24	32-31	40
4. הקשר עם המשפחה	19-18	25	34	42
5. יחס ההורים אל אנשי המקצוע	19	25	35	43
6. קבלת מידע שלא באמצעות תצפית	19	26	35	43
7. ציור ומשחק	-	25	32	42
8. יכולת קוגניטיבית ומצב לימודי	-	-	30	39

כמו כן תוכלו להסתייע בטבלה מרוכזת של הסימנים בספר "לדבר את השתיקה" על-פי המיון הזה:

- ◆ סימני זיהוי להתעללות פיזית על-פי חלוקה גילית - עמ' 168-179
- ◆ סימני זיהוי להתעללות רגשית על-פי חלוקה גילית - עמ' 180-181
- ◆ סימני זיהוי להתעללות מינית על-פי חלוקה גילית - עמ' 182-183
- ◆ סימני זיהוי להזנחה על-פי חלוקה גילית - עמ' 184-185

הכוונה למנחה: המקורות העיוניים שהוצעו מציגים את תופעת ההתעללות בקטינים על ארבעת סוגיה באופן רחב. לא ניתן להעביר עושר זה בהרצאה של שעתיים אקדמיות. לכן, בנה את הרצאתך על מספר מרכיבים שבהם לדעתך ראוי להתמקד, כמו למשל, הגדרות של ארבעת סוגי ההתעללות, הרחבה בנושא הפגיעות הפיזיות, ובמיוחד בסוגיה של ענישה חינוכית. במקביל כוון את המשתלמים להרחיב את לימודם באמצעות קריאה עצמית. החשוב מכול: עליהם לזכור כי בעת שיזדקקו לכך, טוב שיידעו היכן לחפש.

יש לציין כי במיון של ארבעת סוגי ההתעללות קיים יסוד דידקטי, אך במציאות נגלה כי בכל סוג של פגיעה מעורבים מרכיבים של סוגי הפגיעות האחרים. כך למשל, באירוע אונס יש פגיעה פיזית ונפשית גם יחד. באשר לסימנים ולאיתותי המצוקה חשוב להבליט את כללי הזהירות בפירוש הסימנים לכל קבוצת גיל.

שלב ב: דיון

יש לאפשר למשתתפים להתייחס לדברי המרצה ולשאול שאלות.

שלב ג: עיבוד רגשי של ההרצאה
אף שהתחלנו מפגש זה באירוע סדנתי, יש מקום לעיבוד רגשי של ההרצאה בגין תכניה הטעונים.

הכוונה למנחה: העיבוד הרגשי צריך להתמקד בהתלבטויות ובדילמות הקשורות להבנת סימני פגיעות ואיתותי מצוקה, כמו למשל: מתי סימנים עשויים להתפרש כנורמטיביים ומתי כאיתותי מצוקה. הדילמות וההתלבטויות בנושא הדיווח יידונו במפגש מיוחד לעניין זה בלבד.

חלופה ראשונה: שאלות מעוררות דיון

- א. בקש מהמשתתפים להיזכר במקרה שבו ראו אחד או יותר מסימני הפגיעה או איתותי מצוקה שהוזכרו בהרצאה ולספרו.
- ב. שאל את המשתתפים מה הרגישו/חשבו למראה סימני הפגיעה ו/או איתותי המצוקה שראו, מה היו התלבטויותיהם וכיצד פעלו. אם המשתתפים אינם זוכרים אירוע כזה, אפשר לבקש מהם לחשוב כיצד היו מרגישים אילו היו עדים לאירוע כזה, מה היו התלבטויותיהם וכיצד היו פועלים.

הכוונה למנחה:

1. תן לגיטימציה להתלבטויות.
2. הדגש את הצורך באיסוף מידע ובהמשך מעקב אחר סימנים/איתותים נוספים, את החשיבות בהתייעצות עם איש מקצוע, ואת הסכנה הקיימת בחוסר שיתוף לגבי מה שראו, קלטו או חשדו.

חלופה שנייה: ניתוח אירוע

תיאור אירוע שבו קיימים איתותי מצוקה של ילד (בחר אירוע מתאים מקובץ האירועים, ראה נספח 5) ועבודה על-פי הוראות התדריך הצמוד להצגת האירוע.

סיכום המפגש

בדברי הסיכום יתמקד המנחה בשלושה היבטים העשויים לסייע לאיש המקצוע בזיהוי פגיעה והתעללות בקטין: חומרת התופעה, שכיחותה ומספר הסימנים הנוספים. לדוגמה: ילד המספר כי נמנעה ממנו ארוחת ערב (חומרה נמוכה, שכיחות נמוכה ותחום אחד בלבד), לא נראה בדבריו איתות למצוקה. אך אם הילד חוזר ומספר על כך שפעמים רבות נמנע ממנו מזון (שכיחות), אם מובחנת אצלו ירידה במשקל (חומרה), ואם הוא מפתח התנהגות אלימה (תופעה נוספת) שלא הייתה קיימת קודם לכן, יש לראות בדבריו איתות מצוקה. לעומת זאת, סימני כווייה טריים על גופו של הילד הם איתות חמור המעורר חשד סביר להתעללות. אפשר לסכם ולומר, כי כמה סימנים "חלשים" מצטרפים לידי איתות חמור, וסימן אחד חמור דיו להוות איתות מצוקה חמור.

חובת הדיווח ותהליך הדיווח

המטרות

- ◆ הכרת החוק בנושא חובת הדיווח
- ◆ בירור עמדות כלפי חובת הדיווח
- ◆ בירור דרכי פעולה

משך הזמן

ארבע שעות

האמצעים

- ◆ מצגת/שקפים – הפרק "דקע היסטורי" (ראה מצגת בתיק המנחה)
- ◆ מצגת /שקפים – חובת הדיווח (ראה מצגת בתיק המנחה)

השיטה

- חלק א: הרצאה
- חלק ב: עיבוד רגשי

הכוונה כללית

- ◆ חשוב שיחידת לימוד זו תבוא בסדר כרונולוגי אחרי המפגש שעסק בלימוד הסימנים ואיתותי המצוקה.
- ◆ יחידת לימוד זו מומלץ שיעביר פקיד סעד (רצוי שיהיה פקיד הסעד מהיישוב שממנו באים המשתלמים) או בשיתוף פעולה עמו.
- ◆ הזמנת מרצה אורח. אם החלטת להזמין את פקיד הסעד, קיים עמו מפגש מקדים וסכמו ביניכם איך תתנהל ההרצאה, אילו דגשים מצופים לעלות בה, אילו אמצעים ועזרים נחוצים, כמה זמן תימשך, והאם המרצה ישתף בחלק של העיבוד הרגשי בעקבות ההרצאה.

חלק א: הרצאה עיונית

חלק ראשון של ההרצאה: רקע כללי

מקורות עיוניים:

- ◆ "לדבר את השתיקה" – סקירה היסטורית, עמ' 23–28
 - ◆ "לדבר את השתיקה" – גישות לענישה פיזית על-ידי הורים, עמ' 84–86
 - ◆ "לדבר את השתיקה" – ענישת ילדים (כולל יחס היהדות לענישה חינוכית), עמ' 87–90
- תחילת ההרצאה תוקדש להבנת ההקשר הכללי של מעמד הילד בכלל ובישראל בפרט, ההתפתחות ההיסטורית של התופעה, גישות לענישה ויחס היהדות אל פגיעות בילדים. לצורך כך ראוי להתבסס על שני נדבכים משפטיים חשובים:
- א. היכרות עם חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו (ראה נספח 6).
 - ב. היכרות עם האמנה לזכויות הילד (ראה נספח 7).
- מבוא זה בהרצאה יספק רציונל למגמה החברתית בישראל המעמידה את טובת הילד במרכז. על רקע זה קל יהיה להציג את תיקון 26 לחוק העונשין בדבר חובת הדיווח.

הכוונה למנחה: שקול מי יעביר חלק זה של ההרצאה. אפשר שאתה תעביר חלק זה של ההרצאה ובהמשכה תעביר את רשות הדיבור לפקיד הסעד כדי להציג את "חובת הדיווח". לחלופין, ברר עם פקיד הסעד אם הוא מוכן להעביר גם יחידת תוכן זו.

תכנית ההטמעה

חלק שני של ההרצאה: הכרת חוק העונשין התש"ן – 1989 (תיקון 26), סעיף 368 ד – חובת דיווח (נספח 8 וכן במצגת).

מקורות עיוניים:

- ◆ החוברת "איתור ילדים בסיכון", עמ' 50–59
- ◆ "לדבר את השתיקה", עמ' 213–232, 243–237
- ◆ "לדבר את השתיקה" – החוקים העוסקים בילדים בסיכון בישראל, עמ' 247–266

מרכיבים הכרחיים בהרצאה (ראה במצגת בפרקים המתאימים)

- ◆ הצגת לשון החוק ומתן פרשנות
- ◆ הבהרת מושגים מרכזיים כגון: "קטין", "אחראי על הקטין", "חסד ישע"
- ◆ מיהו פקיד הסעד ומה תפקידו ביישום החוק בדבר חובת הדיווח?
- ◆ מהו חשד סביר?
- ◆ מי חייב לדווח ולמי?
- ◆ מהי עברה בקטין על-פי חוק זה? (כמצוין לעיל, אפשר להסתייע ב"לדבר את השתיקה", החוקים העוסקים בילדים בסיכון בישראל, עמ' 247–266).

חלק ב - עיבוד רגשי

חלופה ראשונה: דיון

- המנחה יזמין את המשתתפים להעלות התלבטויות ודילמות הנובעות מהרצאת הדברים בעניין חובת הדיווח. אם המשתתפים אינם מגיבים באופן אקטיבי, המנחה "יעורר" את הדיון באמצעות הצגת שאלות כגון:
- ◆ כיצד אתם חושבים שאנשים בכלל ואנשי מקצוע בפרט יתייחסו לדרישת החוק בדבר חובת הדיווח?
 - ◆ אילו קשיים אתם צופים במהלך יישום החוק?
- משאלות העוסקות בגורם שלישי אפשר לעבור לשאלות המתייחסות למשתתפים עצמם:
- ◆ באיזו מידה אתה סבור שתוכל אישית לבצע את לשון החוק?
 - ◆ באילו מצבים אתה חושש שתתקשה לבצע את לשון החוק?
- כמו כן, תוכלו להסתייע בחוברת "איתור ילדים בסיכון" בפרק "חובת הדיווח" - שאלות ותשובות, עמ' 54-60, או בספר "לדבר את השתיקה", עמ' 237-243.

חלופה שנייה: עבודה בקבוצות - קשיים, חסרונות וחיובות הדיווח

האמצעים

- ◆ שקפים
- ◆ מטול שקפים
- ◆ טושים מותאמים לכתיבה על שקפים

השיטה

שלב א: המנחה יחלק את המשתתפים לקבוצות בנות שישה-שבעה אנשים בקבוצה. המשימה הקבוצית היא לבנות טבלה בת שתי עמודות. בעמודה אחת ירשמו כל הטיעונים בדבר הקושי בדיווח והסכנות הכרוכות בו לילד הנפגע, למשפחה, לאיש המקצוע ואחר. בעמודה השנייה ירשמו אמירות בדבר חשיבות הדיווח לילד, למשפחה, לאיש המקצוע ואחר. את סיכום עבודתם יעלו חברי הקבוצה על גבי שקף שיוצג במליאה. כל קבוצה תבחר חבר שיציג את תוצרי עבודת קבוצתו.

שלב ב: הצגת התוצרים במליאה

המנחה יאפשר לכל קבוצת עבודה להציג את תוצריה בפני המליאה. הוא יסרטט טבלה בת שתי עמודות על לוח הקיר ויכתוב בה את הנאמר. כך תתקבל טבלה אחת המרכזת את כלל האמירות של המשתתפים. אמירה החוזרת על עצמה מפי קבוצה הבאה בתור תסומן במספר. כלומר, אם הקבוצה השנייה מעלה אמירה שכבר רשומה בטבלה, אין צורך לחזור ולרשום אותה אלא לציין לידה בסוגריים את הספרה (2) וכך הלאה.

שלב ג: דיון

בתום הצגת תוצרי קבוצות יפתח המנחה בדיון המבוסס על הכתוב בטבלה שעל גבי הלוח.

הכוונה למנחה: חשוב שתדגיש את הקושי בדיווח כפי שהציגו המשתתפים. במקביל עליך למלא את חובתך כאיש מקצוע ולדאוג בראש ובראשונה לטובת הילד, המבטאת את הבחירה הערכית של חברתנו ואת עיגונה בחוק.

שלב ד: סיכום והכללה

בדברי הסיכום עליך לחזור על מטרות המפגש:

1. הכרת החוק בנושא חובת הדיווח
2. בירור עמדות כלפי חובת הדיווח
3. בירור דרכי פעולה

ציין בפני המשתתפים כי בצד הבנת החוק ומטרתו למדנו גם עד כמה קשה ליישמו ולהוציאו מהכוח אל הפועל. אם נוסיף לכך את העובדה כי בישראל חיים אזרחים בני תרבויות שונות שלא בהכרח מאמצים את הנורמות החברתיות שהמחוקק חפץ בעיקרון, נבין עד כמה היישום קשה. עובדה זו מובילה אותנו לצורך ואף לחובה **בהתייעצות ובהתחלקות**, נושא שיידון במפגש הבא.

התייעצות והתחלקות

מטרת המפגש

לימוד חשיבות ההתייעצות וההתחלקות של איש המקצוע במקרים של חשד לפגיעות או התעללות בילדים

משך המפגש

שתי שעות הוראה

מקורות עיוניים

חוברת ההדרכה "איתור ילדים בסיכון", עמ' 50-60
 "לדבר את השתיקה", עמ' 190-195

חלק א: הצגה עיונית קצרה

מבוא

משום שהתופעה של פגיעות והתעללות בילדים קשה ומעוררת כעסים ואף עוינות כלפי הפוגע, לא ייפלא אם איש המקצוע יתקשה לשאת לבדו בנטל הטיפול במשפחה כזו, מה גם שכרוכים ומשולבים כאן היבטים רפואיים, משפחתיים, אישיים, חוקיים ומשפטיים. עבודה מתואמת בין אנשי המקצוע, התייעצות ושיתוף, הם בדרך כלל תנאים הכרחיים למניעת המשך הפגיעה בילד. ההתייעצות והסתייעות הן גם מקור תמיכה לחושף ההתעללות, אשר משא האחריות הכבד והלחץ האמוציונלי שבו הוא נתון עלולים לעוות את שיקול דעתו. הניסיון המצטבר מוכיח כי התחלקות עם אנשי מקצוע אחרים עשויה להגדיל את הסיכוי להצלחה בהתמודדות עם האירוע, הן באשר למתן סיוע לילד הנפגע ובני משפחתו והן באשר לשמירת חוסנו של העובד המעורב באירוע כזה. עם מי כדאי וראוי להתייעץ?

חלופה ראשונה: התייעצות עם עצמך

מעורבות באירוע התעללות בקטין עשויה להתעורר בנו קשת של רגשות עזים, כגון: כעס, צער, חמלה, נקם, תדהמה וכו'. רגשות אלה עלולים להקשות על העובד בגיבוש שיקול דעת ענייני, נטול מעורבות אישית, ולכן טוב יעשה איש המקצוע אם ינקוט את הצעדים האלה:

יעלה על הכתב את העובדות העומדות לנגד עיניו.

יכתוב מה החששות וההתלבטויות שהתעוררו אצלו.

ירענן ידע ומידע בספרות המקצועית הנגישה וזמינה לו.

ירשום מה הדברים המצריכים לדעתו בירור.

יכתוב את הדברים שבהם יבקש להתייעץ, לקבל משוב או תמיכה מגורם נוסף בטרם יגבש החלטה.

חלופה שנייה: התייעצות עם עמיתים מקצועיים במקום העבודה

כל עוד אינכם בטוחים בקיום יסוד סביר לפגיעה בקטין, כדאי להסתייע ולהיוועץ בעמיתים במקום העבודה. מובן שההתייעצות עם חבר לעבודה מחייבת שמירת סודיות וצנעת הפרט ולכן יש להישמר מגילוי נתונים העלולים לזהות את הילד ואת שאר האנשים המעורבים באירוע. התקבלה תמונה המובילה לחשוב כי קיים יסוד סביר לחשוב שנעברה עברה בקטין, עליכם לפעול כנדרש בחוק: לדווח על כך לפקיד הסעד או למשטרה.

חלופה שלישית: התייעצות עם הצוות המקצועי או הרב-מקצועי במקום העבודה

אם במקום עבודתכם קיים צוות מקצועי או רב-מקצועי זמין, הביאו את דבר חששכם או חשדכם בפני צוות זה והתחלקו עמו בהתלבטות שלכם. שוב, חשוב לקשור בין מהות המצב לבין דרך פעולתכם. ככל שהדברים מעורפלים ולא ברורים, כך החשיבות בהתייעצות רבה יותר. כשהדברים הופכים לברורים יותר, והראיות/עובדות מורות על פגיעה בקטין, ובלשון החוק: "שנעשתה עבירה בקטין", חובתכם לפעול בדחיפות להבאת העניין בפני הגורם הרשמי המופקד על הטיפול – פקיד הסעד או המשטרה. היתרונות בהבאת העניין בפני הצוות הרב-מקצועי בולטים: מתאפשרת התייחסות מערכתית למקרה וכן הבנה רחבה יותר בקשר למשפחה הנדונה. במסגרת כזו אפשר לקבל מידע רחב יותר על תופעות דומות מהעבר לגבי ילדים נוספים, ולגבי יחס ההורים כלפי ילדיהם מעבר למקרה הספציפי. החיסרון הבולט הוא במידת הנגישות והזמינות של צוות זה.

חלופה רביעית: התייעצות עם פקיד הסעד ועם העובד הסוציאלי במחלקה לשירותים חברתיים

בפניכם עומדת האפשרות לפנות לפקיד הסעד ביישובכם, שהוא עובד המחלקה לשירותים חברתיים, ולבקש להתייעץ עמו בעניין החשד שהתעורר בכם לעניין פגיעה בקטין. עובדים רבים נמנעים מלפנות לפקיד הסעד מחשש שידרוש מיד התערבות רשמית. דבר העלול לדעת העובד לחבל בקשריו עם ההורה החשוד, בעוד שהעובד עצמו עדיין לא בטוח בדבר. כדי שנתב הסתייעות והתייעצות כזה יוכל לשאת גם אופי בלתי-פורמלי, יש חשיבות להיכרות האישית של איש המקצוע עם פקיד הסעד המקומי. ערוצי תקשורת שוטפים וקשרים בלתי-אמצעיים כחלק משגרת העבודה, עשויים להקל על קיום בירורים לגבי מקרים שמתעורר בהם חשד ראשוני. הארגון שבו אתה עובד, טוב יעשה אם ימסד ערוץ קשר קבוע עם פקיד הסעד, לא דווקא סביב מקרים ספציפיים. שילוב פקיד הסעד בצוות הבין-מקצועי של הארגון שבו אתה עובד, עשוי להפוך לברכה לשני הצדדים. במקרים רבים יוכל איש המקצוע להציג את המקרה בלי לחשוף את שמות הנוגעים בדבר, כל עוד לא התגבש שיקול דעת המצביע על קיום יסוד סביר לחשוב כי נעברה עברה בקטין. יש לדעת כי הניסיון הרב של פקיד הסעד עשוי לתרום רבות לעובד בהתלבטותיו וכן לכוון אותו לפעולות קונקרטיות מתחייבות. התגלה יסוד סביר כי נעברה עברה בקטין, יקבל פקיד הסעד את האחריות להמשך הטיפול במקרה. היתרון לאיש

המקצוע מהיווצרות יחסי שיתוף פעולה ואמון כאלה יהיה כפול: חיסכון בזמן ותגובה מהירה להפסקת הפגיעה בקטין, וכן תקשורת דו-סטריית שתאפשר הספקת מידע ועדכון שוטף לגבי המשך הקורה עם הילד. נוסף על פקיד הסעד, קיימת האפשרות להתייעץ עם העובד הסוציאלי המטפל במשפחה (אם המשפחה מטופלת במחלקה לשירותים חברתיים). לעובד הסוציאלי ידע רחב על המשפחה שבטיפולו. במקרים רבים מדובר במשפחות המתקשות בחינוך ובגידול ילדיהם, שחלקן נמצאות בתכניות טיפול מיוחדות והקשר בין איש המקצוע לבין העובד הסוציאלי במחלקה לשירותים חברתיים עשוי להוות חוליה מגשרת רבת חשיבות. שיתוף פעולה כזה יתרונו בכך שההתערבות בשלב זה עדיין "וולנטרית" ולא שורה עליה מורא החוק, מובן שאנו מדברים על מקרים לא ברורים, על מצבים הניתנים להתפרש באופנים שונים שעדיין אינם נכנסים להגדרת החוק בעניין חובת הדיווח, ואלה הם גם מרבית המקרים. שיתוף פעולה כזה עשוי להעשיר את איכות השירות הניתן למשפחה ולהביא לניצול רב יותר של המשאבים הקיימים בקהילה. מובן שעבודה כזו מחייבת לקבל את הסכמת המשפחה וכתב ויתור סודיות הנובע מהצורך להעביר מידע ממערכת שירות אחת למערכת שירות אחרת.

חלופה חמישית: התייעצות עם אחרים

ה"אחרים" שאתם אפשר להתייעץ הם לעתים קרובות פועל יוצא של הארגון שבו מדובר. לדוגמה: כאשר מדובר בעובדים במערכת החינוך אפשר להתייעץ עם היועץ החינוכי או עם הפסיכולוג החינוכי, ובמקרים של פגיעה מינית להביא את הנושא בפני הוועדה הטיפולית שעל בית הספר להקים בהתאם להוראות המנכ"ל. כאשר מדובר בעובדי בריאות בקהילה אפשר להתייעץ עם העובד הסוציאלי של הארגון או עם הוועדה הקבועה לטיפול בנפגעי אלימות במשפחה, שהיא פרי יוזמת מנכ"ל משרד הבריאות וכד'. כמו כן, קיימים בארץ ארגונים מקצועיים המתמחים בטיפול בילדים נפגעי התעללות והזנחה, כמו ארגון אל"י, מיט"ל – המתמחה בעיקר בפגיעות מיניות, המועצה הלאומית לשלום הילד ועוד.

בעת ההתייעצות עם גורמים בלתי-רשמיים, שאינם חלק מהמערכת הארגונית שבה אתם עובדים, חשוב שלא לחשוף את שם הילד, את שמות הוריו וכל פרטים מזהים אחרים, שהרי יש בכך חשיפת מידע אישי ואינטימי שהוא מבחינת גילוי סוד שכעובדים מקצועיים אתם מחויבים בשמירתו כל עוד לא קיבלתם את הסכמת הלקוח. לא כך הדבר כאשר אתם מתייעצים עם גורם חיצוני רשמי כמו פקיד הסעד. כאן תעמוד לכם כהגנה לשון החוק המחייב אתכם, במקרה של יסוד סביר לחשוב שנעברה עברה בקטין, לדווח לפקיד הסעד או למשטרה.

זאת לדעת! האחריות לדיווח על-פי החוק היא אישית. מסירת מידע לממונה אינה פוטרת את העובד שחשף חשד להתעללות מלודא שהנושא דווח כנדרש בחוק

הליך ההתייעצות אסור שיפגע, חס וחלילה, בילד. לכן אם התרשמתם שהילד נמצא בסכנה מוחשית ומיידית, יש לדווח על כך ללא דחייה לפקיד הסעד או למשטרה.

חלק ב: סדנה - מסייע ומסתייע

מטרת הסדנה

בירור דרכי פעולה – איך אני פועל כמסייע ואיך אני פועל כמסתייע.

האמצעים

- ◆ כמה חבילות פלסטלינה
- ◆ דפי פוליו
- ◆ צבעים

השיטה

1. עבודה אישית
2. קבוצות עבודה
3. דיון במליאה

המשימה

עיצוב דמויות המסייע והמסתייע באמצעים פלסטיים

שלב א: חלוקת המשתתפים לקבוצות בנות שישה-שבעה משתתפים בכל קבוצה.

צעד ראשון: הסבר המשימה וחלוקת אמצעי העזר. כל משתתף מתבקש לעצב באמצעות ציור או פיסול בעזרת פלסטלינה כיצד הוא תופס את עצמו כמסייע וכיצד הוא תופס את עצמו כמסתייע. צעד שני: ביצוע המשימה באופן אישי.

שלב ב: הצגת תוצרים

צעד ראשון: הצגת התוצרים האישיים בפני חברי הקבוצה המצומצמת ומתן אפשרות להתייחסות הדדית. צעד שני: בניית מסמך מסכם של כלל תוצרי הקבוצה (כיצד אנו תופסים עצמנו כמסייעים וכיצד אנו תופסים עצמנו כמסתייעים, בהתבסס על תוצרי עבודת חברי הקבוצה).

צעד שלישי: בחירת חבר שיציג מסמך המסכם בפני המליאה.

שלב ג: הצגת תוצרי העבודה האישית והמסמך המסכם בפני המליאה.

שלב ד: דיון במליאה בשאלות האלה:

1. אילו תנאים הכרחיים או רצויים צריכים להתקיים כדי שאוכל לבטא עצמי בכל אחד משני המצבים – מסייע ומסתייע?
2. אילו מצבים מקשים עליי להתבטא בכל אחד משני המצבים?
3. היכן אני מרגיש טוב יותר – בתפקיד המסייע או בתפקיד המסתייע?

הכוונה למנחה: נסה לבנות עם המשתתפים את מעגלי הסיוע מהקרוב לרחוק יותר. מי יהיה מוצב באיזה מעגל? עודד אותם להציג נימוקים המסבירים את ההצבות האלה.

♦ לאן כל הנאמר עד כה יוביל אותך בעבודה עם ילדים המשדרים מצוקה? כיצד ביכולתך לסייע לילד שהתעורר בך חשד כי הוא נפגע מהתעללות או מהזנחה?

♦ בפני אילו דילמות עשוי להימצא קטין שירצה לבקש סיוע מחבר, מאיש מקצוע או ממבוגר אחר?
שלב ה: סיכום והכללה

חשוב שבסיכום תהיה התייחסות לדברים העיקריים שעלו במהלך הדיון תוך התמקדות בחשיבות ההסתייעות וההתייעצות של איש המקצוע במקרים של חשש לפגיעות בילדים.

עוזר-נעזר: תחרות "עיוורים"

האמצעים

אולם גדול שבו יפוזרו באי-סדר כיסאות ושולחנות
סרטים שחורים או צעיפים (בכמות של מחצית ממספר המשתתפים)

המשימה

תרגול מצבים של עוזר ונעזר דרך תחרות "עיוורים"

שלב א: הסבר המשימה וביצועה

צעד ראשון: הסבר המשימה. המשתתפים יתחלקו לזוגות. אחד ימלא את התפקיד של העוזר, ובן זוגו – את התפקיד של הנעזר (העיוור).

צעד שני: חלוקת תפקידים – בן זוג אחד ישחק "עיוור" ובן הזוג השני יהיה הפיכח. הפיכח יקבל סרט שחור או מטפחת ויקשור בהם את עיניו של ה"עיוור" כך שלא יוכל לראות דבר.

צעד שלישי: תחרות בין הזוגות. על כל זוג להגיע יחד מקצה אחד של האולם אל הקצה השני, לגעת בקיר ולחזור לנקודת הזינוק הראשונה. ה"עיוור" יכול לבחור באחת משלוש האפשרויות האלה:

1. לבצע את המשימה ללא עזרת בן זוגו הפיכח.
2. לבקש מבן הזוג הפיכח הוראות תנועה בלבד, בלי שייגע בו פיזית בכל דרך שהיא.
3. לבקש מבן הזוג הפיכח שיובילו פיזית.

המנחה יעמיד את הזוגות לפני קו תחילת התחרות ויצביע על המקום שאליו צריכים המשתתפים להגיע, להסתובב ולחזור לקו הזינוק. לפני שריקת הזינוק יפזר המנחה "מכשולים" שונים, כגון כיסאות, במרחב האולם שבו מתבצעת התחרות.

צעד רביעי: התחלפות בתפקידים וביצוע חוזר של המשימה.

שלב ב: דיון במליאה

צעד ראשון: לבקש מהמשתתפים משוב איך הרגישו בכל אחד משני התפקידים.

המשך דיון: על-פי השאלות לדיון המוצגות לעיל בחלופה הראשונה.

שלב ג: סיכום והכללה, כמוצג לעיל בחלופה הראשונה.

שירותים בקהילה

מטרת המפגש

הכרת השירותים בקהילה הקשורים לנושא התעללות בילדים ובבני נוער, דרכי הפנייה אליהם ויצירת שיתוף פעולה עם

משך הזמן

ארבע שעות

האמצעים

- ♦ דפי מידע של שירותים העוסקים בנושא מנציגי השירותים המוזמנים למפגש (המנחה או מי שמארגן את ההשתלמות יתאם קבלת דפי המידע מנציגי האירגונים המוזמנים).
- ♦ מידע על שירותים מרכזיים ונושאי תפקיד כמו פקיד סעד, חוקר ילדים ועוד, נמצא בספר "לדבר את השתיקה", עמ' 269-282. אפשר לצלם את העמודים הרלוונטיים ולחלק למשתתפים.

השיטה

חלופה ראשונה: נושאי תפקידים מציגים שירותים לסיוע באיתור ילדים בסיכון ולטיפול בנפגעים.
חלופה שנייה: פנל אנשי מקצוע נציגי שירותים נבחרים בתחום הסיוע לאיתור ילדים בסיכון.

הכנות

כדי לקיים כל אחת משתי החלופות המוזכרות לעיל יש לבצע פעולות הכנה מקדימות, זמן מספיק לפני מועד קיום המפגש. פעולות אלה תכלולנה בין השאר:

א. קבלת החלטה אילו נושאי תפקיד ואילו נותני שירותים ראוי להזמין למפגש. החלטה זו תלויה במידה רבה בארגון שבו חברים המשתתפים בהשתלמות. מובן שצריך להתחיל בשירותים המהווים מערכת פעולה של הארגון. כך לדוגמה, בהשתלמות למורים חשוב להזמין בין השאר יועצת חינוכית, נציגת שפ"י ונציג מחלקת החינוך של הרשות. לעומת זאת, לתכנית השתלמות המיועדת לעובדים משירותי הבריאות בקהילה חשוב להזמין נציג מהשירות הסוציאלי של משרד הבריאות, נציג שירות טיפת חלב ואחיות בתי הספר, וכן נציגי המחלקה לשירותים חברתיים ביישוב.

כדי לקבל תמונה מקפת מוצע לכם כמצוין לעיל, להסתייע בספר "לדבר את השתיקה" בפרק "מערך השירותים ובעלי תפקידים", עמ' 268-282. השירותים הרלוונטים לענייננו הם:

משרד הרווחה:

- ◆ פקידי סעד מחוזיים בשירות לילד ונוער – הצגת השירות של פקידי הסעד, מקורות סמכותו וחלוקת העבודה בין פקיד הסעד המקומי עובד המחלקה לשירותים חברתיים, לבין פקיד הסעד המחוזי עובד משרד הרווחה; כמו כן, תוצג עבודתה של ועדת הפטור על-פי חוק, מתי פונים אליה וכיצד נעזרים בה.
- ◆ חוקרי ילדים בשירות מבחן לנוער – הצגת השירות של חוקרי הילדים, תפקיד חוקר הילדים ודרכי עבודתו.

משרד החינוך:

- ◆ היחידה למניעת התעללות בילדים, השירות הפסיכולוגי (שפ"י) – הצגת השירות ודרכי עבודתו בכל הקשור לאיתור ילדים בסיכון; דרכי הקשר.
- ◆ יועצת חינוכית – הצגת השירות ודרכי עבודתו בכל הקשור לאיתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה; דרכי הקשר.

משטרה:

- ◆ עובד נוער – הצגת השירות, מקורות הסמכות ודרכי עבודתו של עובד הנוער; דרכי הקשר עם השירות באופן כללי ועם עובד הנוער באופן ספציפי.

הרשות המקומית:

- ◆ פקיד הסעד, עובד המחלקה לשירותים חברתיים – הצגת מקום עבודתו, מקורות סמכותו ודרכי עבודתו בכל הקשור לאיתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה.
- ◆ עובד סוציאלי, עובד המחלקה לשירותים חברתיים – הצגת המחלקה תוך התמקדות בשירותים לילדים בסיכון ולמשפחותיהם, תפקיד העובד הסוציאלי בהקשר הזה ודרכי עבודתו.
- ◆ הוועדה לתכנון הטיפול (ועדות החלטה) – הזמנת מרכז הוועדה (המקומית) שיציג את תפקידי הוועדה, הרכבה, מקורות סמכותה ודרכי עבודתה.

גופים ציבוריים:

- ◆ אל"י – האגודה להגנת הילד
- ◆ המועצה הלאומית לשלום הילד
- ◆ מרכז חירום

קיום שיחת הכנה עם כל אחד מהמועמדים להשתתף במפגש, שתכלול:

- ◆ הבהרת מטרות המפגש
- ◆ תיאום התכנים שיועברו
- ◆ תיאום משך הזמן העומד לרשות כל משתתף
- ◆ בירור אמצעי עזר נחוצים (מטול שקפים, ברקו, אחר)
- ◆ אפשרות לקבלת חומרים כתובים על השירות ודרכי התנהלותו לשם חלוקתם למשתתפים. לחלופין סיכום בכתב של עיקרי הדברים שיוצגו בפני המשתתפים.
- ◆ הוצאת מכתב מסכם בציון היום והשעה שנקבעו.
- ◆ יום-יומיים לפני המועד – סבב טלפונים כדי לוודא שהכול כשורה.

חלופה ראשונה: נושאי תפקידים מציגים שירותים לסיוע באיתור ילדים בסיכון ולטיפול בנפגעים

המפגש ייבנה על הרצאה ותוקצה יחידת זמן לשאלות ולדיון קצר.

הכוונה למנחה: מספר מוזמנים אופטימלי למפגש אחד הוא שלושה מרצים. לכל מרצה יש להקצות בין 45 ל-60 דקות, כולל יחידת הזמן לשאלות ולדיון, בסך הכול בין שעתיים ורבע לשלוש שעות. יחידת הזמן הנוותרת תשמש לעיבוד המפגש ולהפקת לקחים שייעשו ללא השתתפות המרצים ובהנחיית המנחה. משמעות הדבר היא שעל המנחה להחליט אילו שירותים חשוב להזמין להשתלמות, ובמידת הצורך לחשוב על שני ימי לימוד בנושא.

בחלופה זו היתרון הוא שכל מרצה מקבל יחידת זמן סבירה להצגת השירות שאותו הוא מייצג.

שלב א: סקירה כללית

מנחה ההשתלמות יקדים דברי מבוא כלליים ובכלל זה מידע על גורמים, מוסדות ושירותים מקצועיים ברמה הארצית וברמה המקומית העוסקים בנושא ילדים בסיכון. הוא יציג בפני המשתתפים את נציגי השירותים שהוזמנו למפגש, סדר הופעתם, יחידת הזמן העומדת לרשות כל מרצה, ויחידת הזמן לשאלות ולדיון.

שלב ב: הרצאות

המנחה יציג כל נציג שירות בפני המשתתפים ויכוון ליחידת הזמן העומדת לרשותו. כמו כן יחזור ויזכיר למרצה להשאיר 10-15 דקות לשאלות ולדיון.

הכוונה למנחה: אם קיבלת חומרי הסברה על השירותים, חשוב לחלקם בתחילת המפגש. מוצע לבחון אפשרות להכין לקראת המפגש תיק "מידע על שירותים" ולחלקו למשתתפים. בתיק זה יוכלו המשתתפים לרכז את כל המידע שיקבלו על השירותים ובעתיד להוסיף בו מידע משלים. אפשר לארגן את התיק באמצעות חוצצים ואז לתיק כל שירות בנפרד. ניתן גם לצלם את הפרק "מערך השירותים ובעלי תפקידים" מתוך הספר "לדבר את השתיקה" ולשלב בתוך התיק המוצע

שלב ג: שאלות ודיון

שלב ד: עיבוד יום הלימודים. חלק זה יתקיים שלא בהשתתפות המרצים, ויהיה החלק הסוגר את יום הלימודים. יחידת זמן זו מוקדשת לעיבוד הדברים שנאמרו והמשתמע מהם. המנחה יאפשר בשלב הראשון של הדיון לבטא מחשבות ורגשות כלליים בהקשר להרצאות ששמעו. מתוך כך יאתר את הסוגיות המרכזיות ויעודד דיון סביבן.

שלב ה: סיכום והכללה

בסיכום יתייחס המנחה לעיקרי הדברים שנלמדו וללקחים שאפשר להפיק מהם. המנחה יחזור וידגיש את חשיבות הקשר הישיר עם השירותים השונים ויציין כי ערוצים פתוחים ויחסי עבודה שוטפים ותקינים מקלים על השיח בעת התרחשות אירוע אמיתי שבו נזקקים לסיועם.

חלופה שנייה: פנל אנשי מקצוע נציגי שירותים בתחום הסיוע לאיתור ילדים בסיכון

הכנת הפנל – כפי שפורט לעיל וגם:

- ◆ הצגת המשתתפים בפנל
- ◆ בחירת מנחה הפנל
- ◆ קביעת סדר הדוברים ומשך הזמן העומד לרשות כל משתתף
- ◆ במסגרת בירור הציפיות חשוב לבקש מהמרצים לבנות הרצאה קצרה מתוך ראייה מערכתית רחבה של הנושא, מעבר לתפקידם ולתפקיד הארגון שאותו הם מייצגים. חשוב שהלומדים יוכלו לקבל בתום המפגש ידע רחב על פריסת השירותים הקיימים וכיצד הם משלימים זה את זה.
- ◆ במידת האפשר יציע המנחה למשתתפי הפנל לקיים מפגש הכנה ותיאום באחד הימים שלפני המפגש. אם הדבר אינו מסתייע בעדם אפשר להיפגש כחצי שעה לפני מועד המפגש כדי לערוך היכרות בין המשתתפים ותיאום של הרגע האחרון.

הכוונה למנחה: הימנע מלתאם דברים עם המשתתפים בפנל באמצעות הטלפון ולהשאיר את התיאום לרגע האחרון.

כדי שפנל יהיה יעיל רצוי להזמין ארבעה עד חמישה משתתפים מאחר שיחידות הזמן לכל משתתף קצרות. יחידת הזמן המרבית למשתתף בפנל לא תעלה על 30 דקות. משמעות הדבר שחברי הפנל חייבים להתמקד בהצגת עיקרי הדברים ולהשאיר אצל המאזינים טעם של עוד. על מנחה הפנל להקצות יחידת זמן זהה לכל משתף בפנל ולוודא שנותר זמן מספיק לקיום שיח בין חברי הפנל לבין המשתתפים.

שלב א: דרך התנהלות הפנל

צעד ראשון: מנחה הפנל יציג את נושא המפגש ואת המשתתפים בפנל. בהמשך יישא דברים בנושא "היערכות קהילה לשירותים לאוכלוסיות של ילדים בסיכון", בהיקף של 15-20 דקות. בתום דבריו יעביר את רשות הדיבור, על-פי הסדר שנקבע מראש, לכל אחד ממשתתפי הפנל.

צעד שני: כל משתתף יציג את תפיסת השירות שאותו הוא מייצג בהקשר לנושא ילדים בסיכון, יגדיר את אוכלוסיית הלקוחות של השירות, ויערוך סקירה היסטורית קצרה על התפתחות השירות. תוך כך ישלב נתונים סטטיסטיים וימחיש באמצעות אירועים דילמות, קשיים והצלחות, ויסיים בתיאור דרכי קבלת השירות.

הכוונה למנחה: אפשר לכל משתתף להרצות דבריו עד תום. אם הוא מסכים, אפשר למשתתפים לשאול שאלות קצרות במהלך ההרצאה, אך השתדל שהשאלות לא יהפכו לדיון. בתום הרצאת הדוברים יערוך שיח רחב בין חברי הפנל לבין המשתתפים.

שים לב! נושא המפגש הוא הכרת הגורמים בקהילה העשויים לסייע בהתערבות על כל רמותיה – מניעה, התערבות ושיקום, ולא דרכי התערבות. לכן אפשר להתייחס לדרכי ההתערבות אך שלא יהפכו למרכז הדיון.

שלב ב: שאלות ודיון

בתום סבב הדברים של חברי הפנל, יפתח המנחה את המפגש לשאלות ולדיון בין חברי הפנל לבין המשתתפים.

תפקיד מנחה הפנל:

- ◆ להכין את המתדיינים לקראת הדיון
- ◆ לנהל את הפנל
- ◆ לפתוח את הדיון
- ◆ לכוון את המתדיינים למיקוד בנושא הצגתם
- ◆ לשלוט על חלוקת הזמן בין המתדיינים
- ◆ לאפשר הידברות בין המרצים לבין המשתתפים
- ◆ לומר דברי קישר בין המתדיינים
- ◆ לסכם את הדיון

שלב ג: סיכום הפנל

המנחה יסכם את עיקרי הדברים שנלמדו מתוך הרצאת הדברים של משתתפי הפנל. המנחה יתנסח ככל האפשר בהקשרים כלליים החותכים את כל השירותים, בקיים ובחסר. פחות תשומת לב יקדיש לעניינים ספציפיים של השירותים שהוצגו. בסוף המפגש יודה למרצים ויזמין קיום ערוצי קשר פתוחים ומזינים בין המשתתפים לבין השירותים.

שלב ד: עיבוד הפנל

עיבוד הפנל יתקיים שלא בהשתתפות המרצים, ויהיה החלק הסוגר את יום הלימודים. יחידת זמן זו תוקדש לעיבוד הדברים שנאמרו והמשתמע מהם. המנחה יאפשר בשלב הראשון של הדיון לבטא מחשבות ורגשות כלליים בהקשר להרצאות, ומתוך כך יאתר את הסוגיות המרכזיות ויעודד דיון סביבן.

אם התגלו חילוקי דעות או אי-הסכמות במהלך הפנל, ינצל זאת המנחה כדי לכוון את המשתתפים לברור האינטרסים השונים המניעים את השירותים, להראות כיצד אינטרסים אלה עלולים, בתנאים מסוימים, לחבל במיצוי משאבי הקהילה לטובת הנושא ולחלופין, וכיצד אפשר לרתום רבים ממשאבים אלה לטובת הטיפול בילד שבסיכון ובבני משפחתו.

שלב ה: סיכום והכללה

בסיכום יתייחס המנחה לעיקרי הדברים שנלמדו וללקחים שאפשר להפיק מהם. המנחה יחזור וידגיש את חשיבות הקשר הישיר עם השירותים השונים, ויצוין כי ערוצים פתוחים ויחסי עבודה שוטפים ותקינים מקלים על שיח בעת התרחשות אירוע אמיתי שבו נזקקים לסיועם.

בירור דילמות מקצועיות ומוסריות

המטרה

לסייע לעובד בבירור התלבטויותיו בשאלות מקצועיות ומוסריות

משך הזמן

שעתיים

השיטה

עבודה בזוגות, דיון במליאה

נושא המפגש

מפגש זה יעסוק בהתלבטויותיו של איש המקצוע במצבים דו-ערכיים (אמביוולנטיים) שמזמן העיסוק עם ילדים נפגעי התעללות והזנחה.

שלב א: עבודה בזוגות

צעד ראשון: המנחה יחלק את המשתתפים לזוגות. כל בן זוג מתבקש לעלות אירוע שעורר בו דו-ערכיות והתלבטויות מקצועיות או מוסריות.

צעד שני: בני הזוג יקימו שיחה על התחושות שעוררו בהם האירועים וינסו לאתר את המרכיבים באירוע שגרמו לתחושת אמביוולנטיות או אי-נוחות. אם לא חוו התנסות אישית כזו, יעלו את מחשבותיהם על תחושות כגון:

- ◆ הצורך להקשיב לנפגע, הדורש מאמץ רגשי רב ולעתים אף מאיים.
 - ◆ הצורך להאמין לנפגע
 - ◆ הצורך להקשיב לפוגע
 - ◆ הפחד ממה שיקרה אם יפעל, וממה שיקרה אם לא יפעל...
 - ◆ הצורך שלא להבטיח הבטחות שלא ניתן לקיים
 - ◆ הצורך לחשוף את קשייו כאשר נדרש להתייעץ או להתחלק עם חברי הצוות בעבודה וכו'.
- צעד שלישי: הזוגות יעלו בכתב את עיקרי הדברים כך שיוכלו לדווח למליאה.

שלב ב: דיון במליאה

צעד ראשון: הזוגות יתבקשו להציג בפני המליאה את התכנים שעלו בשיחתם, כלומר, להציג את המרכיבים באירועים שגרמו להם כאנשי המקצוע לחוש אמביוולנטיות. המנחה ירשום את עיקרי הדברים על גבי הלוח.

צעד שני: המנחה יקרא מהלוח את רשימת המצבים האמביוולנטיים שעלו בדיון. הוא יפתח בדיון בשאלה כיצד אפשר

להתמודד עם מצבים אלה, ואילו פעולות עשויות לתרום ולסייע. המנחה יכתוב על הלוח את עיקרי הדברים שנאמרו.
שלב ג: סיכום והכללה
הרישומים על הלוח יקלו על המנחה לסכם את עיקרי הדברים שנאמרו. במיוחד חשוב שידגיש את דרכי ההתמודדות שהומלצו.

חלופה: בקש ממי שהשתתפו בשיעור הקודם לרכז לקראת המפגש הנוכחי אירועים שבהם קיימות דילמות ערכיות, מוסריות, או קשיים מהותיים שהם חווים כאנשי מקצוע במילוי התפקיד של איתור ילדים בסיכון. המשך זהה.

מיומנויות עבודה עם קטין נפגע התעללות ועם בני משפחתו

המטרה

הכרת מיומנויות בסיסיות לעבודה עם קטין שעבר התעללות

משך הזמן

שעתיים

מקורות עיוניים

- ◆ "חוברת הדרכה איתור ילדים בסיכון", עמ' 44-48
- ◆ "לדבר את השתיקה", עמ' 197-210

השיטה

- ◆ הדגמות
- ◆ משחק תפקידים

כיצד לדבר עם קטין - עקרונות לשיחה עם קטין שיש לגביו יסוד סביר לחשוב שנעברה בו עברה:

- ◆ התייחסות רצינית לכל אמירה או רמז של הקטין לקיום התעללות. כאשר ילד אומר אמירה לא ברורה - לנסות לברר למה התכוון ("אתה מתכוון ש..."). גם אם הילד חוזר בו, עדיין יש להתייחס ברצינות למה שנאמר.
- ◆ יצירת אווירה שקטה ללא הפרעות. לא לאפשר העברת שיחות טלפון וכיו"ב, עד כמה שהדבר אפשרי חשוב לקיים את השיחה עם הילד בסמיכות מרבית למועד שבו סיפר/רמז על דבר ההתעללות בו.
- ◆ בעת השיחה יש להקפיד על מתן תמיכה לכל מה שהילד מספר. התמיכה תתבטא באמצעות חיזוקו של הילד על כך שבחר לספר על דבר הפגיעה בו למרות הקושי הרב הכרוך בכך:
"אני מעריך מאוד את האומץ שלך לבוא ולספר לי" (ולא: "אני שמח ש...").
- ◆ "הדברים שסיפרת לי מראים שאתה ילד אמיץ ונבון".
- ◆ "אני מכבד מאוד את החלטתך להסתפק במה שסיפרת לי. חשוב לי שתדע שאני עומד לרשותך בכל עת שתרצה".
- ◆ "מותר לך לבכות, עברת דברים כואבים מאוד".
- ◆ יש להפנות אל הילד בעיקר שאלות פתוחות כמו:
"ספר לי על כך".

"למה אתה מתכוון?"

"האם תוכל לחזור על דבריך האחרונים?"

"האם יצא לך להתייעץ עם מישהו נוסף" (ולא: "האם סיפרת לאימא שלך...")?

♦ יש להימנע מחקירה ולכן לא רצוי לשאול שאלות כמו: "מה בדיוק הוא עשה לך?". עדיף לומר: "ספר לי רק מה שאתה מרגיש שאתה יכול לספר". במקום "כשאמרת לו... אז מה הוא אמר/עשה לך?", עדיף לומר: "אם יש לך דבר נוסף שחשוב לך לספר לי...".

חשיבות ההתייעצות: יש להסביר לקטין את החשיבות בדבר סיפור הדברים והחשיבות בהסתייעות באנשים נוספים – חשובה ביותר התייחסות לגיל הילד/נער. יש להתאים את הדברים לגיל הילד שבו מדובר. להלן נוסח אמירות בהקשר הנדון:

"קורה שילדים נפגעים מבני המשפחה שלהם והדרך להפסיק את הפגיעה או למנוע אותה היא התייעצות עם אנשים מבוגרים שיכולים לעזור".

"חשוב שתדע שכל מה שאנו נעשה הוא בראש ובראשונה לעזור לך להפסיק את הפגיעה בך".

"ילדים לא אשמים בדברים כמו אלה שסיפרת לי וגם אתה לא אשם בכך".

"אני אשמור על הדברים בסוד ולא אספר אותם, אלא רק לאלה שחובתם לעזור לך".

ילדים בוגרים יותר ייתכן שירצו לדעת למי בדיוק כוונתנו ואז נידרש לספר על פקיד הסעד ו/או חוקר הנוער, להסביר את תפקידם ולפרט את הצעדים שיש בדעתנו לנקוט.

תכנית ההטמעה

שליטה בשיחה: על העובד להשתדל להישאר רגוע (אך לא אדיש) ככל האפשר. חשוב להפגין שליטה במצב ולא להראות בהלה, תדהמה, הלם או זעזוע. ביטויים של חולשה, חוסר ביטחון ומבוכה מערערים את ביטחון הילד וגורמים לו להטיל ספק בנכונות המעשה שעשה (שסיפר לך). שליטה במצב מבטאת גם "נורמליות" וכאילו אומרת: כבר היו דברים מעולם, אתה לא היחיד, קורה שילדים נפגעים על-ידי מהוריהם, ואפשר לעזור להם. חשוב כזה חשוב לילד מאחר שיש בו שדר של תקווה. אם העובד נסחף רגשית רצויה התייחסות לכאן ועכשיו כמו: "הסיפור שסיפרת לי מרגש מאוד, ממש יורדות לי דמעות", ומכאן ליטול חזרה את השליטה.

ביטויי תמיכה פיזיים: ליטוף, חיבוק וכיו"ב עלולים להתפרש אצל הילד כניסיון תקיפה נוסף, בעיקר אם מדובר בקטין שעבר תקיפה מינית, לכן מוצע שלא לעשות זאת. במקום זה העובד יכול לומר לקטין: "ברגע זה הייתי רוצה ללחוץ את ידך/להניח יד על כתפך, האם זה בסדר?".

מתן כבוד לדברי הקטין: יש להקפיד ולכבד את דברי הקטין כפי שנאמרו ולהימנע לחלוטין מ"משאלות חינוכיות". על העובד לקבל את הדברים בדיוק בשפה שבה הם נאמרים. אם הילד השתמש במילים שגויות או בוטות (לטעמו של העובד), חלילה לו מלתקנו. על העובד להתרכז עתה בילד ולגייס כוחות להכילו במצוקתו, מצוקה העלולה אף לאיים על העובד עצמו. אל לו לסטות לדברים משניים, כמו שפת הדיבור, כי כך הוא עלול לאבד את אמון הילד, שממילא אמונו בזולת עלול להיות מעורער.

עקרונות "עשה" ו"אל תעשה" בשיחה עם קטין:

- ◆ אין באחריות איש המקצוע המאתר להחליט או לאבחן האם הילד עבר התעללות או איזה סוג של התעללות. אחריות העובד היא רק לעובדות כפי שראה או שמע.
- ◆ שיחה עם הילד אינה מפגש טיפולי. השיחה עם הילד מטרתה לאפשר לילד לבטא את מצוקתו.
- ◆ אין ללחוץ על הילד כדי לקבל ממנו פרטים נוספים.
- ◆ השיחה עם הילד באה להעביר לו מסר שחשוב לכם לשמוע מה שהוא מספר לכם ושאתם תנסו לעזור לו.
- ◆ חשוב להימנע משאלות סגורות המובילות לתשובות של "כן" או "לא".
- ◆ חשוב ביותר לאפשר לילד לדבר ולבטא את עצמו. על העובד להימנע ממתן תגובות מילוליות ארוכות.
- ◆ אסור להבטיח מה שלא ניתן לקיים – למשל, לשמור בסוד את מה שסופר לך.

חלופה ראשונה: משחק תפקידים - שיחה בין עובד לקטין, שיחה בן עובד להורה

שלב א: הסבר המשימה

המנחה יציג בפני המשתתפים את מטרת המפגש ויאמר כי הלמידה תעשה באמצעות משחק תפקידים. צעד ראשון: המנחה יחלק את המשתתפים לזוגות. מחציתם יציגו שיחה בין עובד לקטין, והמחצית השנייה – שיחה בין עובד להורה.

צעד שני: הזוג בונה מסגרת התייחסות, שבה מצוין גיל הילד ומובא תיאור כללי של האירוע שקרה לו. כך גם לגבי הזוגות המציגים שיחה בין עובד להורה.

צעד שלישי: הזוגות מקיימים את השיחות

צעד רביעי: בני הזוג מספקים משוב הדדי.

צעד חמישי: מתחלפים בתפקידים ומתחילים מחדש.

שלב ב: דיון המליאה

צעד ראשון: הזוגות מדווחים על עיקרי הדברים שהתרחשו בשיחה. המנחה מאפשר למשתתפים להתייחס לנאמר.

צעד שני: המנחה פותח בדיון ותוך כך מציג דילמות שעלו וקשיים שהתעוררו, ומציע הצעות לניהול שיחה.

שלב ג: סיכום והכללה

המנחה מסכם את עיקרי הדברים שהעלו המשתתפים ומוסיף דברים שלא נאמרו.

תשומת לב מיוחדת בדברי הסיכום יש להקדיש לעקרונות עשה ואל-תעשה בשיחה עם קטין, וכך לגבי שיחה עם הורה.

חלופה שנייה: משחק תפקידים בשלוש

חלופה זו דומה לחלופה הראשונה אך כאן יתחלקו הקבוצות לשלוש ולא לזוגות. מחצית המשתתפים יציגו שיחה בין עובד לקטין, והמחצית השנייה – שיחה בין עובד להורה. המשתתף הנוסף יגלם את תפקיד הצופה. הפעילות זהה לזו המתוארת בחלופה הראשונה, רק שכאן הצופה מצטרף כנותן משוב.

כל שלישייה תקיים שלושה סבבים, כאשר בכל סבב המשתתפים מתחלפים בתפקידים. בתום כל סבב יתקיים תהליך מתן משוב לשחקנים. לפני המשוב יש לאפשר לכל משתתף לבטא את הרגשותו בעת השיחה ולהעריך את חלקו בה.

המשוב לשחקנים יכול להתייחס לנקודות כמו:

- ◆ דרך ביצוע התפקידים
 - ◆ מידת אמינות השיח
 - ◆ מידת הקבלה שבאה לידי ביטוי בשיח
 - ◆ מידת השיפוטיות שבאה לידי ביטוי בשיח
 - ◆ ביטויים גופניים שתרמו לשיח או הקשו עליו וכיו"ב.
- ההמשך – בדומה לחלופה הראשונה.

חלופה שלישית: אקווריום

שלב א: המנחה מזמין זוג מתנדבים למרכז החדר ומבקש מהם לשחק עובד וקטין המקיימים שיחה על פגיעה בקטין. שאר המשתתפים יושבים מסביב, צופים בשיחה ורושמים את הערותיהם.

שלב ב: בתום המשחק ישאל המנחה את השחקנים כיצד הם מרגישים וכיצד הם מעריכים את שיחתם.

שלב ג: הזמנת הצופים להתייחס לשיחה. בשלב זה אין לשחקנים אפשרות תגובה. בתום הערות הצופים יפנה המנחה אל השחקנים ויאפשר להם להתייחס לנאמר.

שלב ד: הזמנת זוג שחקנים נוסף שישחקו שיחה בין עובד להורה. ההמשך זהה לזה שתואר בשיחה שבין עובד לקטין.

שלב ה: דיון

המנחה יפתח דיון בסוגיה "שיחה עם ילד נפגע-התעללות ועם הורה פוגע". חומר הרקע המפורט בתחילת מפגש זה והמקורות שאליהם המנחה מופנה, יסייעו לו לנהל חלק זה של המפגש.

שלב ו: סיכום והכללה

ראה כמוצע בחלופה הראשונה.

השלכות איתור ילד נפגע התעללות על בני משפחתו

המטרה

לכוון להשלכות האיתור וגילוי ההתעללות על שאר בני המשפחה

משך המפגש

שעתיים

השיטה

דיון ושיחה

האמצעים

- ♦ גיליונות בריסטול
- ♦ צבעים
- ♦ פלסטלינה

מקורות עיוניים

"לדבר את השתיקה", עמ' 48-54. הפרק עוסק בשאלה מדוע הורים פוגעים בילדיהם.

נקודות למחשבה ולהתייחסות:

לאיתור ילד שעבר התעללות על-ידי הורה או בן משפחה אחר יש השלכות על שאר בני המשפחה. האיתור ועצם גילוי ההתעללות עלולים לפגוע בבני המשפחה האחרים; לפצל את המשפחה לאלה שתומכים בנפגע ולאלה שכועסים עליו ועל כך שחשף את הסוד מחוץ לגבולות המשפחה; לגרום למשבר במשפחה ואף להביא לפירוקה. כיצד משפחה מתמודדת עם גילוי כזה? אילו אפשרויות עומדות בפניה? האם אנו מתייחסים גם אל האנשים הנוספים במשפחה או רק מתמקדים בנפגע? כיצד המשפחה מתמודדת עם העובדה שיש בתוכה שני צדדים? כיצד אפשר לתמוך במשפחה, לעודד אותה ולחזק אותה בעת משבר כה חריף? אילו מערכות תמיכה חברתיות קיימות ונגישות למשפחה?

משחק הדמיה: משפחה שבה הורה פגע בילדו והתעלל בו.

שלב א: חלוקת תפקידים

צעד ראשון: המנחה יחלק את המשתתפים לקבוצות בנות חמישה חברים המייצגים משפחה בת חמש נפשות: זוג

הורים ושלושה ילדים. אחד הילדים הוא ילד נפגע-התעללות.

צעד שני: חברי המשפחה מחלקים ביניהם תפקידים מי יהיה מי ובונים סיפור רקע משפחתי קצרצר שעיקרו "סוד" המשפחה.

צעד שלישי: שתי דקות לעיצוב ה"זהויות" החדשות. כל משתתף בונה ומעצב את זהות עצמו מעבר (גיל, מין, יחסיו עם שאר בני המשפחה, עמדתו לגבי האירוע וכו') לחלוקת התפקידים שהתקיימה בצעד השני.

שלב ב: תמונה משפחתית

צעד ראשון: המשפחה נדרשת לבנות תמונה משפחתית של עצמה על גבי גיליון הבריסטול ולהשתמש לשם כך בצבעים ופלטטינה שקיבלה.

הכוונה לבני המשפחה: פעולת הציור תיעשה ללא אפשרות של שיח בין המשתתפים. כל בן משפחה מכניס לתמונה המשפחתית את ראייתו האישית. בעת בניית התמונה המשפחתית על כל משתתף להיכנס לנעליה של הדמות שאותה הוא מייצג ומשם להעביר לתמונה המשפחתית.

צעד שני: הצגת התמונה המשפחתית שנבנתה. ראיית המשפחה מזווית עיניהם של כל אחד מבניה. המשתתפים מתבקשים לדבר בגוף ראשון ("אני"). כל אחד מדבר מפי הדמות שאותה הוא מייצג, למשל: "אני הצבתי את עצמי כ... יש לי יחסים טובים/רעים/אחרים עם יחסים... עם ...", "אני כועס על..." וכדו'.

צעד שלישי: שיחה משפחתית. מוקד השיחה הוא במה שקורה למשפחה עכשיו ולאן הדברים מובילים אותה בעתיד. צעד רביעי: כל משפחה בוחרת חבר שייצג אותה במליאה שבה יהיה עליו לתאר את המצב ההתחלתי ויסייע לשם כך בציור המשפחתי. בהמשך הוא יתאר את עיקרי ההתרחשות בשיח המשפחתי.

שלב ג: מליאה

צעד ראשון: המנחה מזמין את נציגי המשפחות בזה אחר זה עם יצירתם "תמונת המשפחה" ומבקש מהם להציג את המשפחה, בעיותיה המיוחדות, מה קורה בה כעת ומה צפוי לה בעתיד, כפי שבא לידי ביטוי בשיח המשפחתי. צעד שני: דיון כללי. המנחה מזמין את המשתתפים להתייחס לדברים שנאמרו וכיצד אפשר לסייע למשפחות כאלה להתגבר על המשבר שבו הן נתונות.

שלב ד: סיכום והכללה

המנחה יסכם את עיקרי הדברים שהועלו בדיון ויתמקד בהצעות לגבי דרכי הסיוע למשפחה והאופן שבו אפשר להפוך משבר להזדמנות לשיקום.

חלופה: צפייה בסרט

אפשר לבחור סרט העוסק בהתעללות בתוך המשפחה, להקרינו בפני המשתתפים ולאחר מכן לנהל סביבו דיון. במקרה כזה תוכלו להסתייע בתדריך לדיון בסרט, נספח 3.

סרט מומלץ הוא הסרט "משהו אודות אמיליה" (כ-105 דקות). הסרט מתאר ילדה כבת 13 אשר מעזה לפתוח סוד ששמרה זמן רב - שאביה פוגע בה מינית. הסרט מתאר את הדינמיקה ואת הלבטים בתוך המשפחה, כמו עמדת האחות הצופה מהצד והפגיעות שלה והדילמה שבה נתונה האם. הסרט מתאר בהרחבה את מאבק הקורבן (הילדה) לזכות באמון הסביבה והקהילה שבה היא חיה.

התערבות איש מקצוע והשפעותיה עליו

המטרה

"תחזוקה מיטיבה" של איש המקצוע ה"עוזר"

משך הזמן

שעתיים

השיטה

עבודה אישית, עיבוד בזוגות ובמליאה

האמצעים

♦ דפי פוליו שורה וכלי כתיבה

♦ דף רקע להתנסות – חמישה היבטים של "תחזוקה מיטיבה" (נספח 9) על חמשת סעיפיו, במספר עותקים לפי מספר המשתתפים במפגש.

שלב א: המנחה יחלק למשתתפים את הטקסט לעיל על חמשת סעיפיו. המנחה יבקש מהמשתתפים לקרוא בעיון רב את הדף שחולק.

שלב ב: עבודה אישית. כל משתתף יתבקש לפתוח "יומן אישי" ולכתוב בו מכתב מלב אל לב הממוען אל עצמו. המכתב צריך להתייחס לחמשת הסעיפים כמפורט לעיל:

♦ בירור זהותי התרבותית כמטפל/עוזר

♦ בירור פערים ביני לבין לקוחותיי

♦ כהורה, כיצד הדבר משפיע על עבודתי?

♦ כיצד אני מתמודד עם שחיקה, אם בכלל?

♦ עד כמה אני נוהג לשתף פעולה עם גורמים בקהילה?

שלב ג: עבודה בזוגות

המנחה יחלק את המשתתפים לזוגות ויבקש מכל זוג להתחלק ביומן, אבל אך ורק בדברים שנוח להם להתחלק בו. אין ללחוץ בשום צורה על משתתף לחשוף דברים שאינו מעוניין לחשפם.

שלב ד: שיחה במליאה

צעד ראשון: המנחה יזמין את המשתתפים לחלוק ברגשות שליוו אותם בעת הכתיבה ובעת השיחה הזוגית.

המנחה יציין שאין כל חובה לספר על מהות הדברים שנאמרו אלא אם הנוגע בדבר מעוניין בכך.

צעד שני: המנחה יחזור על הדילמות שהוצגו ויבקש את התייחסותם הכללית של המשתתפים, במנותק מהיבט

האישי שלהם. כמו כן, ירחיב המנחה את הדיון בעניין הדרכים שהמגיעו המשתתפים להתמודדות עם השחיקה כתוצאה של חשיפה למצבים אנושיים כה קשים, כפי שהמפגש עם ילדים נפגעי-התעללות והזנחה מזמן.

הכוונה למנחה: הימנע מכל מניפולציה המכוונת לחשיפת עמדותיהם האישיות של המשתתפים במליאה. עצם הכתיבה האישית ביומן תעורר את המשתתפים למחשבה. השיחה בזוגות מאפשרת עיבוד העמדות והמשוב במליאה בצורת התחלקות ברגשות שהתעוררו יש בהם כדי להפנים את הנושא ולעודד את המשתתפים בצורך של "חיזוק עצמם" באמצעות הכיוונים שדנו בהם.

שלב ה': סיכום והכללה

המנחה יעלה בקצרה את עיקרי הדברים שעלו בתהליך הסדנתי ויחבר אותם עם מטרות המפגש. איש המקצוע פועל לשלומם של לקוחותיו, אך גם צריך לדאוג לבריאותו שלו. העבודה עם ילדים נפגעי התעללות והזנחה מעוררת רגשות חזקים, ואם העובד לא ישתף בכך אחרים, הוא עלול לפגוע בעצמו ולשחוק את עצמו ובעקיפין אף לפגוע באיכות הטיפול שהוא מעניק ללקוח.

סיום ופרידה, משוב והערכה וסיכום

המטרה

סיכום ההשתלמות, הפקת לקחים והמלצות לשיפור

משך הזמן

שעתיים

חלק א: סיום ופרדה

חלופה ראשונה: "מסע אל הנעלם" - בירור ציפיות

חלקו הראשון של התרגיל הועבר במפגש הראשון, בחלק של בירור ציפיות, וחלקו השני מוצע למפגש הפרדה.

האמצעים

- ◆ דף "מסע אל הנעלם" (ראה נספח 10א) במספר עותקים כמספר המשתתפים
- ◆ כלי כתיבה וצבעים
- ◆ דפי העבודה שאסף המנחה במפגש הראשון ויחזירם למשתתפים במפגש זה

השיטה

שלב א: עבודה אישית

צעד ראשון: חלוקת דף העבודה "מסע אל הנעלם" (מההשתלמות אל החיים).

צעד שני: הוראה למשתתפים בנוסח הבא: לפניכם אדם עם שק אחד על גבו ושק שני בידי. האדם נמצא במקום כלשהו (איפה?), בראשו מחשבות רבות (על מה הוא חושב?), לפניו פרוס נוף רחב אופקים ובו תחנות רבות (האם אלה תחנות שעבר והוא משקיף עליהן או אלה תחנות שאליהן הוא רוצה להגיע?), מה יש לו בשקים – דברים שרצה או דברים אחרים? מה משקל השקים? ומה הדבר אומר לגביו? מה יש לו לומר נוסף על כך?

צעד שלישי: ביצוע המשימה

צעד רביעי: חלוקת דפי העבודה מהמפגש הראשון

צעד חמישי: השוואה בין שני דפי העבודה

שלב ב: הצגת התוצרים במליאה ושיחה חופשית

הכוונה למנחה: אפשר למשתתפים לבטא את עצמם בחופשיות, המעט ככל האפשר בשאלות הכוונה.

חלופה שנייה: "מי היינו ומי נהיה"**האמצעים**

- ◆ בריסטולים
- ◆ צבעים
- ◆ שאלון הערכה ומשוב (נספח 11)

השיטה**שלב א: עבודה בקבוצות**

צעד ראשון: המנחה יחלק את המשתתפים לקבוצות בנות שישה-שבעה חברים בקבוצה. כל קבוצה תקבל שני בריסטולים. בבריסטול אחד תתאר הקבוצה את המשתתפים בתחילת ההשתלמות. בבריסטול השני היא תתאר את המשתתפים בתום תכנית ההשתלמות.

צעד שני: ביצוע המשימות הקבוצתיות

צעד שלישי: כל קבוצה תבחר חבר שיציג את תוצרי הקבוצה במליאה.

שלב ב: עבודה במליאה

צעד ראשון: הצגת תוצרי הקבוצות במליאה

צעד שני: סבב משוב לתוצרים שהוצגו במליאה

חלופה שלישית: פנטזיה ומציאות**האמצעים**

- ◆ בריסטולים כמספר התת-קבוצות
- ◆ צבעים

השיטה**שלב א: מבוא**

המנחה יפתח את המפגש במבוא קצר שבו יציין כי כמו לכל דבר בחיים, גם למפגשים האלה יש סוף והיום הגענו למפגש האחרון.

שלב ב: דמיון מודרך

המנחה מבקש מהמשתתפים לעצום עיניים ולהצטרף לטיול "פעם בחיים" ביער עד, שאין לו שם. כשם שקורה לעתים, המציאות חזקה מכל דמיון. אתם נמצאים בדרך עפר כבושה. מעליכם שמים בהירים ומולכם יער. תוך זמן-מה אתם בשולי היער. הצעידה נעימה, ואפלולית היער מרגיעה. פה פלג מים, שם קול ציוץ ציפורים, שקט ושלווה. הדרך הופכת לשביל והשביל מעמיק אל נבכי היער. העצים הולכים וגובהים, צמרותיהם מרקיעות שחקים, פיסות השמים הולכות ונעלמות לאטן. מסתורי היער מושכים אתכם כמטה קסמים. לעתים הקרירות הנעימה הופכת לחום ומחנק, אך בהמשך שוב תחושת רוגע, משב רוח מרענן. עצי סבך בצד עצי פרי מוכרים ובלתי-מוכרים כאחד. השביל נעלם ולפתע תחושה חזקה של אובדן דרך. קול פנימי אומר לכם להמשיך וללכת, אין דרך חזרה. החרדה גוברת, אך גם הנחישות בצדקת הדרך. לפתע שער.

אתם פותחים את השער ומה רואות עיניכם?

הכוונה למנחה: אפשר למשתתפים דקה של שקט ואז בקש מהם לפקוח עיניים ולחזור לחדר.

שלב ג: עבודה בקבוצות

צעד ראשון: חלוקת המשתתפים לקבוצות בנות חמש-שבע משתתפים כל אחת.
צעד שני: המנחה יסביר: "היער הוא מטפורה להשתלמות שעברתם והשער הוא גם הפתח ממנו תיפרדו איש מרעהו".
לשם כך כל קבוצה תעלה בציור משותף את שעיניהם ראו "מעבר לשער".
צעד שלישי: ביצוע המשימה ובחירת חבר מהקבוצה שיציג תוצרי הקבוצה במליאה.

שלב ד: הצגת התוצרים במליאה ושיחה חופשית

חלופה רביעית - מטפורת פרדה

שלב א: מבוא

המנחה יכול לפתוח את המפגש במבוא קצר שבו יציין כי כמו לכל דבר בחיים, גם למפגשים האלה יש סוף והיום הגענו למפגש האחרון.

שלב ב: הזמנה לבחירת מטפורת פרדה והצגתה בפני המשתתפים

המנחה מבקש מהמשתתפים לחשוב על חפצים המציינים עבורם פרדה בדרך כלשהי. על כל משתתף לציין את שם החפץ ולספר את סיפור הפרדה הקשור בו.

הכוונה למנחה: באופן טבעי יתרחשו מעברים מזיכרונות העבר אל המתרחש כאן ועכשיו. התנועה מהעבר אל ההווה מסייעת לעבד את חוויית הפרדה ומאפשרת למשתתפים לפרוק את רגשותיהם, לבטא את תסכולם, אך גם להשלים עם המציאות.

שלב ג: נתינה וקבלה

המנחה מבקש מכל אחד מהמשתתפים לבחור בחפץ כלשהו שהוזכר או שלא הוזכר ולהעניק אותו כצידה לדרך לאחד מחברי מהקבוצה ולנסות לנמק נתינה זו. מקבל החפץ, על-פי רצונו, יכול לספק משוב לנותן הצידה לדרך וגם להתייחס לקבוצה כולה, הכול לפי בחירתו.

חלק ב: משוב והערכה

שיחת המשוב צריכה להתייחס לפחות לשני היבטים - תהליך ותוכן. אפשר להתייחס גם להיבטים של ארגון.

שאלות לשיחה

שאלות דוגמה לגבי התהליך:

1. מהם הדברים שהכי אהבתי במפגשים?
2. אילו דברים לא אהבתי?
3. אילו דברים הקבוצה תרמה לי?

4. אילו דברים השתדלתי לתרום לקבוצה?
5. מה הייתי רוצה לומר לחברי הקבוצה?
6. המה הייתי רוצה לומר למנחים ולמרצים?
7. מה הייתי רוצה לומר לילדים הנפגעים?

שאלות דוגמה לגבי התכנים:

1. עד כמה למדתי דברים חדשים בנושא איתור ילדים נפגעי התעללות?
2. עד כמה אני מרגיש שאוכל ליישם את הנלמד בעבודתי השוטפת?
3. אילו מהנושאים הנלמדים נראים לי מיותרים?
4. אילו נושאים אני סבור שצריך להרחיב?
5. אילו נושאים חסרו לי בהשתלמות זו?

בסיום הדברים יבקש המנחה מהמשתתפים למלא את שאלון המשוב, כדי להפיק לקחים ולפעול לשיפור תכניות ההשתלמות הבאות.

המנחה יכין דפי משוב והערכה כמספר במשתתפים (נספח 11). עליו להשאיר יחידת זמן של 15-20 דקות כדי לאפשר למשתתפים למלא את שאלון המשוב והערכה. יש לאסוף את דפי המשוב ולא לאפשר למשתתפים לקחתם הביתה ולשלחם בדואר. זאת כוונה טובה, שבדרך כלל אינה מתממשת.

חלק ג: סיכום

בדברי הסיכום חייבת להיות גם התייחסות למשוב שנתנו המשתתפים. בהמשך חשוב להזכיר את מטרות תכנית ההשתלמות ולשחזר את הנושאים המרכזיים שהיו בה. יש להתייחס הן לתכנים שנלמדו והן לתהליכים שהתרחשו ולמאמצים שנדרשו מהמשתתפים כדי להתמיד בפגישות. ראוי להדגיש את מורכבות הנושא של איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה ואת זעקתם הבלתי-נשמעת לעזרה. רצוי להתייחס לקשיים האובייקטיביים הכרוכים בטיפול בילדים בצד החובה הערכית והחוקית לעשות זאת. המסר החשוב ביותר למשתתפים צריך להיות: גם אם המכשולים והקשיים רבים עד כדי סכנת היפגעות, אין לשכוח כי הילדים בסיכון נמצאים בסיטואציה זו וחווים אותה דרך שגרה. מנחה ההשתלמות יחבר מסמך סיכום לפי הנקודות האלה:

- ◆ מטרות ההשתלמות
- ◆ אוכלוסיית הלומדים
- ◆ המידה שבה הושגו מטרות ההשתלמות
- ◆ ההערכה של כל מפגש (המידה שבה הושגו מטרות השיעור)
- ◆ מעורבות הלומדים
- ◆ שיטות ואמצעים
- ◆ ניתוח ממצאי דף המשוב
- ◆ מסקנות, לקחים והמלצות

מקורות עיוניים

- אמנה בדבר זכויות הילד (1989). רשומות, כתבי אמנה 1038, כרך 31.
- אתגר, ט' (1996) "עברות מין בקרב בני נוער". בית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל-אביב.
- אתגר, ט' (2000). "עבריות מין בקרב מתבגרים", בתוך: צימרמן, ש' (עורך). קטינים פוגעים מינית, משרד החינוך, עמ' 59-51.
- בורטון, ד"ל (1997). "השקפות קליניות על ילדים תוקפנים מבחינה מינית ועל משפחותיהם: מחקר תיאורטי", בתוך: צימרמן, ש' (עורך, 2000). קטינים פוגעים מינית, משרד החינוך.
- גולדשטיין, ש' (2005). "לדבר את השתיקה - איתור ילדים ובני נוער נפגעי התעללות והזנחה", שירותי הבריאות בקהילה.
- דאגלס, ו"ת. "דו"ח מיוחד על עברייני מין צעירים", תרגום לעברית של החלק ראשון של הדוח. בתוך: צימרמן, ש' (עורך, 2000). קטינים פוגעים מינית, עמ' 60-85.
- דולב, ט', בן-רבי, ד' (2002). "האמנה בדבר זכויות הילד: עקרונות כלליים ויישום בישראל". ביטחון סוציאלי (ילדים, ילדות וזכויות הילד), חוברת 63.
- הרמן, ג"ל (1994). טראומה והחלמה, תל-אביב, עם עובד.
- התערבות טיפולית מרסנת (2004). מדריך עיוני. אשלים.
- זכויות הילד בישראל (1998). ערכה חינוכית, המועצה הלאומית לשלום הילד.
- טילמן, פ. (1995). התעללות מינית בילדים, תיאוריה ודרכי טיפול. הוצאת אח.
- ילדים בישראל - שנתון סטטיסטי (2004). המועצה הלאומית לשלום הילד, המרכז למחקר ופיתוח (בכל סוף שנה יוצא שנתון סטטיסטי מעודכן).
- יישום האמנה בדבר זכויות הילד (2001). משרד המשפטים ומשרד החוץ.
- כפרי, ע. (עורכת, 2004) בסוד ילדים - מקראה מוערת, התמודדות עם מצבי פגיעה, מצוקה וסיכון בקרב ילדים באמצעות ביבליותרפיה. לגן ולבית הספר היסודי. משרד החינוך ואשלים (פיתוח: שוש צימרמן, נירה אשל, לבנה רזניק-לזר).
- לביא-קוצ'יק, נ' (2000). איתור ילדים בסיכון. אשלים, משרד החינוך ומשרד העבודה והרווחה.

- צימרמן, ש' (2000). "קטינים פוגעים מינית – האם זה נוגע לנו?" בתוך: צימרמן, ש' (עורך). קטינים פוגעים מינית, עמ' 3-6.
- צימרמן, ש'. תופעת ההתעללות והפגיעה בילדים. פרסום פנימי (נספח 1 בערכה).
- קוואנה ג"ט (2000). הבנת ההתנהגות המינית בגיל הילדות. הוצאת אח.
- קוואנה ג"ט (2000). "הבנת ההתנהגות המינית בגיל הילדות – מה בריא וטבעי?" תמצית הספר שחיברו כהן, ר' ואיזן, ד', בתוך: צימרמן, ש' (עורך). קטינים פוגעים מינית, משרד החינוך, עמ' 20-30.
- ראיין, ג' (1997). "עבריינות מין אצל צעירים: הגדרת האוכלוסייה", בתוך: צימרמן, ש' (עורך, 2000). קטינים פוגעים מינית, משרד החינוך, עמ' 7-11.
- Belsky, J. (1980). "Child Maltreatment: An Ecological Integration", *American Psychologist* 33, pp. 320-335.
- Brassard, M. et al. (1987). "The Challenge: To Better Understand and Combat Psychological Maltreatment of Children and Youth", *The Challenge: To Better Understand and Combat Psychological Maltreatment of Children and Youth*, New York: Pergamon Press, pp. 3-22.
- Finkelhor, D. 1994. "Current Information on the Scope & Nature of Child Sexual Abuse", in: *The Nature of Children*, Summer-fall., vol. 4., no 2.
- Finkelhor, D. 1994. "The Epidemiology of Child Sexual Abuse", in: *Child Abuse and Neglect* 18: 409-417.

נספחים

תכנית ההטמעה

תופעת ההתעללות והפגיעה בילדים

שוש צימרמן, ראש היחידה למניעת התעללות בילדים – שפ"ו

מבוא

בחודשים האחרונים מוצפים אמצעי התקשורת בדיעות על פגיעות מיניות של מבוגרים בילדים ושל תלמידים או קטינים שאינם משולבים במסגרות לימודיות – בתלמידים אחרים, אחת השאלות שמרבים לשאול בימים אלה היא האם מדובר בתופעה ששכיחותה עלתה או בתופעה קיימת שזוכה לחשיפה רבה יותר. אין תשובה חד-משמעית על שאלה זו. אין ספק, כי פיתוח המודעות לקיום התופעה, הפעלת תכניות מניעה במערכת החינוך, החשיפה שהיא מקבלת באמצעי התקשורת וגיבויה החד-משמעי – כל אלה מגבירים את החשיפה הציבורית לתופעה של פגיעה מינית בתלמידים.

חלק א: תופעת הפגיעה וההתעללות בילדים – זווית הקורבן

מודעות לתופעת ההתעללות

תופעת ההתעללות בילדים הייתה מאז ומתמיד, אולם רק מהמאה ה-20 התייחסו לתופעת זו במונחים של גינוי. בספרה "טראומה והחלמה" (1994) טוענת ג'ודית הרמן שעלייתן של התנועות הפמיניסטיות בארצות הברית והתמקדותן בתופעת אונס הנשים, שאותו הגדירו כשיטה של שליטה פוליטית האוכפת את נחיתות הנשים מתוך אימה, גרמו לגילוי מחדש של ההתעללות המינית בילדים. חקר הטראומה הנפשית שבאונס והשפעותיה הפסיכולוגיות, הוביל להכרה באלימות בתוך המשפחה, והיווה תנאי מוקדם להעלאת הדיון בילדים הפגועים לסדר היום החברתי.

נוסף על עלייתן של תנועות פוליטיות שמיקדו את תשומת הלב בילדים – קורבנות הפגיעה – ובהשלכותיה הנפשיות הקשות, יש לציין את השינויים שחלו במאות האחרונות בתפיסה הרואה במדינה אחראית לשלום ילדיה. על-פי מורג (1992), המושג "זכויות הילד" הוא מושג חדש יחסית. עד המאה ה-18 נחשבו ילדים לרכוש אביהם מבחינה משפטית, ולכן היו חייבים לציית לו ציות מוחלט. לילדים לא הוענקו כל זכויות בחוק, והמדינה לא התערבה בנעשה בתוך המשפחה. החוקים הראשונים שעניינם הגנה על ילדים נחקקו בעקבות המהפכה התעשייתית. העובדה שילדים עבדו בתעשייה העלתה את הצורך בחוקים שיגנו עליהם מפני פגיעה וניצול. החוקים שהגבילו עבודת נוער וחוקי חינוך חובה נחקקו כמענה לצורך זה.

מקרה מפורסם שבו התערבה המדינה בתוך מסגרת המשפחה, התרחש בניו יורק בשנת 1871. בשנה זו התפרסם מקרה של התעללות קשה של אם בבתה בת ה-11, מרי-הלן. את התביעה נגד האם הגישה האגודה לצער בעלי החיים בניו יורק, תוך שימוש בחוק להגנת בעלי החיים. האגודה טענה בפני בית המשפט כי גם ילדה היא בחזקת בעל חיים ולכן היא זכאית להגנת החוק, בית המשפט קיבל את טענת האגודה והורה להוציא את הילדה מבית האם.

המקרה של מרי-אלן משמש נקודת מפנה בהתפתחות התפיסה הרואה במדינה "הורה-על", שתפקידה להגן על הילדים גם בתוך מסגרת המשפחה. על-פי תפיסה זו, יש למדינה סמכויות הוריות לגבי כל הילדים הנמצאים בתחומה, וחובה עליה לדאוג לשלומם. המקרה של מרי-אלן מהווה נקודת מפנה מתפיסה הרואה בילד קניין, לתפיסה הרואה בו בן אנוש בעל זכויות בזכות עצמו.

בספרה "מעשה ילדות: מבוא לפואטיקה של ספרות ילדים" מתייחסת שביט (1996) לשינוי שחל בתפיסת הילד ובמושג הילדות מהמאה ה-17. באותה תקופה התפתחה התפיסה שקיים שוני מהותי (לעומת שוני כמותי) בין מבוגר לילד. הילדות נתפסה כתקופה של תמימות וטוהר, כשליד צרכים ייחודיים משלו. תפיסה זו עמדה בבסיס ההתנגדות לעירוב ילדים ומין.

שלוש מגמות אלה – שינוי בתפיסת הילד כבעל צרכים המיוחדים רק לו, עלייתן של התנועות הפמיניסטיות, והתפקידים ההוריים שקיבלה המדינה על עצמה בתהליך הדמוקרטיזציה – עומדות בבסיס המודעות ההולכת וגוברת בנושא הפגיעות בילדים.

באמצעות המודל האקולוגי של Belsky (1980) אפשר להסביר כיצד מתרחשת תופעת ההתעללות בילדים. הכוונה למודל שמביא בחשבון משתנים שונים – סוציולוגיים, דמוגרפיים, תרבותיים וכן משתני הורות ומשתנים ברמת הפרט. להלן רשימת גורמים העלולים להחיש את ההתעללות:

1. ברמת הפרט: גורמים שמקורם בקשיי התפתחות העשויים להכתיב נטייה להתעלל, היסטוריה של קורבנות וכד'.
2. ברמת המשפחה: גורמים הקשורים לדינמיקה הייחודית של המשפחה, כמו למשל תפקוד משפחתי לקוי, יחסים זוגיים מעורערים או תהליך שבו אחד הילדים הופך לשעיר לעזאזל.
3. ברמת הקהילה: גורמים הקשורים למצבים שבהם המשפחה מבודדת חברתית, כשאינן נמצא גורמי תמיכה פורמליים ובלתי-פורמליים, אבטלה, צפיפות דיור וחשיפה ללחצים קשים מסוגים שונים.
4. ברמה תרבותית: גורמים המתייחסים לנורמות השכיחות באותה חברה בהקשר של גידול ילדים, לעמדות המקובלות ביחס לפגיעה בילדים ולסנקציות שהחברה נוקטת נגד המתעללים.

הגדרה

בשנות ה-60 נוסחה ההגדרה הראשונה למושג התעללות: "סינדרום הילד המוכה". מדובר באבחנה רפואית שנעשתה בחדרי המיון של בתי החולים והתייחסה לסינדרום פיזי שכלל מכות, שברים וחבלות שאין להם הסבר הגיוני. ההגדרה דיברה על הורה בעל מאפיינים פתולוגיים. התוצאה הייתה שהורים אלה הוצגו כמפלצות, חולים או מעוותים. הם אותרו בכוונה לנסות ולהרחיק מהם את ילדיהם.

למושג האנגלי Abuse אין תרגום מילולי בעברית, אבל משמעותו היא שימוש לרעה בכוח, בסמכות, בתפקיד או במעמד. היום מוגדרת התעללות בילדים כפגיעה גופנית, מינית או נפשית – במעשה, במחדל או בהזנחה מתמשכת. ההתעללות מתאפיינת בדרך כלל בדפוס קבוע לאורך זמן, ומתרחשת במסגרת משפחתו של הילד (משפחתו הטבעית, המאמצת, האומנת או זו שהילד נמסר למשמרתה) או מחוצה לה. המתעללים עלולים להיות קרובים, מכרים או זרים. פגיעה, תקיפה או התעללות עלולות להיות גם אירועים חד-פעמיים בעלי אופי חמור.

מלבד ההגדרה הכללית של התעללות, קיימות הגדרות נוספות המנסות לאפיין כל אחד מארבעת סוגי ההתעללות.

1. התעללות מינית

פרניס (1995: עמ' 25) מסתמך על הגדרת ההתעללות או הניצול מיני של Roberge & Schechter (1976). לדבריו, התעללות מינית היא "עירוב ילדים ומתבגרים תלתיים שאינם בוגרים מבחינה התפתחותית, בפעילויות מיניות שאותן אין הם מבינים לחלוטין, להן אינם מסוגלים לתת את הסכמתם המיועדת (informed consent) והמפירות את הטאבו החברתי של תפקידי המשפחה". להגדרה זו מוסיף פרניס את הקביעה שהפעילויות הללו "מיועדות לסיפוק דרישותיו ורצונותיו המיניים של המתעלל".

2. התעללות פיזית

התעללות פיזית מוגדרת בספרות כשימוש בכוח פיזי וגרימת חבלות שונות כדרך התנהגות. Gillham (1994) מוסיף את המושג inflicted injury, כלומר: גרימת חבלה בכוונה תחילה.

3. התעללות נפשית

Brassard et al (1987) מקדישים פרק שלם להגדרות השונות של ההתעללות הנפשית (Psychological maltreatment). אחת ההגדרות שנוצר לגביה קונסנזוס רחב אומרת שהתעללות נפשית כוללת פעולות (commission) או הימנעות מפעולות (omission), הגורמות, על-פי סטנדרטים חברתיים והידע המקצועי, נזק נפשי. את הפעולות האלה יכול לנקוט אדם אחד או קולקטיב, הנמצא בעמדת כוח מועדפת ההופכת את הילד לפגיע. פעולות אלה משפיעות על התפקוד ההתנהגותי, הרגשי, הקוגניטיבי או הפיזי של הילד.

הגדרות אחרות כוללות רשימה של פעולות מזיקות: דחייה, השפלה, הפחדה, בידוד, ניצול והימנעות מהתייחסות רגשית. מרבית ההגדרות מתייחסות לתוצאות הפעולה או ההימנעות מהפעולה על הילד, ללא התייחסות לכוונה שעמדה מאחוריהן.

כמה הגדרות מתבססות על תאוריית הצרכים של Maslow. התעללות נפשית, לפי גישה זו, היא התנהגות הורית שאינה מצליחה לתת מענה לצרכים הבסיסיים של הילד – הצרכים הגופניים, הצורך לחוש ביטחון, שייכות ואהבה, והצורך לקבל הערכה.

4. הזנחה

מקובל היום להתייחס לכמה סוגים של הזנחה: הזנחה פיזית – העדר דאגה למזון, ללבוש, להיגיינה ו/או לטיפול רפואי הולם בשעת הצורך; השארת ילד ללא השגחה מתאימה לגילו; הזנחה חינוכית – חוסר דאגה ללימודי הילד, לתפקודו במסגרות חינוכיות (ביקור סדיר, מילוי חובות בבית הספר, קשר עם המסגרת החינוכית), העדר דאגה לגירויים ולהתפתחות קוגניטיבית, העדר התייחסות לצרכי חינוך בלתי-פורמלי (ניצול פנאי והעשרה), העדר שמירה על כללי התנהגות וגבולות, והזנחה רגשית – העדר התייחסות לצרכי הרגשיים המשתנים של הילד. חלק מן ההגדרות שלעיל מתארות את התנהגות הפוגע, חלקן את תוצאות הפגיעה בילד, ואחרות משלבות בין השניים.

שכיחותה של תופעת הפגיעה וההתעללות בילדים

ממחקרים רטרוספקטיביים שנערכו בעולם במדינות כמו ארצות הברית, קנדה, בריטניה, אוסטרליה, יוון, ניו-זילנד, ספרד ומדינות סקנדינביה, עולה כי הטווח של שכיחות תופעת ההתעללות המינית בילדים הוא 7%-36% בקרב אוכלוסיית הנשים ו-3%-29% בקרב אוכלוסיית הגברים. מדובר כאן על התעללות מינית בלבד. אם נוסיף לשיעורים אלה התעללויות מסוגים אחרים נגיע לאחוזים גבוהים הרבה יותר. הממצאים מורים כי יותר מ-80% מהפוגעים הם אנשים המוכרים לילד, כשבני משפחה מהווים שליש עד מחצית מן הפוגעים כשמדובר בבנות ו-10%-20% כשמדובר בבנים. הגיל שבו הפגיעות היא הגבוהה ביותר הוא 7-13. בישראל לא נערכו מחקרים הבודקים את שכיחות תופעת ההתעללות בילדים בקרב האוכלוסייה. על-פי הנתונים של שירות המבחן לנוער לשנת 1998, נחקרו בני נוער עד גיל 14 בחשד שסבלו מפגיעה מינית מכל סוג שהוא. נתון זה מתייחס רק למקרים המדווחים, ולכן אינו משקף את שכיחות התופעה בקרב האוכלוסייה.

הדינמיקה של הפגיעה: מאפייני התרחשותה והשלכותיה על הקורבן

טילמאן פרניס (1995), בצטטו עבודות אחדות, טוען שהנזק הפסיכולוגי של ההתעללות המינית קשור במפורש לשבעה גורמים: הגיל בתחילת ההתעללות, משך ההתעללות, מידת האלימות או האיומים לנזקט באלימות, הפרש הגיל בין המתעלל לקורבן, מידת הקרבה המשפחתית שבין הקורבן למתעלל, העדר דמויות הוריות מגוננות, ומידת הסודיות האופפת את האירוע.

פרניס מאתר כמה מאפיינים המתקיימים בתהליך הפגיעה וההתעללות: אחריות, השתתפות, רגשות אשמה, הפעלת כוח והטלת אשמה, ותפיסת ההתעללות כתסמונת של סודיות והתמכרות.

אחריות: מדובר בתפיסה שהורים או מבוגרים הם אחראים תמיד למה שמתרחש במסגרת האינטראקציה בינם לבין ילדים, ואילו הילדים אינם אחראים לעולם מפאת חוסר בגרותם הקוגניטיבית, הרגשית והביולוגית.

השתתפות: רובם הגדול של הילדים שחווים התעללות מינית לא נטלו כל תפקיד פעיל באינטראקציה של ההתעללות. אולם בחוויית הילד, הימצאותו בתוך האינטראקציה נתפסת כהשתתפות גם אם היה לו תפקיד פסיבי ולא יזום. חוויה זו עשויה להסביר מדוע ילדים עלולים להרגיש אחריות להתעללות עצמה, אף שלמעשה אינם יכולים להיות אחראים לה לעולם.

רגשות אשמה: על-פי פרניס, "תחושת האשמה של הקורבן נובעת מתחושת האחריות המוטעית שלו, אותה הוא מסיק מן העובדה שהשתתף בכיכול בהתעללות. בלבול זה מתחזק לעתים קרובות על-ידי איומים מצד המתעלל כי הקורבן יהיה האחראי לתוצאות אם יגלה את דבר ההתעללות".

הפעלת כוח: כדי להימנע מבלבול ביחס להגדרת הכוח, טוען פרניס שההתעללות המינית בילדים מקורה בעיקר ביכולות הפיזיות, החברתיות, הפסיכולוגיות והחוקיות הרבות יותר שבהן משתמש המבוגר באופן לא אחראי.

הטלת אשמה: מאפיין מרכזי בדינמיקה של ההתעללות. הפוגע נוטה להטיל את אשמה הפגיעה על הקורבן, משום שהוא מסרב לקחת אחריות הולמת כדי להימנע מהאשמה ומרגשות אשם.

ההתעללות כתסמונת של סודיות עבור הקורבן: ההתעללות המינית בילדים כתסמונת של סודיות עבור הקורבן נקבעת על-ידי גורמים חיצוניים, גורמים הקשורים לאינטראקציה ההתעללות עצמה ועל-ידי גורמים פסיכולוגיים

פנימיים. בין הגורמים החיצוניים ניתן למנות את הקושי למצוא הוכחות משפטיות ורפואיות להתרחשותה של ההתעללות, הקושי של הקורבנות לחשוף את הפגיעה בהם מפחד על עצמם, על משפחתם או על המתעלל, חוסר האמון של הסביבה לגבי התרחשות ההתעללות, האמירות הישירות לקורבנות שלא לגלות את דבר ההתעללות ולשמור את ההתרחשות ב"סוד", והאיזמים המופעלים על הקורבנות שלא לגלות את דבר ההתעללות תוך שימוש בנימוקים שהחשיפה תגרום להתפוררות המשפחה.

הסודיות היא חלק מהאינטראקציה של ההתעללות. במרבית המקרים נשארת ההתעללות המינית בילדים בגדר סוד משפחתי גם לאחר חשיפתה. עניין זה נובע מהצורך להכחיש את ההתרחשות ולא לקבל עליה אחריות. נוסף על כך אנו נתקלים בתופעה של ביטול ההתעללות בתוך אינטראקציית ההתעללות עצמה. עניין זה מושג על-ידי יצירת הקשר המבטל את ההתעללות, כמו יצירת דממה, חשכה והימנעות מקשר עין. ביטול ההתעללות מתרחש גם על-ידי הפיכתו של המתעלל ל"אדם אחר", המתנהג בזמן הפגיעה באופן שונה מהתנהגותו הרגילה, בתנועותיו, בטון הדיבור וכד'. כמו כן, המתעלל מנסה ברוב המקרים להכחיש כל היבט אמיתי של יחסים בינו לבין הקורבן בעת ההתעללות עצמה: בזמן חוויית הקשר הגופני העזה ביותר הוא מנסה לנתק עצמו פסיכולוגית מן הקורבן. טקסי ההתחלה והסיום של ההתעללות יוצרים מעין נתק זמן, המאפשרים למתעלל ולקורבן להתייחס להתרחשות שבין טקס ההתחלה והסיום, כאילו לא התרחשה מעולם.

התעללות מינית בילדים כתסמונת של התמכרות: למרות ההבדלים בין צורות התמכרות אחרות לבין התעללות המינית (ולעתים רחוקות גם הפיזית) קיים ביניהן דמיון רב: המתעלל יודע כי ההתעללות היא בגדר פשע ושהיא מזיקה לקורבן. כמו התמכרויות אחרות, התעללות מינית משמשת בראש ובראשונה אמצעי לפריקת מתחים. התהליך מונע על-ידי חזרה כפייתית. רגשות אשמה עשויים להביא לניסיונות להפסיק את ההתעללות. ההיבט הריגושי המיני הוא מרכיב ממכר מרכזי. ההתעוררות המינית וההקלה במתח שבאה לאחריה יוצרים אצל המתעלל תלות פסיכולוגית. המתעלל נוטה להכחיש את ההתעללות בפני העולם ובפני עצמו. בדומה לכל התמכרות אחרת, הניסיון לחדול מן ההתעללות עשוי לגרום לסימפטומים של נסיגה כמו חרדה, עצבנות, חוסר מנוחה וכד'.

אף שמאפייני ההתעללות שתוארו לעיל על-פי פרניס מתייחסים רובם ככולם להתרחשותה של ההתעללות המינית, חלק גדול מהם מאפיין גם את התרחשותה של ההתעללות הפיזית ואף הנפשית. מרכיבים של אשמה, אחריות, סודיות ובמקרים קיצוניים של התעללות פיזית גם גורם ההתמכרות, מהווים חלק מסוגי התעללות אחרים. עצם ציונם של מאפייני ההתעללות כבר מרמז על הנזקים הפסיכולוגיים, התנהגותיים והקוגניטיביים הנגרמים בעטיה. ניתן לסווג את ההשלכות של התעללות מינית בילדים לכמה קטגוריות: תופעות פוסט-טראומטיות, עיוותים קוגניטיביים, סבל נפשי, הימנעות והסתגרות, פגיעה בדימוי העצמי, וקשיים בקשר בין-אישי.

תופעות פוסט-טראומטיות

הפרעה פוסט-טראומטית מקושרת בדרך כלל עם תגובות לאסון או לתאונה. הפרעה הפוסט-טראומטית נצפית גם אצל ילדים שעברו התעללות או פגיעה מינית. להפרעה הפוסט-טראומטית כמה ביטויים: 1. חוויה חוזרת ונשנית של האירוע דרך סיוטים או מחשבות פולשניות; 2. קהות רגשית או הימנעות; 3. תגובות של עוררות מופרזת כגון הפרעות שינה, הפרעות בריכוז וכדומה.

השלכות נוספות של הפגיעה המינית

הילד הלכוד בסביבה מתעללת עומד בפני משימות הסתגלות אדירות (הרמן, 1994). עליו למצוא דרך לשמור על הרגשת אמון בבני אדם שאינם ראויים לאמון, על הרגשת ביטחון במצב לא בטוח, על תחושת שליטה במצב לא צפוי ועל הרגשת כוח במצב של חוסר ישע. כל זאת הוא עושה באמצעות מערכת לא בשלה של הגנות פסיכולוגיות. אמצעי הגנה אלה הם יצירתיים והרסניים כאחד.

הילדים החווים מצבי התעללות חיים באווירת אימה, וחשים ללא הרף תחושת חוסר ישע. עליהם לעמוד על המשמר באופן מתמיד. הם דרוכים כל הזמן. כשילדים מבחינים באותות הסכנה הם מנסים להתגונן על-ידי התחמקות מן המתעלל או על-ידי פיוסו. הם עושים ניסיונות בריחה, התחבאות, קפיאה במקום, התכווצות ושמירה על פנים חסרי הבעה. התוצאה היא מצב משונה של "ערנות קפואה". מצד אחד הם ערים ביותר למתרחש וקוראים את המפה באופן מתמיד, ומצד אחר הם שומרים על התכווצות. אם ההימנעות נכשלת מנסים הילדים לפייס את המתעלל. הילדים מנסים להיות "ילדים טובים" מתוך תחושה שאם רק יצייתו, יפייסו, יהיו טובים, ההתעללות לא תתרחש. במצב כזה צריך הילד לשמור על תקווה ומשמעות. את הבררה האחרת – הייאוש – אי-אפשר לשאת.

כדי לשמור על אמונו בהוריו על הילד לדחות את המסקנה הברורה ביותר שמהו לקוי מאוד אצלם. הוא ינסה למצוא הסבר לגורלו ולפטור את הוריו מכל אשמה ואחריות. אחד מאמצעי ההגנה כאן הוא ההכחשה, כאילו ההתעללות לא התרחשה כלל. אם אי-אפשר לברוח מהמציאות הקשה – אפשר לשנות אותה במחשבה. הם כאילו מנסים לשמור את ההתעללות בסוד מפני עצמם. למשימה זו מתגייס מנגנון הדיסוציאציה – התנתקות ממצב התודעה הנוכחי וצפייה בגוף ממרחק, למשל, היא דרך אחת לשינוי המציאות. אבל לא כל הילדים מסוגלים לשנות בדרך זו את המציאות. אלה שאינם יכולים לשנותה, בונים מערכת משמעותית כלשהי שתצדיק אותה. הילד מסיק שהרוע הנמצא בתוכו הוא שגרם להתעללות.

באמצעות הסבר כזה יכול הילד לשמור על תקווה וכוח. אם הוא רע, אז הוריו טובים. אם הוא רע הוא יכול להשתדל להיות טוב. אם הגורל הרע בא לו בגללו, אז הוא גם יכול לשנות אותו. זהו המקור להאשמה העצמית. לעתים האשמה זו מקבלת חיזוק על-ידי הסביבה. קיומם של רגשות הזעם ומשאלות הנקם, המהווים תגובה נורמלית להתעללות, מחזק את אמונתו של הילד ברוע הטמון בו.

נפגעים מתארים את עצמם כיצורים לא-אנושיים: מכשפות, ערפדים, זונות, כלבים, עכברושים ונחשים. יש המשתמשים בדימויים של טינופת לתאר את תחושת העצמי שלהם. תחושת הרוע הפנימי נעשית הגרעין שסביבו מעוצבת הזהות של הילד. כדי להסוות את תחושת הרוע מנסים ילדים רבים להיות טובים, לרצות את הזולת ולשאת חן לפניו. במצבים קיצוניים מתפתחות אצל הילד שתי זהויות ללא יכולת אינטגרציה ביניהם: אחת טובה והשנייה רעה.

הילד הנורמלי קונה במהלך התפתחותו הרגשה של ביטחון ושל אוטונומיה על-ידי יצירת דימויים של מטפלים ראויים לאמון, שאפשר להיאחז בהם בשעת מצוקה. הילד שעובר התעללות אינו יכול לפתח הרגשת ביטחון פנימי, נשאר תלוי יותר מילדים חיצוניים במקורות חיצוניים של ניחומים. התוצאה היא הפרדוקס שנצפה אצל ילדים שעברו התעללות – הם מתקשרים במהירות לזרים, אך גם נאחזים בעקשנות בהורים שהתעללו בהם. הקיטוע נעשה עקרון הארגון המרכזי של האישיות (קיטוע של זיכרון, מצבים רגשיים וחוויות גופניות, קיטוע בייצוג פנימי של העצמי, קיטוע בייצוג הפנימי של הזולת).

תופעה רגשית נוספת נקראת בשם "דיספוריה". זהו מצב של בלבול, סערת נפש, ריקנות ובדידות מוחלטת. מדובר בקושי לווסת את התחושות. הילד נתון בסערת נפש והוא נע בין מצבים רגשיים. אחת הדרכים להרגיע את המצב הרגשי הזה הוא באמצעות חבלה עצמית מכוונת. החבלה העצמית נמשכת עד שהיא משרה תחושה עמוקה של שלוה ורווחה. הכאב הגופני תופס את מקומו של הכאב הנפשי. הפציעה העצמית אינה מכוונת להרוג (אם כי ידוע על מקרים רבים של ניסיונות התאבדות אצל ילדים ומתבגרים נפגעי התעללות), אלא באה להפיג כאב רגשי קשה מנשוא. לסיכום, קיימות שלוש צורות הסתגלות עיקריות למצבי התעללות: פיתוח הגנות דיסוציאטיביות, פיתוח זהות מקוטעת וויסות פתולוגי של מצבים רגשיים. כל אלה הם תגובות פסיכולוגיות למצבי התעללות וגם אמצעים להתמודד עמם ולשמור על מראית עין של נורמליות.

עקרונות המניעה

ההשלכות הקשות של ההתעללות על הקורבן הן שנתנו את הדחיפה לפיתוח עקרונות מניעה והתמודדות עם מצבי התעללות. מדובר בעיקר במניעה ראשונית, שכוונתה לפתח אצל הקורבן בפוטנציה כישורי התמודדות במצבי התעללות. מבין העקרונות:

- מתן מידע על תופעת הפגיעה וההתעללות בהתאם לגיל ולשלב ההתפתחותי שבו מצוי הילד.
 - פיתוח מודעות לזכויות הילד.
 - זיהוי רגשות, ביטחון באמינותם ושימוש ברגש כנקודת מוצא להתנהגות (אם אתה מרגיש לא בנוח – סמוך על תחושותיך ופעל בהתאם להן).
 - פיתוח דפוסי תקשורת מגוונים עם הזולת: מתן ביטוי מילולי ברור לתחושות ולמצוקות, יצירת רשת תמיכה של אנשי אמון, אימוץ תגובות אסרטיביות והצבת גבולות.
 - התנסות בזיהוי מצבים בעייתיים כמו מצבי שוחד, פיתוי ומצבי סכנה אחרים.
 - פיתוח דפוס מודע לקבלת החלטות ולפתרון בעיות.
 - התמודדות במצבי לחץ והתמודדות עם טראומות.
 - העברת מסר ברור שהקורבן אינו אשם בפגיעה בו.
- עקרונות התמודדות אלה הם הליבה של כל תכנית מניעה, אך תוכני התכנית משתנים בהתאם לגיל ולשלב ההתפתחותי של אוכלוסיית היעד.

ביבליוגרפיה

- הרמן, ג'ודית לואיס, 1994. טראומה והחלמה, תל-אביב: עם עובד.
- מורג, תמר, 1992. "היבטים משפטיים של זכויות הילד", מאמר מבוסס על הרצאה, ירושלים, תדפיס של המועצה הלאומית לשלום הילד.
- פרניס, טילמאן, 1995. התעללות מינית בילדים: תיאוריה ודרכי טיפול, קרית ביאליק: הוצאת אח.
- שביט, זוהר, 1996. מעשה ילדות מבוא לפואטיקה של ספרות ילדים, עם-עובד, האוניברסיטה הפתוחה.
- Belsky, J. 1980. "Child Maltreatment: An Ecological Integration", *American Psychologist*, 33, pp. 320-335.
- Brassard, M. et al. 1987. "The Challenge: To Better Understand and Combat Psychological Maltreatment of Children and Youth", *The Challenge: To Better Understand and Combat Psychological Maltreatment of Children and Youth*, New York: Pergamon Press, pp. 3-22.
- Finkelhor, David, 1994. "Current Information on the Scope & Nature of Child Sexual Abuse. in: *The Nature of Children*, Summer-fall, vol. 4., no 2.
- Finkelhor, David, 1994. "The Epidemiology of Child Sexual Abuse", in: *Child Abuse and Neglect* 18: 409-417.

סרטים כאמצעי עזר לעבודת המנחים בנושא "איתור ילדים בסיכון"

רשימת סרטים מומלצים

שם הסרט	תכנים מרכזיים	השגת את הסרט?	הערות כלליות
הילד כקורבן חמש דקות	שיחה עם ילדה שהתעללו בה - דיון טלוויזיוני. הידיעה שההורים יכחישו ולא יאמינו. בהשתתפות ד"ר חניתה צימרין	הספרייה האורקולית, בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0123 פרק מס': 23.1	
טיפול בקורבנות התעללות מינית 50 דקות	מפגש בין אם ושלושת ילדיה עם אב בתום שנתיים מאסר בגין אשמת התעללות מינית בבתו. בהשתתפות אנשי צוות בית חולים לילדים. המשפחה לא שוחחה על נושא מאז התרחשותו. המשפחה צריכה לדבר על ה"סוד", אנשי המקצוע הם ארנון בן-טובים וטילמן פורניס.	הספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: A 0057 פרק מס' 23	סרט אנגלי ללא תרגום איכות הקלטה בינונית סרט טוב מאוד למטפלים
חכמת רחוב 90 דקות	סרט תיעודי על ילדי רחוב בסיאטל. ילדים חסרי בית, במלחמת קיום והישרדות, מוכרים את גופם לצורך השגת מזון וסמים. מסמך תיעודי קשה לצפייה. הסרט הוסרט לאורך שנה שלמה.	הספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0146 פרק מס' 23.15	תרגום עברי בגוף הסרט איכות הקלטה - סבירה
נסיך הכתר 38 דקות	סרט קנדי על אלימות במשפחה מנקודת מבטו של נער בן 15. המשפחה שמרה לאורך שנים על סוד, סוד הפחד והאלימות. הנער בילי יודע על בשרו מה פירוש להיות קורבן אלימות. הסרט עוסק בהשלכות גילוי הסוד ובודק את ההחלטות הקשות שיש לקבל כדי להיחלץ ממעגל האלימות.	הספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0481 פרק מס' 23.27	דובר אנגלית ללא תרגום

תכנית ההטמעה

שם הסרט	תכנים מרכזיים	השגת את הסרט?	הערות כלליות
צעד בלתי צפוי 90 דקות	סרט באורך מלא. התעללות מינית במעון לפעוטות על-ידי המטפלים. ההורים מתארגנים כדי להביא להרשעת המטפלים. זהו המקרה הראשון בארצות הברית שבו הצליחו להרשיע מטפלים בעוון התעללות מינית בילדים על סמך שיחה עם הילדים שלא בבית המשפט.	הספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0202 או C 0317 פרק מס' 23.19	תרגום לעברית איכות הקלטה בינונית
פגישה חשאית 90 דקות	סרט באורך מלא. נערה שהוריה מבקשים לאשפזה בעקבות התנהגות חריגה מגיעה בעזרת פסיכיאטר למקור הבעיה שלה – התעללות מינית בילדותה. בהשתתפות השחקנית קלי מקגיליס.	הספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0202 פרק מס' 23.14	תרגום לעברית
זעקתו של ילד 90 דקות	סרט באורך מלא. ילד נופל קורבן להתעללות מינית על-ידי מאמן הספורט שלו. הסרט מתאר את הפגיעה הנפשית בילד, הסתגרותו והתנתקותו מהסביבה ותהליך ההתקשרות של המטפלת אליו. בסרט קטע הדן בחובת הדיווח.	הספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0090 פרק מס' 23.4	תרגום לעברית
דגריסי 25 דקות	מתוך הסדרה הטלוויזיונית "דגריסי". תכנית ראיונות: בני נוער מראיינים בני נוער על התעללויות שעברו. ◆ נערה שנאנסה על-ידי החבר שלה ◆ ילדה הסובלת משיתוק מוחין שהוריה התעללו בה ◆ סיפור של נערה מוכה המעדיפה מכות על חוסר יחס ◆ נערה שנאנסה על-ידי שכן ◆ התעללות מינית של אב בבנו ◆ ניצול מיני של ילד בן 8 ◆ וידוי של אדם שהתעלל בילדים. הסרט מלווה ב"פריצות" מידע על התופעה. בסופו יש התייחסות לגילוי ולדיווח כתנאי לקבלת טיפול ואף לשיקום.	הספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0069 פרק מס' 23.30	תרגום לעברית

שם הסרט	תכנים מרכזיים	השגת את הסרט?	הערות כלליות
ילדה של אף אחד 83 דקות	סרט בריטי באורך מלא. סיפור מזעזע על ילדה שעברה התעללות מינית מצד הוריה שנפרדו, וכן על-ידי החבר של האם ואף בבית המחסה שאליו הגיעה. הסרט מבוסס על ספור אמיתי ועורר סערה בבריטניה לאחר שהוקרן. בחלק האחרון של הסרט מתואר תהליך שיקום מעניין.	בספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0699 פרק מס' 23.49	סרט חזק ומומלץ מאוד
חברות 40 דקות	סרט דובר עברית במאי: דן וולמן שתי חברות מגלות שחברתן מוכה באכזריות על-ידי אביה. החברה מבקשת מהן לשמור הדבר בסוד. סוגיות מרכזיות: ♦ האם לגלות או לא לגלות? ♦ הילדה המוכה לוקחת אחריות על התנהגות האב. ♦ איפה המורים כולם? ♦ היועצת החינוכית ♦ מה אומרת הסביבה – האם להתערב במה שקורה במשפחה אחרת?	1. שירות הסרטים הישראלי – ת"ד 13240, ירושלים 91130, טל' 02-6513223 2. שפ"י – ירושלים	הסרט טוב להקרנה בפני ילדים ובני נוער עד גיל 14 מורים ועובדים עם ילדים צעירים איכות הקול בינונית, ובקטעים מסוימים אף פחות מכך.
סיפורים מן החיים – פשוט אמרו לא 26 סרטים מצוירים קצרים	סרט דובר עברית סיטואציות קצרות המציגות מצבים של סכנה לילדים קטנים, המוטו מתרכז בהדרכת הילדים לומר לא לאנשים זרים במצבי חיים שונים כמו: הצעות עזרה, פיתוי בממתקים ודברים טובים אחרים ועוד, שאלות אישיות רבות, הכול מצד אנשים זרים	1. הטלוויזיה החינוכית הישראלית, רח' קלאוזנר 14, רמת אביב, תל אביב 69011 2. אגף המרכזים הפדגוגיים, רח' כנפי נשרים 22, ירושלים 91911, טל' 02-6238351 3. שפ"י	טוב לילדים קטנים בגיל הגן ובכיתות א-ב עשוי לשרת גננות ומורות בכיתות נמוכות

תכנית ההטמעה

שם הסרט	תכנים מרכזיים	השגת את הסרט?	הערות כלליות
היהלום שבכתר – גילוי עריות	<p>חמש נשים מספרות על התעללות מינית שעברו בילדותן.</p> <p>אחת המספרות היא גם במאית הסרט. במקרה אחד ההתעללות המינית מלווה בהתעללות פיזית קשה.</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ תיאור קשיי התמודדות והשפעת האירוע על מהלך חיי הנפגעות לאורך השנים ◆ התייחסות למקום האם בתמונה ◆ ההתעללות מזווית הראייה של ילדות קטנות – לקיחת אשמה ◆ תפקוד המערכות החינוכיות והחברתיות 	<p>1. שפ"י</p> <p>2. אשלים</p> <p>3. ערוץ 2</p>	<p>סרט חזק ומעורר מחשבה.</p> <p>הסרט מחייב עריכה – זוהי הקלטה של תכנית טלוויזיה בערוץ 2 בלוויית פרסומות.</p>
גם ילדים יכולים להגיד לא	<p>הסרט עוסק בגבולות של מותר ואסור בכל הקשור לגוף ולקשר עם אנשים ודן בפיתוח מיומנויות של אסרטיביות אצל ילדים צעירים.</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ שמירת סודות – כיצד מבחינים בין סודות טובים שאפשר לשמור לסודות רעים שצריך לספר. ◆ נגיעות טובות ומותרות ונגיעות לא טובות ואסורות ◆ התייחסות לפניות של אנשים זרים ושל אנשים קרובים ◆ רגשות חיוביים ורגשות שליליים ◆ מתן לגיטימציה להגיד לא באופן אסרטיבי 	<p>1. שפ"י</p> <p>2. אשלים</p>	<p>סרט הדרכה אנגלי עם תרגום לעברית. סרט לילדים בגילים 5-7. יכול לשמש גם סרט הדרכה לגננות ולמורים ולעובדים אחרים העובדים עם קבוצת אוכלוסייה זו.</p>
גילוי עריות ובית הספר	<p>סרט איכותי ביותר. הסרט עוסק בין השאר:</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ הצגת עדויות אישיות של נפגעות ונפגעים ◆ שחזור מצבים ◆ ידע ומידע על התופעה ◆ הדרכת מורים (טוב גם לאנשי מקצוע אחרים) ◆ הצגת סימני זיהוי לפי קבוצות גיל (ינקות, ילדות מוקדמת, ילדות מאוחרת וגיל ההתבגרות) ◆ הצגת הנוקים לאורך השנים ◆ הדרכה לשיחה ודיבוב עם ילדים המשדרים מצוקה ◆ חובת הדיווח – לא מתאים לישראל 	<p>1. שפ"י</p> <p>2. אשלים</p> <p>בטלוויזיה הלימודית</p>	<p>הסרט דובר הולנדית עם תרגום עברי הנופל על תרגום אנגלי קודם. דבר המקשה על צפייה.</p>

שם הסרט	תכנים מרכזיים	השגת את הסרט?	הערות כלליות
פשוט אמרו לא	סרט המורכב מ-26 סיטואציות שבהן קיימת סכנה לילדים כמו: <ul style="list-style-type: none"> ♦ בחזרה מהמרכול ♦ יותר מדי שאלות ♦ בתחנת האוטובוס ♦ ביריד ועוד 	- המרכז הפדגוגי רח. כנפי נשרים 22 ירושלים 91911 02-5601351	בשפה העברית מיועד לילדי גיל ביי"ס יסודי
כן, אתה יכול להגיד לא	לדיוויד יש בעיה. הוא לא יודע להגיד לא לדודו, המטריד אותו מינית. בעזרת חבריו הוא רוכש ביטחון עצמי.	18.30 דקות - הטלוויזיה החינוכית.	
לטובת מי	סרט אוטורלי בנושא התעללות פיזית והזנחה. שתי גרסאות - אחת בלי תרגום באיכות משופרת ואחרת עם תרגום באיכות בינונית. אורך הסרט - 38 דקות. הסרט מציג ארבעה סיפורים של התעללות המשתלבים זה בזה. עם זאת, כל סיפור הוא מקרה העומד בפני עצמו: ♦ משפחה חד-הורית: אם + ילד בגיל הגן. סיפור הזנחה הגורר לאסון. ♦ משפחה מרקע תרבותי מזרחי: הורים + שני ילדים. סיפור של התעללות פיזית עם מרכיבים של התעללות נפשית. ♦ משפחה אקדמאית מבוססת - הורים + תינוקת בת חודשים. ספור של התעללות פיזית עקב דיכאון שלאחר לידה. ♦ משפחה מצוקה אם זונה, אב נרקומן הנמצא בשלבי גמילה - הספור על ילדה בגיל 3-4 הסובלת מהזנחה פיזית ונפשית קשה. כמו כן, הסרט מתייחס לכמה גורמים מקצועיים וביניהם: ♦ מורים ומחנכים - מקומם באיתור ילדים בסיכון, הקשיים של המחנך בגיבוש עמדה וכיצד מנגנון ההכחשה מונע מהם לראות מה שניצב מול עיניהם. ♦ הצוות הבין מקצועי - חשיבותו בגיבוש החלטות התערבות וכן חשיבות ההתייעצות. ♦ הקשיים של איש המקצוע בדיווח. ♦ הצגת עבודתו של פקיד הסעד (הנקרא שם עובד קהילה).	1. המועצה לשלום הילד 2. אשלים - פרויקטור איתור ילדים בסיכון	גרסה עם כתוביות בעברית איכות בינונית יש בסרט 2-3 מקוות של טשטוש תמונות. בסוף הסרט תקלה טכנית המעניקה רושם כאילו הסרט נקרע בסופו אך לא כך הדבר. הסרט נגמר בדיוק במקום הנכון.

תכנית ההטמעה

נספח 3 תדריך לניתוח סרט

שלב א: הסרטת סרט

המנחה בוחר סרט העוסק בנושא התעללות בילדים והזנחתם ומסריט אותו בפני המשתתפים. אפשר להסתפק בהצגת קטע משמעותי מתוך הסרט באורך של כ-15-20 דקות, מותנה ביחידת הזמן העומדת לרשות המנחה.

שלב ב: דיון בסרט

המנחה מזמין את הצופים להתייחס לסרט הן במישור הרגשי והן במישור הקוגניטיבי. זהו שלב שעיקרו אוורור רגשות.

שלב ג: מכתב אישי

המנחה מבקש מכל משתתף לכתוב מכתב לחבר אישי ולספר לו בו על התרחשות אישית משמעותית שקרתה לו בעקבות הצפייה בסרט: תחושה חווייתית, הרגשה ספציפית, תובנה כלשהי וכיו"ב. לחלופין אפשר לבקש מכל משתתף "להיכנס" לאחת הדמויות בסרט ולכתוב מכתב ממנה לדמות אחרת בסרט, לפי בחירתו.

שלב ד: שיתוף בחוויה

צעד ראשון: המנחה מחלק את הקבוצה לזוגות.
צעד שני: כל חבר ב"זוג" שנוצר מוסר את מכתבו לרעהו (שהוא החבר שאליו נכתב המכתב).
צעד שלישי: כל אחד מבני הזוג קורא את המכתב שקיבל מבן זוגו ומתאפשרת ביניהם שיחה על המכתבים.

שלב ה: דיון במליאה

המנחה מזמין את המשתתפים לחזור למליאה ומבקש מה"זוגות" לדווח על עיקרי הדברים שקרו אצלם לאחר קריאת המכתבים והשיחה שבעקבותיה.

שלב ו: סיכום והכללה

בסיכום יתמקד המנחה ברגשות שהציפו את המשתתפים ובמשמעותם לגבי אנשי מקצוע הצריכים בראש ובראשונה לדאוג לטובת הקטין ולהגן עליו ועם זאת להמשיך לעבוד עם ההורה או בן משפחה אחר הפוגע בקטין. ההכללה צריכה להתייחס לעובדה שהמקרה המסוים שבו עסקו הוא דוגמה למקרים רבים אחרים שבהם הורים או אחראים אחרים על הקטין עלולים, אם במזיד ואם בשוגג, לפגוע בילד פגיעה קשה ביותר, לעתים כה חמורה עד שהמצב בלתי-הפיך. המנחה יכול לציין כי מקרים רבים מסתיימים בנכות לצמיתות ואף במוות (וכאן לצטט מהספרים המפורטים במקורות שבהם נעזר בהכנת הרצאתו, שתקיים מיד לאחר ההתרחשות החווייתית).

חלופה

אפשר להתסייע בדף עבודה מובנה כמפורט מטה:

מה אפשר לעשות שלא נעשה	מה נעשה	ריכוז הסימנים של פגיעה מכל סוג שהוא	רגשות שהתעוררו בי נוכח הצפייה בסרט

שלב א: פעולות הכנה

חלוקת דפי העבודה בטרם הקרנת הסרט.

שלב ב: הקרנת הסרט

שלב ג: עבודה אישית

כל משתתף יעלה על גבי דף העבודה שקיבל את התייחסותו על-פי שאלות ההכוונה שבדף העבודה.

שלב ד: דיון במליאה

להתחיל בעיבוד הרגשי כמפורט בעמודה האשונה.

שלב ה והלאה: כמוצע בחלופה הראשונה משלב ג – מכתב אישי והמשך זהה.

הכוונה למנחה: ייתכן שיחידת הזמן העומדת לרשותך לא תאפשר לך לבצע את מלוא המטלות ולכן יהיה עליך לשקול אילו יחידות תוכן לא תוכל להעביר ובהתאם לכך לפעול. בכל מקרה, אל תסיים מפגש בלי לסכמו.

שלושה אחים ומושים מחפשים אבא, אמא ובית

מיוחד

„הרבצתי כי לא אהבתי אותו“

זוג נרקומנים נטשו תינוקת בת 5 חודשים

רוח נטשו נעצר במקרה במהלך בדיקה סטרייט באי חד התנהג המרמזות חושנה בתל אביב. הוא עצמה קרייז לא אותה על ידי המספרות.
פיקוליוטו של האב, קרלי מירכ בנדסמט, אבי רחל, קר כמה שהנסיבות של התיק הזה על פניו מסעירות ומקוממות. מדובר בפרוטוקול 11 מחלה טבה אנשים לא נמצאים תחת שליטה.
שנים המעצרים, דו סור, החליט לשחרר את האב בערבות כיוון ש, לא ניתן להחזיק אותו במשך שר רק לשורה ארוכה אשתו, למרות ששקפה לי לאומי בכך שהאב אינו חרף לתיקו חאי.
בוקי טנה דודי נסים

תינוקת השנה בת הסיימת והרשום לא תחטא את זה המטה מרים שילוח עירי ונש שיאמח תמות, התינוקת תשרה בבית-החולים, אופיזי לובי המסמטם לה בבית סאן נלחה הנכנסת בפי ניהת קרי הרהיח התינוקתם. אתמול הצליחה המספרות לאתר ולעמוד את אביה של התינוקת, וזריה של הילדה נעלמו זמן קצר לאחר הלידה. אתמול בלילה הצליחו סוכני מוסדות ית"ח לעי צור את האב ונצ, בחקירתו טען האב כי אין לו מני 50 חוכו נמצאת איתה של התינוקת, כרית הארבת מעמדו שנערך אתמול בבית-דין ששט השלום בתל-אביב אשר הליך המספרות, רבי'ם ילמי הדיסטר

ילד בן 9 בנה לשוטרים בדמעות והתלונן:

„אמא מיצליפה בי כמו בסוס“

בת ארבע הותקפה מינית על-ידי השכן

קורבו להתעללות מינית, החשוד מודת כי הוא שחה עם הילדה, ואגמנו נגיש נכרו סתב אישום תוך כדי תיקפת מעצורי, אמה מפחר תהנת המספרה שכן תוגשה תלונת, לרבריו, המשי סרה תברוס אם האיש תקף ילדים נוספים.
● לבית המשפט המחוזי בתל-אביב חוגש אתמול סתב אישום נריר על פרשת ניצול טיז 11 במשפחה, שמתרחשה לפני 11 שנים, אב בן 56 מאשים כי ניצל מינית את שתי בנותיו, באי שר היו ילדות בני-ילדיו ארבע-שנים, התעללות נמשכת שנים.

ילדת בת 4 באיזור המפון נפלה קורבן לתעללות מינית.
לפני יומיים הגיעה אמה של הילדה למשטרה, ומספרה כי היא חושדת שסכסכו כיצע מעי סיום מנונים בבתה, הבת שלו התחילה להתנהג בצורה לא רגילה, שאלתי אותה מה קרה, היא סיפרה שהיטכן עשה לה משהו – ואו התי וילדה לבבנות, סיפרה האם.
השכן החשוד נעצר לחקירה, מהמשפחה נמסר כי במהלכה הוא קישר את עצמו לחשי דות.
הדובר במספר מדעני של פעוטה שנפלה,

האב היכה את הבן בחלקי גופו חשונים

תכנית ההטמעה

אתר ילדים נמגי התעללות והזנחה

4 טפוח

המשטרה עצרה בניזוג בחשד שהתעללו בחיוקת בת 11 חודשים

„חנקתי את התינוק שלי בגלל הבושה“

כך הודתה אם לא נשואה מהדרום, שרצחה את תינוקה מייד לאחר הלידה • הסיבה: חשש מהילול „כבוד המשפחה“ • השותפה לרצח: הסבתא

מאת **רוטן טל**, כתב ידיעות אחרונות

רצח התינוק על רקע הילול כבוד המשפחה. אם ובתה, תרשבות חירשוב חביואי טרופר, השודות כי רכזו תינוק בניזוג משום שנוול מתוך לניי שואין, חבת הודתה בטעשה וחסיורה. „הסתי ארתו למוות בגלל חביו צדי“

ילדים: טליר שטרן

עוזרת גונת היכתה פעוט בן שותיים

מוות מזעזע בירושלים: ההורים הרגו את בנם במכות

מצאו אותם בבית סבתא מחובקים בבהלה, מלוכלכים ושותקים • בלי הורים, בלי אהבה • עכשיו מחפשים משפחה מאמצת לאחים, בני שנתיים, 6 ו-7 • דוד רגב, עמ' 15

אמא דירדרה את בנותיה לזנות

אחיות בנות 13 ו-14 קיימו יחסי מין עם גברים בשוק בערד המכונה „שוק הקטינות“ • סיפרו למשטרה: את הכסף העברנו לאמא • עמ' 7

תכנית ההטמעה

נספח 4

איחור ילדים נפגע התעללות והזנה

אירועים ותדריכים לניתוחם

לפניכם שמונה אירועים המציגים ארבע צורות של פגיעה בילדים והתעללות בילדים – שני אירועים לכל תחום: האחד מכוון לאוכלוסיית גיל בית הספר והשני לגיל הגן. בסיום כל אירוע מובא תדריך המציע דרכים כיצד לעבדו – בסך הכול שמונה תדריכים.

אירועים אלה הם אמצעי עזר למנחה ועליו לבחור מתי להשתמש באיזה מהם. אין כל כוונה או ציפייה שהמנחה יעבוד עם כל האירועים. בחלק מהאירועים הצענו להשתמש כחלופה אפשרית לדרך העברת יחידת תוכן ספציפית, ואירועים אחרים לא הצגנו כלל. כאמור, המנחה יעיין באירועים המוצעים וישקול אילו מהם מתאימים לו ובאיזו יחידת תוכן. השתדלנו לגוון את דרכי עיבוד האירועים, ולכן תמצאו הצעות שונות לניתוח האירועים. למעשה, אפשר להסתייע בכל כלי כדי לעבד כל אירוע ומכאן החשיבות בקריאתם. לאחר שתקרא את ההצעות השונות ייקל עליך לבחור את המתאימה לך ביותר.

אירוע "מתגלגל" – התעללות פיזית (גיל בית הספר)

1 בינואר: דודי, ילד בכיתה א', מגיע לכיתה חבול עם סימנים כחולים על הידיים וכתם כחול על פנים. המורה מבחינה בחבלות אך לא מתייחסת אליהן כי דודי מוכר לה כילד שובב.

3 בינואר:

1. דודי מאחר לשיעור הראשון, מתיישב בלי לומר שלום ואינו עונה לשאלת המורה לפשר האיחור. המורה לא מרפה ודודי פורץ בבכי ובורח מהכיתה.

2. המורה התורן בחצר מבחין בדודי מכה את בת כיתתו אילנית תוך קללות וניבולי פה. המורה כועס על דודי ומזמן אותו לחדר המנהל.

3. המנהל נוזף בדודי ומתרה בו כי אם תישנה התנהגותו האלימה, הוא יאפשר לו לשבת בכיתה רק לאחר שההורים יוזמנו לשיחת בירור. דודי מתקפד ואינו פוצה פה.

5 בינואר: המורה של דודי פוגשת את היועצת החינוכית באקראי ומספרת לה בין השאר שדודי מתנהג לאחרונה באופן מזוהר: "או שהוא מתכנס בתוך עצמו ואינו פוצה פה, או שהוא מגיב באופן אלים ובלתי-צפוי. אני כבר מתחילה להתייאש ממנו", היא אומרת. היועצת החינוכית מציעה לה להמשיך ולעקוב אחר התנהגותו, "זאם הוא ימשיך כך, אני מציע לך להפנות אותו אליי".

10 בינואר: דודי מגיע לכיתה עם יד חבושה וצליעה קלה. לשאלת המורה הוא משיב: "כלום, סתם נפלתי". המורה עושה תנועת גוף כאומרת "איך שאתה רוצה", וממשיכה בשיעור.

12 בינואר: דודי לא מגיע לבית הספר.

13 בינואר: דודי מגיע לכיתה עם כתם שחור מסביב לעין. לשאלת המורה אומר שלא הרגיש טוב ולכן לא בא ללימודים. המורה מבקשת לקבל מכתב מההורים בעניין מחלתו ודודי מושך בכתפיו.

15 בינואר: מנהל בית הספר מקבל שיחת טלפון אנונימית, אדם המציג עצמו כשכן של דודי אומר שאביו של דודי מכה אותו קשות ואף אחד לא מתערב. המנהל מבקש מהאדם להזהות בטענה: "אנו לא יכולים לקבל תלונות אנונימיות". האיש טורק את הטלפון.

18 בינואר: מזכירת בית הספר מקבלת שיחת טלפון מבית החולים, מאחות המחלקה האורתופדית. האחות מספרת לה כי דודי מאושפז במחלקה עקב שברים בשתי רגליו. לדברי האחות קיים חשד סביר שהאב מתנכל לבנו ומתעלל בו גופנית. תוך כך היא מספרת לה שזהו האשפוז השלישי של דודי במחלקה, תמיד בגין חבלות ושברים.

20 בינואר: פקיד סעד מגיע לבית הספר ומבקש לדבר עם המורה המחנכת של דודי ועם היועצת החינוכית.

28 בינואר: לאחר המפגש בין פקיד הסעד והיועצת החינוכית מחליטה היועצת להביא את המקרה לפני הצוות החינוכי של בית הספר לשם לימוד המקרה והפקת לקחים. למפגש מוזמן גם פקיד הסעד.

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה

באירוע מזכרים שישה אנשי מקצוע: המורה, היועצת החינוכית, המורה תורן החצר, מנהל בית הספר, אחות המחלקה האורתופדית בבית החולים, פקיד הסעד, ואזרח אנונימי.

שלב א: כל משתתף יגלם לצורך העניין את דמותו של דודי, כאשר הוא אדם מבוגר ומחליט לכתוב לאחת הדמויות המוזכרות לעיל ולברר עמה את חלקה באירוע, שהתרחש לפני שנים.

בחר אחת מהדמויות וכתוב לה מכתב. בגמר כתיבת המכתב קפל אותו ומסור אותו לאחד המשתתפים. המשתתף שקיבל את המכתב הוא למעשה הנמען.

שלב ב: מקבל המכתב משיב לדודי מכתב המתייחס הן לתוכן המכתב עצמו והן לאירוע בכללותו ולחלקו האישי בו.

שלב ג: דיון

צעד ראשון: כל זוג מציג את ההתכתבות ביניהם.

צעד שני: דיון פתוח

שאלות דוגמה לדיון:

- ◆ כיצד אפשר להסביר את התנהגות כל אחת מהדמויות באירוע, כולל דמותו של הילד דודי?
- ◆ מה היה אפשר לעשות כדי לאתר את מצוקת דודי מוקדם ככל האפשר?
- ◆ אילו סימנים ואיתותי מצוקה שודרו במהלך האירוע?
- ◆ כיצד יכול הארגון להיערך כדי להיות רגיש וקשוב יותר למצוקות תלמידיו?

חלופה שנייה

המשתתפים יחולקו לקבוצות בנות שישה-שבעה משתתפים. הם יגלמו את הצוות החינוכי של בית הספר ואת פקיד הסעד שהוזמן לדיון.

התייחסו לשאלות כמו:

- ◆ מה עולה בדעתכם כאשר אתם שומעים תיאור זה?
- ◆ אילו דודי היה בכיתה שלכם או בבית הספר שלכם, מה הייתם עושים?
- ◆ מה היה אפשר לעשות כדי לאתר את מצוקת דודי מוקדם ככל האפשר?
- ◆ אילו סימנים ואיתותי מצוקה שודרו במהלך האירוע?
- ◆ כיצד יכול הארגון להיערך כדי להיות יותר רגיש וקשוב למצוקות תלמידיו?

אילו לקחים אפשר להפיק מלימוד האירוע כדי למנוע הישנות תופעות כאלה בין כותלי בית הספר? בגמר הדיון יחבר הצוות מסמך עקרונות לאיתור ילדים בסיכון בבית הספר.

אירוע "מתגלגל" – התעללות פיזית (גיל הגן)

- 1 בינואר:** דודי ילד בן חמש, שלומד בגן חובה, מגיע לגן חבול עם סימנים כחולים על הידיים וכתם כחול על פניו. הגננת מבחינה בחבלות אך לא מתייחסת אליהן כי דודי מוכר לה כילד שובב.
- 3 בינואר:**
1. דודי מאחר לגן, אף שביטו קרוב מאוד. דודי מצטרף לקבוצת הריכוז בלי לומר שלום ואף אינו עונה לשאלת הגננת לפשר האיחור. הגננת לא מרפה ודודי פורץ בבכי ובורח מהקבוצה.
 2. עוזרת הגננת מבחינה כי דודי מכה את אילנית, בת גילו, תוך קללות וניבולי פה, כועסת על דודי ושולחת אותו לעמוד כעונש בפינת החצר.
 3. הגננת רואה את דודי עומד בפינה, מכונס בתוך עצמו. היא שואלת את עוזרת הגננת לפשר הדבר ולאחר שמקבלת הסבר היא פונה לדודי ונוזפת בו על התנהגותו. הגננת אומרת לו שאם תישנה התנהגותו האלימה, היא תאפשר לו להיות בגן רק לאחר שההורים יוזמנו לשיחת בירור. דודי מתקפד ואינו פוצה פה (הגננת יודעת שהורי דודי הם אנשים עסוקים מאוד וכמעט אינם מגיעים לגן. מי שמביא אותו עד לשער הגן ומחזיר אותו הביתה היא אחותו בת השמונה, בדרכה לבית הספר ובחזרה ממנו).
- 5 בינואר:** הגננת של דודי פוגשת את המפקחת שלה באקראי ומספרת לה בין השאר שדודי מתנהג לאחרונה באופן מוזר: "או שהוא מתכנס בתוך עצמו ואינו פוצה פה, או שהוא מגיב באופן אלים ובלתי-צפוי. אני כבר מתחילה להתיימש ממנו", היא אומרת. המפקחת מציעה לה להמשיך ולעקוב אחר התנהגותו, "ואם הוא ימשיך כך, אני מציעה לך לפנות אליי שנית".
- 10 בינואר:** דודי מגיע לגן עם יד חבושה וצליעה קלה. לשאלת הגננת הוא משיב "כלום, סתם נפלת". הגננת עושה תנועת גוף כאומרת "איך שאתה רוצה" וממשיכה בעבודתה.
- 12 בינואר:** דודי לא מגיע לגן.
- 13 בינואר:** דודי מגיע לגן עם כתם שחור מסביב לעין. לשאלת הגננת הוא משיב שלא הרגיש טוב ולכן לא בא לגן. הגננת מבקשת לקבל פתק מההורים בעניין מחלתו ודודי מושך בכתפיו.
- 15 בינואר:** מנהלת הגן מקבלת שיחת טלפון אנונימית. אדם המציג עצמו כשכן של דודי אומר שאביו של דודי מכה אותו קשות ואף אחד לא מתערב. המנהלת מבקשת מהאדם להזדהות בטענה: "אנו לא יכולים לקבל תלונות אנונימיות", אך האיש טורק את הטלפון.
- 18 בינואר:** מנהלת הגן מקבלת שיחת טלפון מבית החולים. המדוברת היא אחות המחלקה האורתופדית. האחות מספרת לה כי דודי מאושפז במחלקה עקב שברים ברגליו. לדברי האחות קיים חשד סביר שהאב מתנכל לבנו ומתעלל בו גופנית. תוך כך היא מספרת לה שזהו האשפוז השלישי של דודי במחלקה, תמיד בגין חבלות ושברים.
- 20 בינואר:** פקיד סעד מגיע לגן ומבקש לדבר עם מנהלת הגן ועם הגננת האחראית על הקבוצה שבה לומד דודי.
- 28 בינואר:** לאחר המפגש עם פקיד הסעד מחליטה מנהלת הגן להביא את המקרה בפני כל צוות הגן, בשיתוף המפקחת ופקיד הסעד, זאת לשם לימוד המקרה והפקת לקחים.

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה

באירוע מוזכרים שישה אנשי מקצוע: הגננת, עוזרת הגננת, מנהלת הגן, המפקחת על הגן, אחות המחלקה האורתופדית בבית החולים, פקיד הסעד, ואזרח אנונימי.

שלב א: כל משותף יהיה לצורך העניין הילד דודי, כאשר הוא אדם מבוגר המחליט לכתוב לאחת הדמויות המוזכרות לעיל ולברר עמה את חלקה באירוע כפי שמפורט לעיל.

בחר אחת מהדמויות וכתוב לה מכתב. בגמר כתיבת המכתב קפל אותו ומסור אותו לאחד מהמשתתפים. המשתתף שקיבל את המכתב הוא למעשה הנמען.

שלב ב: מקבל המכתב משיב לדודי מכתב במתייחס הן לתוכן המכתב עצמו והן לאירוע בכללותו ולחלקו האישי בו.

שלב ג: דיון

צעד ראשון: כל זוג מציג את ההתכתבות ביניהם.

צעד שני: דיון פתוח

שאלות דוגמה לדיון:

- ◆ כיצד אפשר להסביר את התנהגות כל אחת מהדמויות באירוע, כולל דמותו של הילד דודי?
- ◆ מה היה אפשר לעשות כדי לאתר את מצוקת דודי מוקדם ככל האפשר?
- ◆ אילו סימנים ואיתותי מצוקה שודרו במהלך האירוע?
- ◆ כיצד יכול הגן להיערך כדי להיות רגיש וקשוב יותר למצוקות ילדיו?

חלופה שנייה

המשתתפים יחולקו לקבוצות בנות שישה-שבעה משתתפים. הם יגלמו את שש הדמויות המקצועיות המוזכרות לעיל המהוות לצורך זה את צוות העובדים של הגן, את המפקחת ואת פקיד הסעד.

התייחסו לשאלות כמו:

- ◆ מה עולה בדעתכם כאשר אתם שומעים תיאור זה?
 - ◆ אילו דודי היה בגן שלכם, מה הייתם עושים?
 - ◆ מה היה אפשר לעשות כדי לאתר את מצוקת דודי מוקדם ככל האפשר?
 - ◆ אילו סימנים ואיתותי מצוקה שודרו במהלך האירוע?
 - ◆ כיצד יכול הארגון להיערך כדי להיות רגיש וקשוב יותר למצוקות ילדיו?
 - ◆ אילו לקחים אפשר להפיק מלימוד האירוע כדי למנוע הישנות תופעות כאלה בין כותלי בית הגן?
- בגמר הדיון יחבר הצוות מסמך עקרונות לאיתור ילדים בסיכון בגן.

אירוע הזנחה (גיל בית הספר)

דני הוא ילד בן 12 חובב כדורגל ושחקן נלהב במגרשי העיירה. לגדעון, מאמן הכדורגל של קבוצת הנוער, נודע על דני מפי חבריו. גדעון עמל קשות עד ששכנע את דני להצטרף לקבוצה. גדעון התרשם מאוד מיכולתו הטכנית של דני. עם זאת, לא הצליח להבין את חוסר המשמעת שלו בכל הקשור בשמירה על כללי הקבוצה ובקיומם, למשל איחורים תכופים והיעלמויות. כמו כן, היה מוטרד מכך שדני תמיד עיף כביכול, לפעמים נדמה כאילו ונרדם, עד שהדבר הפך לבדיחה בין חברי הקבוצה ובצחוק קראו לו "דני נמנמני".

בגמר אחד האימונים פנה חיים, חבר בקבוצה, אל גדעון וביקש לשוחח אתו בארבע עיניים. "תראה, גדעון, אני לא רוצה להיות מלשין, אבל נדמה לי כי משהו לא בסדר עם דני. אתמול חזרנו מחתונה בשעה 23:00 בלילה וראיתי את דני מסתובב ברחוב, בכלל לא בכיוון של ביתו. אני לא יודע מה, אבל ההורים שלי אמרו שזה ממש חוסר אחריות, איך בכלל מרשים לו להיות בחוץ בשעה כזו? חשבתי שאולי קורה לו משהו ולכן אני מספר לך את זה. אני גם שמתי לב שדני מרבה לאחר ולהיעדר מהכיתה שבה אנו לומדים יחד וכמעט אף פעם אין לו שיעורים מוכנים, למרות שכולם חושבים שהוא נורא פיקח".

(* גדעון ניצל הזדמנות שבה היה לבד עם דני ושאל אותו: "דני, מה העניינים? הכול בסדר אצלך? ואיך הולך בבית הספר?")

"הכול בסדר, למה אתה שואל?"

"סתם רציתי לדעת, יש לי הרגשה שאתה כל הזמן עיף, האם אינך ישן מספיק?"

"מה פתאום, הכול עשיר".

כשדני הלך הבחין גדעון שעם הליכתו התפוגג גם ריח חמצמץ ובלתי-נעים שהיה בחלל האוויר, אף-על-פי שהיה זה יום חורפי מעונן וקר למדי.

הכי מרגיז אצל דני היה שכל הזמן ביקש "ביסים" מהחבר'ה. כל מי שלקח משהו ביד והתכוון להכניס לפה, דני כבר היה לידו ובחברמניות שובבית סחט בים או שניים. דני היה כאילו רעב כל הזמן, אבל אף פעם לא הביא אוכל משל עצמו, כאשר גדעון שאל אותו בעניין, דני ענה: "תעזוב, מה אני 'חנוך'?"

ערב אחד קיבל גדעון שיחת טלפון מהמורה של דני, "שלום גדעון, אני רוצה לדבר אתך בעניין דני. שמעתי שהוא הצטרף לקבוצת הכדורגל שלכם, האם זה נכון?"

"כן, למה את שואלת?"

"אני מאוד סקרנית וגם קצת מודאגת. לאחרונה היו אצלנו בכיתה מספר גנבות, תתפלא, אפילו של סנדוויצ'ים מתיקי אוכל. מתעורר חשד, ואני מבקשת ממך לשמור על סודיות מלאה, שדני הוא הגונב, אף-על-פי שלאף אחד אין הוכחות לכך. רציתי לדעת האם גם אצלך בקבוצה קורים דברים דומים".

"לא, ממש לא, אף אחד עד היום לא התלונן על גנבות, אבל בקשר לסנדוויצ'ים עולה לי מחשבה, שדני תמיד רעב ו"שותף" באכילה של כל מה שהילדים מביאים. אם כבר מדברים, האם את מכירה את הוריו? כמה פעמים ביקשתי ממנו להזמין אחד מהוריו כדי שיראה אותו משחק, ותמיד יש לו תירוץ מדוע הדבר לא מתאפשר, ואומר שאולי בפעם הבאה".

"נכון גם אני לא זכיתי לראות את הוריו, למעט פעם אחת, כאשר מנהל בית הספר לא הסכים להכניסו לכיתה, עקב היעדרויות ואיחורים רבים, עד שאחד מהוריו יבוא לבירור. הוא גם רצה לדבר אתם על כך שדני מרבה שלא להגיע עם תלבושת בית הספר. בסוף באה אמו, כולה רוח קרב, תוקפנית וכעושה על כך שמטרידים אותה בשטויות כאלה, "דני הוא באחריותכם, ועליכם לדאוג לו בכול". המנהל ראה שאין לו עם מי לדבר, והחליט לוותר ואפילו לא דיבר אתה על עניין התלבושת האחידה. הוא פשוט אפשר לדני לחזור לכיתה".

גדעון הודה למורה על שיחת הטלפון ואמר לעצמו שחובה עליו לקיים עם דני שיחה אישית מלב אל לב.

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה: איתור אותות וסימנים של מצוקה

צעד ראשון: המנחה יבקש מהמשתתפים לאתר את כל אותות המצוקה המכוונים לאפשרות שמדובר בילד הטובל מהזנחה.

צעד שני: המנחה יבקש מהמשתתפים להציג את תוצר עבודתם ולנמק כל טיעון. המנחה יאפשר התייחסות לדברים המוצגים.

צעד שלישי: דיון

- ◆ איתור הקשיים לזיהוי איתותי מצוקה
- ◆ מה אפשר לעשות כדי לשכלל את תהליך האיתור ולהימנע מנפילה בין הכיסאות?
- ◆ במי ניתן להסתייע לשם בירור הנושא? לאילו גורמים בקהילה אפשר לפנות?
- ◆ באיזה שלב רצוי היה לפנות לפקיד הסעד, אם בכלל?

צעד רביעי: סיכום והכללה

בדברי הסיכום חשוב להצביע על המצבים העמומים המקשים על איתור המצבים של הזנחה, בעיקר כאשר יודעים רק חלק מהתמונה. כמו כן חשוב לחזור ולהבליט את חשיבות ההתייעצות הצוותית או הבין-מקצועית עם גורמים בארגון ובקהילה.

חלופה שנייה: משחק תפקידים

האמצעים

כרטיסיות לזוגות "שחקנים" כמו: דני-גדעון; גדעון-מורה; חיים החבר-דני; אימא של דני-מורה; המורה-פקיד הסעד וכו'.

שלב א: חלוקת המשתתפים לזוגות

צעד ראשון: כל זוג מקיים שיחה על חלקו באירוע, מה עשה ומה היה יכול לעשות.

צעד שני: כל זוג מסכם את לקחיו מדרך תפקודו ומגבש הצעות לעמיתים כיצד ראוי יהיה לתפקד באירוע דומה בעתיד, תוך התייחסות למשאבים האנושיים בארגון ובקהילה.

שלב ב: דיון במליאה

צעד ראשון: כל זוג מציג את תוצריו בפני המשתתפים.
המנחה יאפשר התייחסות לדברים המוצגים.

צעד שני: סיכום והכללה

בדברי הסיכום חשוב להצביע על המצבים העמומים המקשים על איתור המצבים של הזנחה, בעיקר כאשר יודעים רק חלק מהתמונה. כמו כן חשוב לחזור ולהבליט את חשיבות ההתייעצות הצוותית או הבין-מקצועית עם גורמים בארגון ובקהילה.

הכוונה למנחה: את מרבית המסקנות והלקחים תקבל מדיווחי הזוגות. עליך בעיקר לרכז את עיקרי הדברים ולהדגיש את החשובים. כאשר אתה מסתייע בדברי המשתתפים, חשוב שתציין זאת. כך אתה גם נאמן למקור, גם מחזק את הדוברים וגם תורם להבטחת ההטמעה של הנאמר, שהרי אלה דברים שהם אמרו, ולא תורה זרה.

חלופה שלישית: השלמת הסיפור על-ידי המשתתפים

אפשר לעצור את הסיפור בקטע השני ולבקש מהמשתתפים להמשיך את בניית הסיפור מכאן והלאה. בתום בניית הסיפור על-ידי המשתתפים, הפעילות תימשך כמפורט בחלופה השנייה ובהתאמות המתבקשות על-פי התפתחות העלילה והדמויות שבנו המשתתפים.

אירוע הזנחה (גיל הגן)

דני הוא ילד בן ארבע וחצי, מכונס, בעל עיניים עצובות, משתף פעולה וציייתי. הגננת אסתר אוהבת אותו מאוד בעיקר משום שתמיד עושה מה שאומרים לו. צילה, עוזרת הגננת, דווקא די מוטרדת מ"שיתוף הפעולה" שלו והייתה מעדיפה שיהיה יותר דורשני ויעמוד על שלו. בעניין זה יש לצילה מדי פעם חילוקי דעות עם הגננת. אסתר מלאת התפעלות מכישוריו המכניים של דני ומכך שיכול לשבת "שעות" בלי להטריד אף אחד. צילה, לעומת זאת, מוטרדת מאוד מאוצר המילים הדל שלו, מכך שאמו ממעיטה להביאו בזמן לגן ולעתים קרובות "שוכחת" לקחתו מהגן ובעיקר "שוכחת" להלבישו כראוי ולא אחת גם מתנצלת שלא הספיקה להאכילו, תמיד בחיוך ובקול מתנצל. צילה גם שמה לב, שדני נרדם הרבה פעמים במהלך פעילותו.

לאחרונה גילתה צילה שדני "סוחב" מילדים אחרים דברי אוכל שהם מביאים מהבית וכאשר ניסתה לומר לו שזאת התנהגות לא מקובלת, הוא הגיב בהכחשה "זה לא אני, לא לקחתי דבר". עקב כך החליטה צילה לשתף את אסתר בסוד העניין אף שידעה שהיא מקלה ראש במקרה זה.

להלן שיחה שהוקלטה בין אסתר הגננת לצילה, עוזרת הגננת:

אסתר: "אני חושבת שההשתלמות שעברת לאחרונה בעניין ילדים נפגעי התעללות הפכה אותך קצת 'פרנואידית'. בכל דבר את רואה רק שחורות וסכנות. למשל, את כל הזמן משדרת לאימא של דני שהיא לא בסדר, עד כדי כך שהיא באה להתלונן בפניי".

צילה: "קשה לי לקבל את דבריך, במיוחד לגבי המקרה של דני. אני חושבת שדני משדר לנו אותות מצוקה בלי סוף, ואנחנו מתעלמים. זה שאימא שלו אישה נחמדה ויודעת להתנסח יפה לא אומר כלום. בתכלס אני מאוד מודאגת. לדוגמה, האם ראית כמה פצעים יש לו על הטוסיק? האם שמת לב לכך שהשיניים שלו ממש הרוסות ואיזה ריח יוצא לו מהפה?"

אסתר: "מה הקשר בין השיניים ההרוסות שלו לבין זה שאת חושדת שהוא ילד בסיכון? ומי אמר לך שפצעים בטוסיק הם סימן למשהו? אני בטוחה שאמו תוכל להסביר זאת קצר ולעניין".

צילה: "האם שמת לב כמה הוא תמיד רעב? ובכלל, מתי לאחרונה הגיעה אמו לאספת הורים? מתי בכלל היא באה לדבר אתך על דני? כל השיחות שלה אתך הן אקראיות ותמיד עוסקות בעבודה המעניינת והחשובה שיש לה במשרד עורכי הדין, ובכמה שהיא עסוקה וטרודה. ואת האב אנחנו בכלל לא מכירות. במשך השנה שדני אתנו, האם ראינו אותו פעם אחת? אני מבקשת להזכיר לך כי כך בדיוק היה גם לפני שנתיים כאשר אחותו סמדר הייתה אצלנו בגן. מסכן דני".

אסתר: "את יודעת מה, ביום ראשון הקרוב תגיע אלינו שולה המפקחת, אני מציעה שתציגי את העניין בפניה ויחד נחליט מה לעשות".

צילה: "מקובל עליי לחלוטין".

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה: איתור אותות וסימני מצוקה

צעד ראשון: המנחה יבקש מהמשתתפים לאתר את כל אותות המצוקה המכוונים לאפשרות שמדובר בילד הסובל מהזנחה.

צעד שני: המנחה יבקש מהמשתתפים להציג את תוצר עבודתם ולנמק כל טיעון, ויאפשר התייחסות לדברים המוצגים. צעד שלישי: דיון

איתור הקשיים לזיהוי איתותי מצוקה.

מה אפשר לעשות כדי לשכלל את תהליך האיתור ולמנוע נפילה בין הכיסאות? במי ניתן להסתייע לשם בירור הנושא? לאילו גורמים בקהילה אפשר לפנות? באיזה שלב רצוי היה לפנות לפקיד הסעד, אם בכלל?

צעד רביעי: סיכום והכללה

בדברי הסיכום חשוב להצביע על המצבים העמומים המקשים על איתור המצבים של הזנחה, בעיקר כאשר יודעים רק חלק מהתמונה. כמו כן חשוב לחזור ולהבליט את חשיבות ההתייעצות הצוותית או הבין-מקצועית עם גורמים בארגון ובקהילה.

חלופה שנייה: משחק תפקידים

האמצעים:

להכין כרטיסיות לזוגות שחקנים כמו: דני-אסתר הגננת; צילה-אמו של דני; צילה-שולה המפקחת; דני-אחותו סמדר בת השבע; אמו של דני- אסתר הגננת; אסתר הגננת-פקיד הסעד וכו'.

אפשר גם לנוע במנהרת הזמן ולהפגיש בין הדמויות השונות לאחר 10-15 שנה.

שלב א: חלוקת המשתתפים לזוגות

צעד ראשון: כל זוג מקיים שיחה על חלקו באירוע, מה עשה ומה היה יכול לעשות.

צעד שני: כל זוג מסכם את לקחיו מדרך תפקודו ומגבש הצעות לעמיתים כיצד ראוי יהיה לתפקד באירוע דומה בעתיד, תוך התייחסות למשאבים האנושיים בארגון ובקהילה.

שלב ב: דיון במליאה

צעד ראשון: כל זוג מציג את תוצריו בפני המשתתפים, המנחה יאפשר התייחסות לדברים המוצגים.

צעד שני: סיכום והכללה

בדברי הסיכום חשוב להצביע על המצבים העמומים המקשים על איתור המצבים של הזנחה, בעיקר כאשר יודעים רק חלק מהתמונה. כמו כן חשוב לחזור ולהבליט את חשיבות ההתייעצות הצוותית או הבין-מקצועית עם גורמים בארגון ובקהילה.

הכוונה למנחה: את מרבית המסקנות והלקחים תקבל מדיווחי הזוגות, עליך בעיקר לרכז את עיקרי הדברים ולהדגיש דברים חשובים. כאשר אתה מסתייע בדברי המשתתפים, חשוב שתציין זאת. כך אתה גם נאמן למקור, גם מחזק את הדוברים וגם תורם להבטחת ההטמעה של הנאמר, שהרי אלה דברים שהם אמרו, ולא תורה זרה.

אירוע התעללות נפשית (גיל בית הספר)

גילה, סטודנטית מתלמדת, קיבלה משימה לערוך תצפית על גדי הלומד בכיתה ט'. התצפית מתקיימת בחצר בית הספר, בכיתה ובמפגש בין ההורים למחנכת הכיתה. על גילה להשוות את תפקודו והתנהגותו של גדי בכיתה, בחצר בית הספר בשעות ההפסקה, ובמפגש בין היועצת החינוכית לבין גדי והוריו.

התרשמות כללית

גדי בן 15, נער רזה וקטן קומה ביחס לבני גילו. נחשב לתלמיד בעל יכולת שכלית תקינה, אך חלש בלימודים. כל המורים תמימי דעים שאינו מנצל את הפוטנציאל שלו. נתפס כנער סגור שאינו משתף אחרים במה שקורה לו. הוא גם ממעיט להשתתף בפעילויות חברתיות, בדרך כלל מתחבר עם ילדים צעירים ממנו בשנתיים-שלוש. בכיתה נחשב עוף מוזר וכפי שבני כיתתו אומרים, "אף פעם לא מצליחים לקבל ממנו אמירה ברורה. תשובותיו תמיד בנוסח: אולי, לא בטוח, נראה מה יהיה, בפעם אחרת וכיו"ב.

תצפית בחצר בית הספר

1.1.2005, שעה 09:30: גדי יושב מתחת לעץ בחצר בית הספר, מכונס בעצמו ומרוחק מכל הסובב אותו. איציק ניגש אליו וקורא לו להצטרף למשחק הכדורסל: "יאללה פדלאה, בוא תזיז את העצמות שלך". גדי: "תעזוב אותי, תיכף גם תגיד לי שאתם עושים לי טובה". איציק: "ממש אי-אפשר אתך. בכל דבר פשוט אתה מוצא קונספירציות, אם תתעשת אתה מוזמן". מוטי בן ה-12, תלמיד כיתה ז', מתיישב לידו: "גדי, מה העניינים?". "אני יודע? הכול מעצבן, בא לי לפוצץ את האיציק הזה, חושב את עצמו למי יודע מה". גדי ומוטי יושבים זה לצד זה ובקושי מדברים. מוטי קם: "טוב יאללה ביי".

תצפית בכיתה

1.1.2005, שעה 10:00: גדי יושב בשורה האחרונה. המורה: "אני מקווה שהפעם כולם הכינו את עבודת הבית. גדי, אתה מוכן להקריא לנו את החיבור שלך?". גדי: "לא, המורה, כתבתי את החיבור אבל לא גמרתי אותו, אני חייב עוד קצת ללטש אותו". המורה: "בכל זאת תקרא את החיבור הבלתי-מלוטש". גדי: "המורה, אתם סתם תצחקו עלי, אני חייב לשפר אותו עוד קצת, ובכל מקרה אני אמסור אותו רק לך". המורה: "תצחיק אותנו, בזה אתה דווקא טוב, אנחנו מתיים לצחוק". גדי שותק ולא עונה יותר.

תצפית על קטע ממפגש בין היועצת החינוכית לבין גדי והוריו

15.1.2004, שעה 16:00: ההורים יושבים קרובים זה לזה מול המורה וגדי יושב בצד, מרוחק מעט. האב נראה כעוס וקצר רוח. האם מאופקת ומבטה קפוא. גדי יושב על קצה הכיסא, מכווץ וכאילו רוצה להיעלם. היועצת החינוכית: "הזמנתי אתכם לשיחת היכרות ולראות כיצד אפשר יחד לעזור לגדי". האב: "ממש נשבר לי ממנו, כל פעם הכול מחדש. כמה פעמים אני אומר לו: 'קח את עצמך בידיים, די, אתה כבר לא ילד קטן', אבל הכול דיבורים לשווא. היה גולם ונשאר". היועצת החינוכית: "אינך צריך לכעוס, הכוונה שלנו היא לבדוק יחד מה אפשר לעשות". האב: "מה אנחנו לא עושים בשבילו, תיכנסי לחדר שלו ותמצאי שם הכול, מערכת דיגיטלית, טלוויזיה, מחשב, מה לא. אני אדם כל-כך עסוק, והוא יודע את זה. במקום לעזור לי הוא עוד מעמיס עליי. אני חושב שהדבר הכי טוב יהיה לסדר אותו באיזה מוסד שאחרים יטפלו בו ואז ילמד מה ההורים עושים בשבילו". היועצת החינוכית: "גדי, האם אתה יודע מדוע אבא כועס עליך?". האב: "אין לך מה לדבר אתו, הוא כמו קיר, לא תוציאי ממנו מילה. גם אימא שלו הורגת אותו. אני תמיד אומר לה, 'את לא צריכה לפנק אותו, משמעת זה שם המשחק', אבל דבר אל הקיר. אני אומר דבר אחד והיא אומרת לו דבר אחר. כל המחלות שיש לה זה בגללו, בגלל הצער שהוא גורם לה. בסוף הוא יוריד אותה לגיהנום שאולה". היועצת החינוכית: "אתה כועס מאוד על גדי, והשאלה היא האם אתה מרגיש שנוכל לקיים שיחה עניינית ללא האשמות ופגיעות, או שתרצה שנדחה את המפגש למועד אחר?". האב: כאילו מתעשת. "אל תחשבי שהוא לא חשוב לי, אבל באמת, כמה אפשר? אם הוא היה ילד שלך לא היית כועסת?".

תכנית ההטמעה

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה: איתור אותות וסימני מצוקה

נאמר שכל אחד מכם הוא הסטודנטית גילה מבצעת התצפית

שלב א: עבודה אישית

1. פרטו את כל אותות המצוקה וסימני המצוקה של גדי.
2. נסו לערוך ניתוח השוואתי בין שלוש האפיזודות שבהן צפיתם ולמצוא קווי דמיון או דפוסי התנהגות.
3. סכמו את שלוש התצפיות ובנו הצעות להמשך.

שלב ב: דיון במליאה

המשתתפים יציגו את תוצרי עבודתם והמנחה יאפשר התייחסות לכך.

הכוונה למנחה: מוצע לך לרכז על גבי הלוח באמצעות הטבלה הזאת:

רשימת הסימנים ואותות המצוקה	התצפית בחצר בית הספר	התצפית בכיתה	התצפית במפגש בין היועצת החינוכית לבין גדי והוריו

את מהות הסימן או אות המצוקה יש לרשום בעמודה הראשונה; לאחר מכן לסמן ב-+ באיזו אפיזודה תצפיתית הסימן או אות המצוקה בא לידי ביטוי. באופן כזה תתקבל בסוף תמונה מקיפה שתאפשר גם לאתר סימנים ואותות החוזרים על עצמם, דבר העשוי לחזק את סבירות החשד להתעללות נפשית.

שלב ג: סיכום והכללה

הטבלה תאפשר לך לארגן את הסיכום בהתאם לכלל שלפיו כל סימן בפני עצמו אינו בהכרח ביטוי להתעללות, אך אוסף גדול של סימנים מחזק את הסבירות שאכן מדובר בהתעללות.

חלופה שנייה: אקוריום במנהרת הזמן

האמצעים

תגיות זיהוי עם שמותיהן של שש הדמויות המשחקות (ראה פירוט מטה)

שלב א: משחק תפקידים

צעד ראשון: ארגון החדר

המנחה יארגן את הכיסאות בשני מעגלים: מעגל פנימי עם שישה כיסאות, ומעגל חיצוני עם כל שאר הכיסאות כמספר המשתתפים.

צעד שני: המנחה יזמין קבוצה של שישה מתנדבים ויבקש מהם לשבת במעגל פנימי. קבוצה זו תגלם את הדמויות המופיעות בשלוש האפיזודות של האירוע: גדי, המורה, איציק החבר, מוטי, היועצת החינוכית, האב והאם. המעגל החיצוני יגלם את תפקיד הסטודנטית הצופה.

צעד שלישי: הסבר המשחק

המשתתפים מתבקשים להתאמץ ולהיכנס לתוך התפקידים כאילו היו באמת הדמויות שאותן הם מגלמים. אתם נפגשים עשר שנים לאחר התרחשות האירוע, כלומר בשנת 2015. היועצת החינוכית תנחה את המפגש. מטרת המפגש היא התבוננות בהתרחשויות במבט רטרוספקטיבי. כל משתתף יבחן את האירועים מזווית הראייה שלו: כיצד

ראה את הדברים אז וכיצד הוא רואה אותם היום בדיעבד, מה קרה, מה הוא היה יכול לעשות, מה היו הציפיות שלו אז מעצמו ומהאחרים שהיו מעורבים באירוע ועוד. הצופים ירשמו הערות ולקחים הנובעים מהדיון המתנהל מולם. המנחה יכול להחליף תפקידים ולבקש ממשתתפים מהמעגל החיצוני להתחלף עם אלה מהמעגל הפנימי.

שלב ב: דיון קבוצת הצופים

בשלב זה המנחה יאפשר ל"צופים" שגילמו את תפקיד הסטודנטית צילה לומר את דבריהם לגבי ההתרחסות, מה הם ראה ואילו מסקנות הפיקו. כמו כן, תתאפשר השוואה בין מה שקרה ב"אקווריום" לבין מה שקרה במציאות לפני עשר שנים.

שלב ג: דיון במליאה

על בסיס שני מעגלי הדיון שהתקיימו יערוך עתה המנחה דיון מסכם שיתמקד בהפקת לקחים בכל הקשור לרגישות אנשי המקצוע לקורה לילדים שאותם הם מחנכים או בהם הם מטפלים. אפשר גם להסתייע בטבלה המוצעת בחלופה הראשונה, אם תבקשו לערוך סדר בסימנים השונים שהתגלו במהלך ההתרחסויות באירוע.

שלב ד: סיכום

בדומה לחלופה ראשונה.

וריאציות על הנושא: אפשר להעשיר את ההתרחסות באמצעות זימון שיחות בין דמויות ספציפיות, כמו גדי עם אביו, או באמצעות משימה של חליפת מכתבים בין הדמויות השונות. אפשר גם להכניס דמויות שלא השתתפו באירוע, כמו פקיד הסעד, עובדת סוציאלית של המחלקה לשירותים חברתיים וכד'.

אירוע התעללות נפשית (גיל הגן)

רותי, ילדה בת חמש, צורפה לגן "סיגלית" במהלך שנת הלימודים לאחר שהוריה החליטו להוציאה מגן "רקפת" בטענה שלא טיפלו בה כראוי. בבירור שערכה ציפי, מנהלת הגן, היא גילתה כי הילדה הייתה רשומה במהלך השנתיים האחרונות בחמש מסגרות שונות. הסיבות להוצאת הילדה היו תמיד זהות: טענות חמורות של האם על טיפול בלתי-מספק והאשמת הצוות בטיפול השלני.

דוחות התצפית של הגננת דליה הציגו את התמונה הזאת:

למרות גילה, רותי עדיין לא נגמלה מהרטבה לחלוטין, ותופעה זו חוזרת על עצמה אחת לכמה זמן. כך גם תופעת מציצת האצבע (האם אומרת שזה בסדר ואין צורך לעשות מזה עניין, ושגם אחותה המבוגרת מצצה אצבע עד גיל שבע-שמונה לערך). תופעות נוספות הראויות לציון הן נדנודי ראש ללא הבחנה במשך פרק זמן לא קצר, בעיקר כאשר רותי עייפה ולקראת השכבה, וכן גמגום המתגבר במיוחד כאשר אביה נמצא לידה.

רותי ילדה שקטה ומכונסת בעצמה. בדרך כלל נמנעת מיוזמות, ומעדיפה להתבונן בפעילות הילדים האחרים. לדברי דליה, זו "ילדה שאין בה שמחת חיים וזה כל כך עצוב". בפגנת המשחקים רותי מעדיפה בדרך כלל לשחק עם אותה בובה, דווקא זו הבלויה ביותר ושתומת העין. כאשר נשאלה מה שם הבובה השיבה שאין לה שם וקוראים לה "ילדה רעה".

לעתים פורצת רותי בהתקפי זעם ובכי, בעיקר בשעות הבוקר כאשר אמה מביאה אותה לגן. הבכי הצעקני מתחיל בדרך כלל לפני כניסתה לגן ומתגבר לאחר לכתה של האם.

על ההורים, מתוך דוח העובדת הסוציאלית המטפלת במשפחה:

מדובר בזוג הורים ובשתי בנות: ענת בת העשר, הלומדת בכיתה ד', ורותי בת החמש. הזוג הגיע לטיפול במחלקה לשירותים חברתיים עקב קשיים בין-אישיים, ובכלל זה תופעות אלימות קשות וניסיון חוזר להשכיח שלום בית. האב, בן 45, אדם סגור ונוקשה, סובל מהתפרצויות כעס ונוטה להשליך את עיקר זעמו על אשתו. גילויי אלימות אלה מתרחשים לא אחת בנוכחות הבנות ולא אחת מסתיימים בהזעקת המשטרה על-ידי אחד השכנים. גם כאשר האישה מגישה תלונה במשטרה, היא הולכת ומבטלת אותה בטענות שונות ומשונות.

האם, אישה בת 46, עקרת בית. אישה דאגנית שכל הזמן רואה שחורות. מעורבת באופן קיצוני בחיי הבנות, דורשת דיווחים מפורטים מה קרה להן בשעות שלא היו אתה, ועוקבת אחר כל צעדיהן. עם זאת, משאירה אותן בבית ללא כל השגחה במשך שעות, גם כאשר היו רכות בשנים.

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה: איתור אותות וסימנים של מצוקה

אתן קבוצת משתלמות בנושא "איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה". הוצג לפניכן האירוע המתואר לעיל והתבקשתן לנתחו ולהגיע למסקנות מקצועיות.

שלב א: עבודה אישית

1. פרטו את כל האותות והסימנים המעידים על מצוקתה של רותי כפי שהופיעו באירוע.
2. פרטו את כל הסימנים המצביעים על פגיעה אפשרית של ההורים בבתם.
3. סכמו את הממצאים שאליהם הגעתם וגבשו עמדה, האם לפניכם תופעה המעלה חשד סביר של פגיעה נפשית ברותי?

שלב ב: דיון במליאה

המשתתפים יציגו את תוצרי עבודתם והמנחה יאפשר התייחסות.

הכוונה למנחה: מוצע לך לרכז על גבי הלוח באמצעות הטבלה הזאת:

סימנים אצל רותי	סימנים אצל האב	סימנים אצל האם

שלב ג: סיכום והכללה

הטבלה תאפשר לך לארגן את הסיכום בהתאם לכלל שלפיו כל סימן בפני עצמו אינו בהכרח ביטוי להתעללות, אך אוסף גדול של סימנים מחזק את הסבירות שאכן מדובר בהתעללות.

חלופה שנייה: אקוריום במנהרת הזמן

האמצעים: תגיות זיהוי עם שמותיהן של שבע הדמויות המשחקות (ראה פירוט מטה).

שלב א: משחק תפקידים

צעד ראשון: ארגון החדר

המנחה יארגן את הכיסאות בשני מעגלים: מעגל פנימי עם שבעה כיסאות, ומעגל חיצוני עם כל שאר הכיסאות כמספר המשתתפים.

צעד שני: המנחה יזמין קבוצה של שבעה מתנדבים ויבקש מהם לשבת במעגל פנימי. קבוצה זו תגלם את הדמויות האלה: רותי, ציפי – מנהלת הגן, הגננת דליה, העובדת הסוציאלית, האב, האם והאחות ענת. המעגל החיצוני ימלא את תפקיד הצופים.

צעד שלישי: הסבר המשחק

המשתתפים מתבקשים להתאמץ ולהיכנס לתפקידים כאילו היו באמת הדמויות שאותן הם מגלמים. אתם נפגשים עשר שנים לאחר התרחשות האירוע, כלומר בשנת 2015. מנהלת הגן תנחה את המפגש. מטרת המפגש היא להתבונן בהתרחשויות במבט רטרוספקטיבי. כל משתתף יתבונן באירועים מזווית הראייה שלו: כיצד ראה את הדברים אז וכיצד הוא רואה אותם היום בדיעבד, מה קרה, מה הוא היה יכול לעשות, מה היו הציפיות שלו אז מעצמו ומהאחרים שהיו מעורבים באירוע?

הצופים ירשמו הערות ולקחים הנובעים מהדיון המתקיים מולם. המנחה יכול להחליף תפקידים ולבקש ממשתתפים מהמעגל החיצוני להתחלף עם אלה מהמעגל הפנימי.

שלב ב: דיון קבוצת הצופים

בשלב זה המנחה יאפשר התייחסות ה"צופים". המנחה יאפשר לכל צופה להביע את דבריו לגבי מה שהתרחש, מה הוא ראה ואילו מסקנות הוא הפיק, כמו כן, תתאפשר השוואה בין מה שקרה ב"אקווריום" לבין מה שקרה במציאות לפני עשר שנים.

שלב ג: דיון במליאה

על בסיס שני מעגלי הדיון שהתקיימו יערוך עתה המנחה דיון מסכם שיתמקד בהפקת לקחים בכל הקשור לרגישות אנשי המקצוע לקורה לילדים שאותם הם מחנכים או בהם הם מטפלים. אפשר גם להסתייע בטבלה המוצעת בחלופה הראשונה אם תבקשו לערוך סדר בסימנים השונים שהתגלו במהלך ההתרחשויות באירוע.

שלב ד: סיכום

בדומה לחלופה ראשונה.

וריאציות על הנושא: אפשר להעשיר את ההתרחשות באמצעות זימון שיחות בין דמויות ספציפיות כמו רותי עם אביה, רותי עם אמה וכו', או באמצעות משימה של חליפת מכתבים בין הדמויות השונות. אפשר גם להכניס דמויות שלא השתתפו באירוע, כמו פקיד הסעד, המפקחת על הגן וכד'.

אירוע התעללות מינית (גיל בית הספר)

תמר, נערה בת 14, לומדת בכיתה ט בבית ספר תיכון מקיף. זה זמן שמה לב המחנכת כי תמר אינה כתמול שלשום: מתלמידה ערנית וקשובה הפכה למסוגרת כאילו מרחפת בעולמות אחרים, כלל לא מרוכזת ונוטה להתפרצויות בכי. המחנכת סברה שנכון יהיה להזמינה לשיחה.

קטע משיחה בין המחנכת לתמר:

המחנכת: "תמר, האם קרה לך משהו? האם את מוטרדת משהו?"

תמר, בקול מהסס: "לא, שום דבר לא קרה, למה את שואלת?"

המחנכת: "לאחרונה תלה אצלך ירידה בלימודים, את כאילו מסוגרת בתוך עצמך ואינך קשובה לקורה בכיתה". תמר מושכת בכתפיה ואינה עונה.

המחנכת: "האם קרה משהו בבית? משהו בינך לבין הורייך או משהו בין הורייך, בינם לבין עצמם?"

תמר: "שום דבר לא קרה, אני יכולה ללכת?"

המחנכת: "את יכולה ללכת מתי שתרצי, רציתי רק לוודא שהכול בסדר אתך. בכל מקרה, אם תחזרי כך ותרצי לדבר אתי, דלתי פתוחה בפנייך בכל שעה".

לא עברו ימים ספורים וציפי, חברתה הטובה של תמר, ביקשה לשוחח עם המחנכת.

קטע משיחה בין המחנכת לציפי, חברתה של תמר:

ציפי: "המורה, אני רוצה לדבר אתך בעניין חברה שלי, מישהי שאת לא מכירה, האם זה בסדר?"

המחנכת: "בטח, ציפי תרגישי חופשי".

ציפי: "יש לי חברה שלאחרונה כאילו נהפכה לאדם אחר. תמיד היינו מתחלקות בכול, ועכשיו יש לי הרגשה שהיא שומרת סוד מפניי. אבל לא בגלל זה באתי לדבר אתך. מה שמטריד אותי זה שהיא נהפכה לחסרת סבלנות, כל דבר קטן מרגיז אותה, והיא פורצת בצעקות או בכי. לפני כמה ימים כעסתי עליה מאוד ואמרתי לה שכבר לא כף להיות חברה שלה, ואז היא אמרה לי דבר שבעצם בגללו באתי אליך. היא אמרה לי שקורה לה משהו לא בסדר עם אבא שלה ושהיא בשום פנים לא יכולה לדבר על זה. "עלייך להיות סבלנית כלפיי, גם כך קשה לי מאוד, ובא לי בכלל למות", אלה היו הדברים שלה ובסוף גם השביעה אותי לא לספר לאף אחד".

המחנכת: "ומאז מה קורה ביניכן?"

ציפי: "הכול כאילו בסדר. אתמול, למשל, צחקתי ממנה המון. פתאום היא שואלת אותי האם זה נכון שמבדיקת שתן אפשר לדעת אם האישה בהיריון. בטח, אמרתי לה, מה את מטומטמת, והיא צחקה אתי".

המחנכת: "את באמת חברה טובה ומסורה. טוב שבאת לדבר אתי. אני מציעה לך לעודד את החברה שלך להתחלק במה שעובר עליה עם אימא שלה, או עם היועצת החינוכית או עם דמות מבוגרת אחרת שיש לה אמון בה, או לפנות

לקו חירום לבני נוער. בכל מקרה אני מציעה לך, דווקא עכשיו, לחזק את הקשר אתה ולעזור לה בזמן שכה קשה לה".
ציפי: "תודה, המורה".

המחנכת: "ציפי, בכל זאת יש לי הרגשה שאני מכירה את החברה שלך, האם זה נכון?"
ציפי: "המורה, אני לא יכולה לענות לך על שאלה זו".
המחנכת, שהדברים נראו לה לא כשורה, החליטה להזמין את אמה של תמר.

קטע משיחה בין המחנכת לאמה של תמר:

המחנכת: "קראתי לך מאתר שלאחרונה חלה ירידה בלימודיה של תמר, וחוץ מזה אני מרגישה שעובר עליה משהו המציק לה מאוד".

אימא של תמר: "כן, גם אני שמתי לב שמשוהו לא בסדר אתה. היא לא אוכלת כמו שצריך וכמו שנהגה בעבר, היא מרבה להתלונן על כאבי ראש, יש לה התפרצויות זעם, דבר שלא היו לה בעבר, שוכבת שעות בחדרה עם דלת נעולה, כאליו שכלום לא מעניין אותה. בעלי אומר שזה כלום, עניין של גיל התבגרות. אני פחות שקטה אבל לא מצליחה להוציא ממנה דבר".

המחנכת: "ואיך היחסים של תמר עם אבא שלה?"

אימא של תמר: "עכשיו שאת שואלת, נדמה לי שהיא נמנעת לדבר אתו. שלשום, למשל, כשישבנו ליד השולחן, הוא עבר וניסה לחבק אותה, אך היא הגיבה ברתיעה ובקול שחציו צעקה וחצי תחינה אמרה לו 'די'. ממש כעסתי עליה ואמרתי לה: 'תמר, איך את מתנהגת? זה אבא שלך?' והיא השיבה: 'אז מה?' בעלי עשה מזה צחוק וכל העניין היה נשכח ממני, אילו לא היית שואלת. אני חושבת שהיום אחרי הלימודים אקח את תמר לשיחה ואברר אתה מה קורה לה לאחרונה".

בתום הפגישה עם אמה של תמר החליטה המחנכת שטוב תעשה עם תתייעץ בנושא עם היועצת החינוכית של בית הספר.

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה: איתור סימנים מזהים והעמקת לימוד המקרה

שלב א: עבודה אישית

כל אחד מכם היא המחנכת המכינה עצמה לקראת פגישה עם היועצת החינוכית. רכזו את כל הסימנים המדאיגים אתכם לקראת ההתייעצות.

שלב ב: דיון קבוצתי

צעד ראשון: המנחה יבקש מכל משתתף להעלות את הסימנים המדאיגים שאיתר. המנחה יעלה בכתב על גבי הלוח את הסימנים שנאמרו. המנחה יאפשר למשתתפים להתייחס לדברים הנאמרים. בתום הדיון ימצאו על גבי לוח הכיתה כלל הסימנים ואותות המצוקה שאיתרו המשתתפים.

שלב ג: העמקת לימוד המקרה

ענה כל אחד מהמשתתפים הוא תמר. לתמר יומן אישי. יומן סודי, שאף אחד לא יודע על קיומו. יומן זה הוא החבר הטוב שלה, לו היא מספרת על כל מה שעובר עליה, ואתו היא מתחלקת בכל מצוקותיה. כל אחד מהמשתתפים מתבקש לבחור לכתוב ביומן על אחת משלוש הפגישות האלה:

1. הפגישה של תמר עם ציפי, חברתה לכיתה
2. הפגישה של תמר עם המחנכת
3. הפגישה של תמר עם אמה

שלב ד: הצגת היומן בפני חברי הקבוצה

כל משתתף יקרא את שכתב ביומנו על המפגש עם הדמות שבחר.

שלב ה: דיון בכתבי היומן

דוגמאות לשאלות מכוונות:

- ◆ איך אתם מרגישים עתה, לאחר הכתיבה ביומן?
- ◆ למה בחרתם לכתוב דווקא על המפגש עם הדמות הספציפית?
- ◆ האם הכתיבה ביומן סייעה לכם להיכנס לנעליה של תמר? ואם כן, איך?
- ◆ איך אתם מסבירים את הקושי של תמר להתחלק בכאבה עם מישהו אחר למעט יומנה?
- ◆ מהן לדעתכם הדילמות שבפניהן ניצבות המחנכת, אמה של תמר והחברה ציפי?

שלב ו: משחק תפקידים

המשתתפים יתחלקו לזוגות: אחד ישחק את המחנכת והשני – את היועצת החינוכית. בתום המשחק עליכם תוצג תכנית פעולה להמשך, אם יתגלו חילוקי דעות, חשוב להציגם בדיון המליאה.

שלב ז: דיון

צעד ראשון: הזוגות יציגו את עיקרי ההתרחשות במפגש.

צעד שני: המנחה יפתח דיון על בסיס הדיווחים של הזוגות.

דוגמאות לשאלות לדיון:

- באיזו מידה המפגש ביניכן סייע לכן להבין טוב יותר את המקרה?
- האם יש בידי המחנכת והיועצת מידע על קיום "יסוד סביר לחשוב כי זה מקרוב נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע"?
- אם כן, מה עליהן לעשות? אם לא, מה עליהן לעשות?
- מתי, אם בכלל, ראוי שהן תתייעצנה או תפנינה אל מנהל בית הספר? פקיד הסעד? אחר?
- מה צריכה המחנכת להמשיך ולעשות בעניינה של תמר?
- מה צריכה היועצת החינוכית להמשיך ולעשות בעניינה של תמר?

שלב ח: סיכום

בסיכום יש להתייחס לכלל המפגש, תוך הדגשת חשיבות ההתייעצות בין אנשי מקצוע.

אירוע התעללות מינית (גיל הגן)

יפה בת הארבע לומדת בגן טרום-חובה, ילדה נבונה, נעימת סבר וחברותית מאוד. זה זמן החלה להתנהג באופן המדאיג את כלל צוות המעון. יפה החלה לבצע פעולות אוננות בתדירות גבוהה, הן על-ידי החדרת אצבעותיה לאיבר מינה והן על-ידי שפשוף ירכיה זו בזו לאורך זמן. ציפי הגנת נוכחה במו עיניה כיצד יפה "משחקת" עם דני ומבצעת בו תנוחות של מגע מיני, תוך כך משמיעה מילים וביטויים כמו: "זה טוב" ואנחות חוזרות ונשנות. כאשר שולה הגנת אמרה לה: "יפה, חמודה, האם את ידעת שלילדים אסור לשחק במשחקים כאלה?", הניעה את כתפיה בתנועת סירוב ולא ענתה דבר. רחל, מנהלת המעון, החליטה לערוך על יפה תצפית אישית כדי לקבל תמונה ברורה יותר.

קטעים מתוך דפי התצפית:

07:30 – אמה של יפה מביאה אותה לגן. הילדה מסרבת להיפרד ממנה, בוכה ולופתת בכוח את שמלתה. האם מנסקת אותה, מבטיחה לבוא ולקחתה בצהריים.

07:35 – יפה ניגשת לפינת הבובות, נוטלת בובה ומנערת אותה חזק, ותוך כך אומרת לה: "את ילדה רעה, מגיע לך עונש", לוקחת מקל ומחדירה אותו אל בין רגלי הבובה.

08:30 – ציפי הגנת מזמינה אותה להצטרף לקבוצת ילדים לשמוע סיפור. יפה מצטרפת אך מאוד לא מרוכזת. הסיפור שציפי מספרת הוא "שמלת השבת של חנה'לה". כאשר ציפי מנסה למקד אותה בסיפור, יפה אומרת לה שהסיפור לא נכון. "מה לא נכון?" שואלת ציפי, ויפה עונה: "ילדים רעים מקבלים עונש מאבא שלהם".

09:00 – יפה מרטיבה, דבר שלא קרה לה זה זמן רב. למעשה נגמלה כבר בגיל שנתיים וחצי. הגנת שולה מחליפה לה בגדים. יפה מבקשת: "אבל אל תספרי לאבא שלי, הוא ייתן לי עונש".

09:30 – יפה פונה ליוסי ולדני ומציעה להם לשחק בסוסים. "יוסי, אתה תהיה סוס ואני ארכב עליך, טוב? ואחר כך אני אהיה סוס ואתה תרכב עליי". "לא", אמר יוסי, "קודם את תהיי סוס ואחר-כך אני". דני מצטרף ואומר: "יותר טוב ששניכם תהיו סוסים ואני ארכב עליכם".

יפה: "טיפש, אי-אפשר לרכב על שני סוסים".

10:30 – יפה יושבת ומציירת, שולה הגנת פונה אליה ושואלת: "יפה, מה את מציירת?" "אני מציירת חושך וצעקות", "ומי נמצא בחושך?" שואלת שולה? "אבא, אימא וילדה שמפחדת מהחושך", משיבה יפה. **בנקודה זו פונה המנחה אל הקבוצה ומבקש ממנה להמשיך את השתלשלות האירוע.**

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה: איתור סימנים מזהים והעמקת לימוד המקרה

שלב א: עבודה אישית

כל אחד מכם היא מנהלת הגן המכינה עצמה לקראת פגישה עם המפקחת. רכזו את כל הסימנים המדאיגים אתכם לקראת ההתייעצות.

שלב ב: דיון קבוצתי

המנחה יבקש מכל משתתף לעלות את הסימנים המדאיגים שאיתר. המנחה יעלה את הנאמר בכתב על גבי הלוח ויאפשר לשאר המשתתפים להתייחס לדברים הנאמרים. בתום הדיון ימצאו על גבי הלוח כלל הסימנים ואותות המצוקה שאיתרו המשתתפים.

שלב ג: העמקת לימוד המקרה

עתה כל אחד מהמשתתפים הוא יפה, יפה נוהגת להתפלל ולדבר אל אלוהים כל ערב לפני השינה, רשמו את תוכן תפילתה תוך התייחסות לדברים המציקים לה מאוד שעליהם היא מסרבת לדבר.

שלב ד: הצגת ה"תפילות" בפני חברי הקבוצה

כל משתתף יקרא או יציג את תפילתו.

שלב ה: דיון בתפילות

דוגמאות לשאלות מכוונות:

- ◆ איך אתם מרגישים עתה, לאחר התפילה?
- ◆ נסו לקשר בין תפילותיכם לבין העובדות שפורטו באירוע.
- ◆ האם כתיבת התפילה סייעה לכם להיכנס לנעליה של יפה? אם כן, איך?
- ◆ איך אתם מסבירים את הקושי של יפה לחלוק את כאבה עם מישהו אחר למעט אלוהים בעת התפילה?
- ◆ מהן לדעתכם הדילמות שבפניהן ניצבות מנהלת הגן, הגנת שולה, המפקחת על הגן ודמויות אחרות שעלו בבניית המשך האירוע?

שלב ו: משחק תפקידים

המשתתפים יתחלקו לזוגות על-פי הדמויות שהוזכרו באירוע (על שני חלקיו – זה שסופר לכם וזה שהמשתתפים השלימו). בתום המשחק תוצג תכנית פעולה להמשך. אם יתגלו חילוקי דעות חשוב להציגם בדיון המליאה.

שלב ז: דיון

צעד ראשון: הזוגות יציגו את עיקרי ההתרחשות במפגש.

צעד שני: המנחה יפתח דיון על בסיס הדיווחים של הזוגות.

דוגמאות לשאלות לדיון:

- ◆ באיזו מידה המפגש ביניכם סייע לכם להבין טוב יותר את המקרה?
- ◆ האם בידי מנהלת הגן וצוות עובדיה מידע מספיק על קיום "יסוד סביר לחשוב כי זה מקרוב נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע"? אם כן, מה עליהם לעשות? אם לא, מה עליהם לעשות?
- ◆ מתי, אם בכלל, ראוי שהם יתייעצו או יפנו אל פקיד הסעד, אל פסיכולוג חינוכי או אחר?
- ◆ מה צריכה מנהלת הגן להמשיך ולעשות בעניינה של יפה?
- ◆ מה צריכות הדמויות האחרות המוזכרות באירוע להמשיך ולעשות בעניינה של יפה?

שלב ח: סיכום

בסיכום יש להתייחס לכלל המפגש, תוך הדגשת חשיבות ההתייעצות עם אנשי מקצוע.

חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו

עקרונות יסוד	1. זכויות היסוד של האדם בישראל מושתתות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן חורין, והן יכובדו ברוח עקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל.
מטרה	1 (א) חוק-יסוד זה, מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו. כדי לעגן בחוק-יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.
הגנה על החיים, הגוף והכבוד	2. אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם באשר הוא אדם
שמירה על הקניין	3. אין פוגעים בקנינו של אדם.
הגנה על החיים, הגוף והכבוד	4. כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו.
חירות אישית	5. אין נוטלים ואין מגבילים את חירותו של אדם במאסר, במעצר, בהסגרה או בכל דרך אחרת.
יציאה מישראל כניסה לישראל	6 (א) כל אדם חופשי לצאת מישראל (ב) כל אזרח ישראלי הנמצא בחוץ לארץ זכאי להיכנס לישראל
פרטיות וצנעת הפרט	7 (א) כל אדם זכאי לפרטיות ולצנעת חייו. (ב) אין נכנסים לרשות היחיד של אדם שלא בהסכמתו. (ג) אין עורכים חיפוש ברשות היחיד של אדם, על גופו או בכליו. (ד) אין פוגעים בסוד שיחו של אדם, בכתביו או ברשומותיו.
פגיעה בזכויות	8. אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנוגד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו.

תכנית ההטמעה

סייג לגבי כוחות הביטחון

שמירת דינים

תחולה

יציבות החוק

9. אין מגבילים זכויות שלפי חוק-יסוד זה של המשרתים בצבא הגנה לישראל במשטרת ישראל, בשירות בתי הסוהר ובארגוני הביטחון האחרים של המדינה, ואין מתנים על זכויות אלה, אלא לפי חוק ובמידה שאינה עולה על הנדרש ממהותו ומאופיו של השירות.

10. אין בחוק-יסוד זה כדי לפגוע בתקפו של דין שהיה קיים ערב תחילתו של חוק-היסוד.

11. כל רשות מרשויות השלטון חייבת לכבד את הזכויות שלפי חוק-יסוד זה.

12. אין בכוחן של תקנות שעת-חירום לשנות חוק-יסוד זה, להפקיע זמנית את תקפו או לקבוע בו תנאים; ואולם בשעה שקיים במדינה מצב של חירום בתוקף הכרזה לפי סעיף 9 לפקודת סדרי השלטון והמשפט, התש"ח-1948, מותר להתקין תקנות שעת-חירום מכוח הסעיף האמור שיהא בהן כדי לשלול או להגביל זכויות לפי חוק-יסוד זה, ובלבד שהשליטה או ההגבלה יהיו לתכלית ראויה ולתקופת ובמידה שלא יעלו על הנדרש.

יצחק שמיר

ראש הממשלה

חיים הרצוג

נשיא המדינה

דב שילנסקי

יושב ראש הכנסת

האמנה הבין-לאומית לזכויות הילד - תקציר

ערך: ד"ר יצחק קדמון, מנכ"ל המועצה הלאומית לשלום הילד.

כל ילדה וילד בישראל זכאים ליהנות מהזכויות המפורטות בהצהרה זו – ללא יוצא מהכלל וללא כל הבדל של גיל, מין, גזע, אמונה, דת, מוצא, מצב בריאותי, שכלי, נפשי או מכל טעם אחר.

1. לכל ילד הזכות להתפתחות גופנית ונפשית – בביטחון, בשלום, בבריאות, בשוויון, בכבוד ובחופש.
2. לכל ילד הזכות לחיות במשפחה – לקבלת הזנה, דיור נאות, הגנה, אהבה והבנה.
3. לכל ילד הזכות לזהות – לקבלת שם ונתינות.
4. לכל ילד הזכות לחינוך – להגשמה עצמית, להזדמנות שווה, ולמיצוי יכולתו וכישוריו.
5. לכל ילד הזכות לפרטיות – לסודיות ולהגנה על רכושו.
6. לכל ילד הזכות למניעת ניצול – הזנחה, השפלה והתאכזרות.
7. לכל ילד הזכות להתחשבות משפטית – להגנה מיוחדת ורגישה של מערכות החוק.
8. לכל ילד הזכות להשתלבות בחברה – לשוויון, ללא אפליה מכל סוג שהוא.
9. לכל ילד הזכות להבעה עצמית – בדעה, ברגשות ובחוויה.
10. לכל ילד הזכות להצלה – לקידום בטיפול בזמן מחלה, אסון או מצב חירום.

תכנית ההטמעה

מיון זכויות ילדים על-פי האמנה הבין-לאומית לזכויות הילד

תוך התייחסות לארבעת סוגי ההתעללות בילדים

עקרונות כלליים

האמנה קובעת ארבעה עקרונות כלליים שעל המדינות החתומות על האמנה לנהוג על-פיהם בכל הקשור לילדים ולזכויותיהם.

1. הזכות לחיים, להישרדות ולהתפתחות פיזית, קוגניטיבית ורגשית (סעיף 6).
2. אי-אפליה (סעיף 2).
3. טובת הילד כעיקרון מנחה בכל הנוגע לפעולות הקשורות לילדים (סעיף 3).
4. כבוד לדעותיהם של ילדים (סעיף 12).

הערות

1. הזכויות המוצגות לקוחות מתוך האמנה, אך הן לא כוללות את פירוט הסייגים. המבקש לקבל תמונה מדויקת מתבקש לעיין לשם כך באמנה עצמה.
2. לצד חלק נכבד של הזכויות המוצגות, קיימת באמנה גם התייחסות ספציפית לאחראים על הילדים (הורים, אפוטרופוסים, המדינה ואחרים) לגבי חובותיהם במימוש זכויות אלה. חובות אלה אינן מוצגות כאן, והמבקש לדעת זאת יעיין באמנה עצמה.

עקרונות כלליים:	זכויות למונעת פגיעה רגשית	זכויות למונעת פגיעה פיזית	זכויות למונעת פגיעה סינית	זכויות למונעת הזנחה
הזכות הטבעית של כל ילד לחיים (6)	הזכות להתפתחות נפשית ונפשית בביטחון בשלום. בבריאות בשוויון בכבוד ובחופש.	הזכות להתפתחות נפשית ונפשית בביטחון בשלום. בבריאות בשוויון בכבוד ובחופש.		הזכות לקבלת הזנה, דיור, נאות, הגנה, אהבה והבנה.

זו הזכות הבטיחית ביותר באמנה, ומהווה בסיס לדין במימושה של עקרונותיה האחרים. זכות זו כוללת את זכותם של ילדים לחיות תוך שמירה על בריאותם והתפתחותם הפיזית.

עקרונות כלליים:	זכויות למונעת פגיעה רגשית	זכויות למונעת פגיעה פיזית	זכויות למונעת פגיעה סינית	זכויות למונעת הזנחה
הזכות להשתלבות בחברה ולשוויון, ללא אפליה סכל סוג שהוא. (2)	הזכות להשתלבות בחברה ולשוויון, ללא הפליה סכל סוג שהוא. (2)			

אי-אפליה הוא עיקרון מרכזי בחקיקה הישראלית. ההתייחסות השוויונית לקבוצות שונות באוכלוסייה מובטחת בהכרח במסגרת העצמאות ובשורה של חוקים

עקרונות כלליים:	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הגנה
טובת הילד - טובת הילד תהיה שיקול ראשון במעלה (3)	טובת הילד - טובת הילד תהיה שיקול ראשון במעלה (3)	טובת הילד - טובת הילד תהיה שיקול ראשון במעלה (3)	טובת הילד - טובת הילד תהיה שיקול ראשון במעלה (3)	טובת הילד - טובת הילד תהיה שיקול ראשון במעלה (3)

עקרון מנחה וכשיקול עליון במקרים שבהם אסורים אנשים אחרים לקבל החלטות הנגעות לילד, לאורחות חייו ולגורלו. באופן טבעי יהיו אלה ההורים, אולם ישנם מצבים שבהם הצורך להגן על הילד אינו מסופק על-ידי ההורה אלא על-ידי הסדינה באמצעות מוסדותיה השונים, כמו: בתי-המשפט, פקידי טעו ונותני שירותים חברתיים אחרים. ואסור השאפת מנחם אלן: "דומה, כי שוב אין צורך להרחיב את הדיבור על עקרון טובת הילדים כשיקול מכריע, עת באים לבחון עניין בחזקתם וחיונם, כאשר המדובר בהורים מסוכסכים, בהיעדר הורים, או כשאלה אינם מסוגלים לספק בילדיהם, וכן לעניין אימוץ. הדברים עתיקי יומין הם, ומקורם במשפט העברי, להם מקובלים כעיקרון עליון בפסיקה בתי-המשפט ובתי-הדין מאז ומתמיד, להוב גם כשיקול יחיד" [בג"ץ 7/83 ביארס נ' בית-הדין הרבני האזורי חיפה, פ"ד לח (1) 376]

עקרונות כלליים:	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הגנה
הזכות להישמע וכבוד לדעת הילד - להביע את דעתו בחופשיות בכל עניין הנוגע לו. תוך מתן משקל ראוי לדעותיו ולסידת בברוחו (12).	הזכות להישמע וכבוד לדעת הילד - להביע את דעתו בחופשיות בכל עניין המגע לו, תוך מתן משקל ראוי לדעותיו בהתאם לגילו ולסידת בברוחו (12).			

חוקים ואמצעי מדיניות שונים מבטיחים שדעתו של הילד תישמע ותובא בחשבון בעת הדיון בעניינים הנגעים לו, גם אם קיימת נטייה להמליץ או אפילו לחייב לשמוע את דעתו של הילד, לא מופעלת מדיניות זו באופן כללי ועקבי, קיימות עדויות ששמיטתו של הילד תלויה, במידה רבה, בעסדות ובדרכי הפעולה של אנשי המקצוע (כגון שופטים, עובדים מוציאילים ואחרים) המעורבים בתהליכים ובהחלטות השונות. גם אם אפשר לסעון כי ההגנה על כבוד הילדים גלומה כבר בעיקרון של "טובת הילד" עדין לעיקרון זה משקל רב בפני עצמו, וזאת מאחר שבעקרון "טובת הילד" יש נימה של פטרונות, אילו כאן מרכז הכובד הוא בתפיסה המנייה בכבוד הילד כבעל אוטונומיה, ובעל זכות ראשונית לכבוד, כדבר העומד בפני עצמו (מתוך יישום האמנה בדבר זכויות הילד, משרד המשפטים (2001), עמ' 81.

תכנית ההטמעה

זכויות וחירויות אזרחיות	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הגנה
הזכות להיקרא בשם, (זהות) ולקבל נתינות, (7) (8).	הזכות להיקרא בשם, (זהות) ולקבל נתינות, (7) (8).			

זכות זו מוסדרת בחוק השמות, תשס"ז-1956. החוק מבטיח כי לא ייוצר מצב שבו יותר ילד ללא שם ושם משפחה.

זכויות וחירויות אזרחיות	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הגנה
הזכות לחופש הביטוי - החופש לבקש, לקבל, ולספור מידע ורעיונות סכל סוג שהוא, בעל-פה, בכתב, או בדפוס, בצורת מעשה אומנות או באמצעי אחר (13).	הזכות לחופש הביטוי - החופש לבקש, לקבל, ולספור מידע ורעיונות סכל סוג שהוא, בעל-פה, בכתב, או בדפוס, בצורת מעשה אומנות או באמצעי אחר (13).			

חופש הביטוי אינו זכות מוחלטת, המגבלות קובעות, בין היתר, איסור הסטה לזענות, שידול לבצע עבירות ועוד.

זכויות וחירויות אזרחיות	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הזנחה
הזכות לחופש בענייני דת ומצפון - זכות הילד לחופש מחשבה, מצפון ודת. (14).	הזכות לחופש בענייני דת ומצפון - זכות הילד לחופש מחשבה, מצפון ודת. (14).			

סיסן 83 לדבר המלך במועצה על ארץ ישראל משנת 1923 שמתר עדיין בתוקף אומר: "כל האנשים בישראל יהיו מחופש המצפון המוחלט ויכלו לקיים את צורת פולחנם באין מפריע ובלבד שהסדר הציבורי והסוסר יהיו נשמרים". בית-המשפט העליון הוסיף: לכל אזרח וחושב בה שמורים גם חופש הדת וגם החופש מהדת (בב"ץ 3872/93, פס"ד מז(5) 584).

זכויות וחירויות אזרחיות	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הזנחה
הזכות לחופש ההתאגדות והחופש להפגין - הזכות לחופש התאגדות ולחופש התקלות שלווה (15).				

חופש ההתאגדות סובר בישראל כזכות יסודית, אך חוקים רבים בישראל אינם מאפשרים עדיין מימוש זכות זו על-ידי ילדים.

זכויות וחירויות אזרחיות	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הזנחה
הזכות לכבוד, לפרטיות ולשם הטוב - ילד לא יהיה נתון להתערבות שרירותית או בלתי חוקית בפרטיותו, במשפחתו, בביתו או בתכתובתו, ואף לא לפגיעות בכבודו ובשמו הטוב. לילד הזכות להגנת החוק כנגד התערבות או פגיעות כאמור (16).	הזכות לכבוד, לפרטיות ולשם הטוב - ילד לא יהיה נתון להתערבות שרירותית או בלתי חוקית בפרטיותו, במשפחתו, בביתו או בתכתובתו, ואף לא לפגיעות בכבודו ובשמו הטוב. לילד הזכות להגנת החוק כנגד התערבות או פגיעות כאמור (16).	הזכות לכבוד, לפרטיות ולשם הטוב - ילד לא יהיה נתון להתערבות שרירותית או בלתי חוקית בפרטיותו, משפחתו, ביתו או תכתובתו, ואף לא לפגיעות בכבודו ובשמו הטוב. לילד הזכות להגנת החוק כנגד התערבות או פגיעות כאמור (16).	הזכות לכבוד, לפרטיות ולשם הטוב - ילד לא יהיה נתון להתערבות שרירותית או בלתי חוקית בפרטיותו, במשפחתו, בביתו או בתכתובתו, ואף לא לפגיעות בכבודו ובשמו הטוב. לילד הזכות להגנת החוק כנגד התערבות או פגיעות כאמור (16).	הזכות לכבוד, לפרטיות ולשם הטוב - ילד לא יהיה נתון להתערבות שרירותית או בלתי חוקית בפרטיותו, במשפחתו, בביתו או בתכתובתו, ואף לא לפגיעות בכבודו ובשמו הטוב. לילד הזכות להגנת החוק כנגד התערבות או פגיעות כאמור (16).

מושתת על חוק-יסוד כבוד האדם וחירותו, כל אדם ובלכל זה ילדים זכאי שלא יפגעו בחייו, בגופו או בכבודו, ואף זכותו להגנה על חייו, טפו וכבודו, וכן זכותו לצמצת הפרט הגזרת סן הזכות לכבוד, הזכות לפרטיות מפורטת בחוק הגנת הפרטיות, תשל"א-1981. ההגנה על הזכות לשם טוב, הגזרת גם היא סן הזכות לכבוד, מפורטת בחוק אישור לשון הרע, תשכ"ה-1965.

תכנית ההטמעה

זכויות למניעת הזנחה	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות לכבוד, להשתתפות ולביטוי אישי
		הזכות לגישה להשגת סידע - זכות גישה לסידע ולחומר מסגון סקורות לאומיים ובין-לאומיים, במסגרת לאלה הנעזרים לקידומו התברתי; הרחמי והמסורי, ולבריאותו הטפנית והנפשית (17).	הזכות לגישה להשגת סידע - זכות גישה לסידע ולחומר מסגון סקורות לאומיים ובין-לאומיים, בחיחוד לאלה הנעזרים לקידומו התברתי; הרחמי והמסורי, ולבריאותו הטפנית והנפשית (17).

טוביה מיוחדת בתחום זה היא השפעת הפרטום על ילדים, תקנות הגנת הצרכן (פרטוסות המכוננות לילדים), תשנ"א-1991, קובעות עקרונית כללים לפרטוסות המכוננות לקטינים: "הפרטוסות תהיה שותאמת לרמת הידע, ההבנה והגברות של קהל היעד שלה. היסידע יימסר באופן מדויק, אמיתי ובלשון מובנת, הפרטוסות תהיה חאמת ערכים חברתיים המקבילים בדרך כלל לחיוביים, וזוהן הכרה שכתוצאה מהפרטוסות הקטינים עלולים לעשות דברים שיכולים להשפיע לרעה על בריאותם או על שלחמם [...]".

זכויות למניעת הזנחה	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות לכבוד, להשתתפות ולביטוי אישי
	איסור על עינויים וענישה אכזרית - ילד לא יועמד בעינויים או סיפול או עונש אכזריים, בלחי אנשיים או משפילים לא יישלל חופש שלא כדן או באופן שרירותי (37).	איסור על עינויים וענישה אכזרית - ילד לא יועמד בעינויים או סיפול או עונש אכזריים, בלחי אנשיים או משפילים לא יישלל חופש שלא כדן או באופן שרירותי (37).	איסור על עינויים וענישה אכזרית - ילד לא יועמד בעינויים או סיפול או עונש אכזריים, בלחי אנשיים או משפילים לא יישלל חופש שלא כדן או באופן שרירותי (37).

"אלימות פיזית כלפי תלמיד אטורה היא, צלקות, סכות, ומשיכת אוזניים - אין סקונן בבית-הספר, חדר הכיתה הוא סקום הוראה ולא זרחה אלימות גופו של תלמיד ונפשו אינם הפקר. כבודו כאדם ופגע אם מוריו מפעילים כלפיו אלימות פיזית [...] משיכת אוזן אינה אמצעי מותר לעודד את זיכרונו של תלמיד. סכות סרגל על היד אינן אמצעי אזהרה מותר" (על-פי 4485/94 מדינת ישראל נגד נ' עבד אלגני, פ"ד (5) 191, עמדות 192-193).

זכויות למניעת הזנחה	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות הקשורות לסביבה משפחתית וסיפול חליפי
הכונה ואחריות הורים - ההורים הם האחראים על גידול ילדיהם, ועומדות להם כל הזכויות והחובות כל עוד טובת הילד נשמרת. (5) (18).	הכונה ואחריות הורים - ההורים הם האחראים על גידול ילדיהם, ועומדות להם כל הזכויות והחובות כל עוד טובת הילד נשמרת. (5) (18).	הכונה ואחריות הורים - ההורים הם האחראים על גידול ילדיהם, ועומדות להם כל הזכויות והחובות כל עוד טובת הילד נשמרת. (5) (18).	הכונה ואחריות הורים - ההורים הם האחראים על גידול ילדיהם, ועומדות להם כל הזכויות והחובות כל עוד טובת הילד נשמרת. (5) (18).

"הזכות שיש להורים בחינוך, בלימוד ובכל ענייני האפטרופוסות היא הזכות למלא את חובתם כאפטרופוסים של הילד [...] ומשום כך ומתוך כך הפעלת זכויות אלה של ההורים כפופה היא לעקרונן טובת הילד" (בד"ם 1/81 נגד נגד נגד, פ"ד לחנו) 563 עמוד 593).

זכויות לקשורות לסביבה המשפחתית וטיפול חליפי	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הונחה
זכות הילד לחיות עם הוריו - ילד לא יפרד מהוריו בניגוד לרצונם, אלא אם פירוד כזה נדרש לטובת הילד, על-פי החוקים המגעים לדבר, במקרים כגון התעללות או הונחת הילד על-ידי הוריו (9) ובכלל זה הזכות לאיחוד משפחות (10).	זכות הילד לחיות עם הוריו - ילד לא יפרד מהוריו בניגוד לרצונם, אלא אם פירוד כזה נדרש לטובת הילד, על-פי חוקים המגעים לדבר, במקרים כגון התעללות או הונחת הילד על-ידי הוריו (9) ובכלל זה הזכות לאיחוד משפחות (10).	זכות הילד לחיות עם הוריו - ילד לא יפרד מהוריו בניגוד לרצונם, אלא אם פירוד כזה נדרש לטובת הילד, על-פי חוקים המגעים לדבר, במקרים כגון התעללות או הונחת הילד על-ידי הוריו (9).	זכות הילד לחיות עם הוריו - ילד לא יפרד מהוריו בניגוד לרצונם, אלא אם פירוד כזה נדרש לטובת הילד, על-פי חוקים המגעים לדבר, במקרים כגון התעללות או הונחת הילד על-ידי הוריו (9).	זכות הילד לחיות עם הוריו - ילד לא יפרד מהוריו בניגוד לרצונם, אלא אם פירוד כזה נדרש לטובת הילד, על-פי חוקים המגעים לדבר, במקרים כגון התעללות או הונחת הילד על-ידי הוריו (9).

"משפט הטבע הוא, שילד יגדל בית הוריו, הם שיאהבו אותו, יאכילו וישקו אותו, הם שיחנכו אותו, והם שיעמידו אותו על רגליו עד אם היה לאיש. זו זכותם של אב ואם וזו זכותו של בנם" (ע"א 6106/92 פלגית נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד מחנ(2) 833, עמוד 836).

זכויות לקשורות לסביבה המשפחתית וטיפול חליפי	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הונחה
העברות בלתי חוקיות של ילדים מחו"ל ולחז"ל - התחייבות המדינות לא לאפשר העברות כאלה, ואם התקיים לפעול לביטולן (1).	העברות בלתי חוקיות של ילדים מחו"ל ולחז"ל - התחייבות המדינות לא לאפשר העברות כאלה, ואם התקיים לפעול לביטולן (14).			
הבטחת מזונת - המדינה חנוקט צעדים מתאימים כדי להבטיח נבית מזונת עבור הילד מהוריו [7 (4)].				הבטחת מזונת - המדינה חנוקט צעדים מתאימים כדי להבטיח נבית מזונת עבור הילד מהוריו [7 (4)].
הזכות להגנה ולסיוע מצד המדינה במקרה שהילד אינו במסגרת משפחתו (20) (25).				הזכות להגנה ולסיוע מצד המדינה במקרה שהילד אינו במסגרת משפחתו (20).

מרנע שהמדינה מתערבת בהגנה על טובת הילד היא נושאת באחריות עליו וחיבת להבטיח את איכות חייו.

תכנית ההטמעה

זכויות למניעת הזנחה	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות הקשורות לסביבה המשפחתית וטיפול חליפי
הזכות לקשרי משפחה ולחיים בתוך משפחה [9 (א)] המבטיחים גדילה והתפתחות תקינים, כאשר הדאגה לטובת הילד היא בראש מעייניהם של מיל (18)			הזכות לקשרי משפחה ולחיים בתוך משפחה [9 (א)] המבטיחים גדילה והתפתחות תקינים, כאשר הדאגה לטובת הילד היא בראש מעייניהם של מיל (18).	הזכות לקשרי משפחה ולחיים בתוך משפחה [9 (א)] המבטיחים גדילה והתפתחות תקינים, כאשר הדאגה לטובת הילד היא בראש מעייניהם של מיל (18)
				שמירת זכויות הילד במקרה של אימוץ - המדינה אחראית לתהליך האימוץ ולהבטחת טובת הילד (21).

*סלאו לילד 9 שנים, או טרם סלאו לו 9 שנים אך הוא מסוגל להבין בדבר, לא ייתן בית-המשפט צו-אימוץ אלא אם נזכ שהמאומץ רוצה שאותו מאמץ יאמצו [...]. (סעיף 24 לחוק אימוץ ילדים, תשמ"א-1984).

זכויות למניעת הזנחה	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות הקשורות לסביבה משפחתית ולטיפול חליפי
חובת המדינה לדאוג שלא יפגעו ושלא יתעללו בילדים - המדינה תנקוט אמצעים תחקיקתיים, סינהליים, חברתיים וחינוכיים מתאימים, על מנת להגן על הילד מפני אלימות גופנית או נפשית לסוגיהם, ומפני חבלה, פגיעה או שימוש לרעה, הזנחה או טיפול רשלני, ניצול או התעללות, ניצול לרבות מיני, שעה שהוא נתון לטיפול הורים, אפטרופוסים חוקיים או אחרים או אדם אחר המופקד על הטיפול בו (19).	חובת המדינה לדאוג שלא יפגעו ושלא יתעללו בילדים - המדינה תנקוט אמצעים תחקיקתיים, סינהליים, חברתיים וחינוכיים מתאימים, על מנת להגן על הילד מפני אלימות גופנית או נפשית לסוגיהם, ומפני חבלה, פגיעה או שימוש לרעה, הזנחה או טיפול רשלני, ניצול או התעללות, ניצול לרבות מיני, שעה שהוא נתון לטיפול הורים, אפטרופוסים חוקיים או אחרים או אדם אחר המופקד על הטיפול בו (19).	חובת המדינה לדאוג שלא יפגעו ושלא יתעללו בילדים - המדינה תנקוט אמצעים תחקיקתיים, סינהליים, חברתיים וחינוכיים מתאימים, על מנת להגן על הילד מפני אלימות גופנית או נפשית לסוגיהם, ומפני חבלה, פגיעה או שימוש לרעה, הזנחה או טיפול רשלני, ניצול או התעללות, ניצול לרבות מיני, שעה שהוא נתון לטיפול הורים, אפטרופוסים חוקיים או אחרים או אדם אחר המופקד על הטיפול בו (19).	חובת המדינה לדאוג שלא יפגעו ושלא יתעללו בילדים - המדינה תנקוט אמצעים תחקיקתיים, סינהליים, חברתיים וחינוכיים מתאימים, על מנת להגן על הילד מפני אלימות גופנית או נפשית לסוגיהם, ומפני חבלה, פגיעה או שימוש לרעה, הזנחה או טיפול רשלני, ניצול או התעללות, ניצול לרבות מיני, שעה שהוא נתון לטיפול הורים, אפטרופוסים חוקיים או אחרים או אדם אחר המופקד על הטיפול בו (19).	חובת המדינה לדאוג שלא יפגעו ושלא יתעללו בילדים - המדינה תנקוט אמצעים תחקיקתיים, סינהליים, חברתיים וחינוכיים מתאימים, על מנת להגן על הילד מפני אלימות גופנית או נפשית לסוגיהם, ומפני חבלה, פגיעה או שימוש לרעה, הזנחה או טיפול רשלני, ניצול או התעללות, ניצול לרבות מיני, שעה שהוא נתון לטיפול הורים, אפטרופוסים חוקיים או אחרים או אדם אחר המופקד על הטיפול בו (19) וכן להבטיח שיקום של הילדים הנפגעים (39).

חוקים אחרים עוסקים במניעת התעללות בילדים ובהזנחתם ובטיפול בילדים אלה, ראה חוק העונשין, תשל"ו-1977 סעיפים 322, 323, 337, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 361, 368 ו-368א.

זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה רגשית
זכויות ילדים עם סוגבלויות - זכותו של ילד שכושח הנפשי או הגופני לקוי ליהנות מחיים מלאים והוגנים בתנאים המבטיחים כבוד, מקדמים עצמאות ומקלים על השתתפותו הפעילה של הילד בחיי הקהילה (23).		זכויות ילדים עם סוגבלויות - זכותו של ילד שכושח הנפשי או הגופני לקוי ליהנות מחיים מלאים והוגנים בתנאים המבטיחים כבוד, מקדמים עצמאות ומקלים על השתתפותו הפעילה של הילד בחיי הקהילה (23).	זכויות ילדים עם סוגבלויות - זכותו של ילד שכושח הנפשי או הגופני לקוי ליהנות מחיים מלאים והוגנים בתנאים המבטיחים כבוד, מקדמים עצמאות ומקלים על השתתפותו הפעילה של הילד בחיי הקהילה (23).	זכויות ילדים עם סוגבלויות - זכותו של ילד שכושח הנפשי או הגופני לקוי ליהנות מחיים מלאים והוגנים בתנאים המבטיחים כבוד, מקדמים עצמאות ומקלים על השתתפותו הפעילה של הילד בחיי הקהילה (23).	זכויות ילדים עם סוגבלויות - זכותו של ילד שכושח הנפשי או הגופני לקוי ליהנות מחיים מלאים והוגנים בתנאים המבטיחים כבוד, מקדמים עצמאות ומקלים על השתתפותו הפעילה של הילד בחיי הקהילה (23).

שני העשורים האחרונים הביאו שינויים רבים ביחס החברה כלפי ילדים עם סוגבלויות, והדבר בא גם לכלל ביטוי בתחיקה המחיימת לילדים אלה, שינויים אלה מעידים על הכרה גדלה בצורכיהם הספציפיים של ילדים אלה ושל משפחותיהם, ובחבתה של המדינה לספק מענים הולמים לצרכים אלה.

זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה רגשית
הזכות לחיים - זכות הטבעית של כל ילד לחיים, ולהתפתחות (6)		הזכות לחיים - זכות הטבעית של כל ילד לחיים, ולהתפתחות (6)	הזכות לחיים - זכות הטבעית של כל ילד לחיים, ולהתפתחות (6)	הזכות לחיים - זכות הטבעית של כל ילד לחיים, ולהתפתחות (6)	הזכות לחיים - זכות הטבעית של כל ילד לחיים, ולהתפתחות (6)
הזכות לבריאות תקינה - זכותו של הילד ליהנות מבריאות ברמה הגבוהה ביותר הניתנת להשגה, ולאמצעים לטיפול במחלות ולשיקום הבריאות (24).		הזכות לבריאות תקינה - זכותו של הילד ליהנות מבריאות ברמה הגבוהה ביותר הניתנת להשגה, ולאמצעים לטיפול במחלות ולשיקום הבריאות (24).			הזכות לבריאות תקינה - זכותו של הילד ליהנות מבריאות ברמה הגבוהה ביותר הניתנת להשגה, ולאמצעים לטיפול במחלות ולשיקום הבריאות (24).
					הזכות לביטחון סוציאלי - זכותו של הילד ליהנות מביטחון סוציאלי לרבות ביטוח סוציאלי (26)
					הזכות לרמת חיים הולמת - זכותו של הילד לרמת חיים הולמת את התפתחותו הנפשית, הרחוקית, המוסרית והחברתית (27).

תכנית ההטמעה

זכויות למניעת הזנחה	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	חינוך, פנאי ופעילויות תרבות
<p>הזכות לחינוך - זכות הילד לחינוך על בסיס הדדמנות שווה.</p> <ul style="list-style-type: none"> חינוך יסודי חובה וחינם, פתוח לכל. צורות שונות של חינוך תיכון לרבות חינוך כללי ומקצועי שיהיו זמינות ונגישות לכל ילד. השכלה גבוהה נגישה על-בסיס של כשרות. מידע והדרכה חינוכיים ומקצועיים יהיו זמינים ונגישים לכל ילד. להבטיח כי המשמעת בבית-הספר תונהג באופן הולם את כבוד הילד על-פי אמנה II (28). 			<p>הזכות לחינוך - זכות הילד לחינוך על בסיס הדדמנות שווה.</p> <ul style="list-style-type: none"> חינוך יסודי חובה וחינם, פתוח לכל. צורות שונות של חינוך תיכון לרבות חינוך כללי ומקצועי שיהיו זמינות ונגישות לכל ילד. השכלה גבוהה נגישה על-בסיס של כשרות. מידע והדרכה חינוכיים ומקצועיים יהיו זמינים ונגישים לכל ילד. להבטיח כי המשמעת בבית-הספר תונהג באופן הולם את כבוד הילד על-פי אמנה II (28). 	<p>הזכות לחינוך - זכות הילד לחינוך על בסיס הדדמנות שווה.</p> <ul style="list-style-type: none"> חינוך יסודי חובה וחינם, פתוח לכל. צורות שונות של חינוך תיכון לרבות חינוך כללי ומקצועי שיהיו זמינות ונגישות לכל ילד. השכלה גבוהה נגישה על-בסיס של כשרות. מידע והדרכה חינוכיים ומקצועיים יהיו זמינים ונגישים לכל ילד. להבטיח כי המשמעת בבית-הספר תונהג באופן הולם את כבוד הילד על-פי אמנה II (28).

חוק זכויות התלמיד, התשס"א-2000 קובע את העקרונות לזכויות התלמיד. ברוח כבוד האדם והאמנה לזכויות הילד של האו"ם, תוך שמירה ייחודית של המסגרות החינוכיות השונות כפי שהוגדרו בחוקים הרלוונטיים. לכל ילד בישראל ישנה הזכות לחינוך על-פי כל הוראות החוק.

זכויות למניעת הזנחה	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	חינוך, פנאי ופעילויות תרבות
			<p>הזכות לפיתוח האישיות ולמיצוי היכולת - אהזכות לפיתוח האישיות, הכישורים והיכולת הנופנית עד למיצויים המלא.</p> <p>בפיתוח יחס של כבוד לזכויות האדם ולחירויות היסוד.</p> <p>גפיתוח יחס כבוד להורי הילד, לזהות התרבותית, ללשונם וכן לערכיה של הארץ ושל ארץ מוצאו ולתרבויות השונות.</p> <p>דלהכנת הילד לחיי אחריות בחברה חופשית.</p> <p>הלפיתוח יחס של כבוד לסביבה הטבעית (29)</p>	<p>הזכות לפיתוח האישיות ולמיצוי היכולת - אהזכות לפיתוח האישיות, הכישורים והיכולת הנופנית עד למיצויים המלא.</p> <p>בפיתוח יחס של כבוד לזכויות האדם ולחירויות היסוד.</p> <p>גפיתוח יחס כבוד להורי הילד, לזהות התרבותית, ללשונם וכן לערכיה של הארץ ושל ארץ מוצאו ולתרבויות השונות.</p> <p>דלהכנת הילד לחיי אחריות בחברה חופשית.</p> <p>הלפיתוח יחס של כבוד לסביבה הטבעית (29)</p>

אמצעי הגנה מיוחדים	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הונחה
<p>זכויות ילדים המעורבים במערכת הצדק הפלילית - ילד אשר נטען כי המר את דיני העונשין, זכותו להיות מטופל באופן המתיישב עם תחושת כבוד וערכו העצמי, המחזיק את הכבוד שהוא חכם לזכויות האדם ולחירויות הבסיסיות של אחרים, תוך התחשבות בגיל הילד ובחינוכות שילבו בחברה ובמילוי תפקיד יצירתי בה. (40)</p>				
<p>שפיטה, ענישה ודרכי טיפול - א. ילד לא יועמד בפני עיניים, טיפול, או אמצעי עונש אכזריים אחרים בלתי אנושיים או משפילים [...] . ב. לא ישלל החופש מילד שלא כדון, או באופן שרירותי [...] . ג. ילד שהחופש נשלל ממנו, ינהג בו באנושיות ותוך כיבוד אישיותו כבן אדם ובאופן המתחשב בצורכי בני גילו [...] . ד. ילד שהחופש נשלל ממנו תהיה הזכות לנישה מהירה לעזרה משפטית או לעזרה סתאיסה אחרת [...] (37).</p>	<p>שפיטה, ענישה ודרכי טיפול - א. ילד לא יועמד בפני עיניים, טיפול, או אמצעי עונש אכזריים אחרים בלתי אנושיים או משפילים [...] . ב. לא ישלל החופש מילד שלא כדון, או באופן שרירותי [...] . ג. ילד שהחופש נשלל ממנו, ינהג בו באנושיות ותוך כיבוד אישיותו כבן אדם ובאופן המתחשב בצורכי בני גילו [...] . ד. ילד שהחופש נשלל ממנו תהיה הזכות לנישה מהירה לעזרה משפטית או לעזרה סתאיסה אחרת [...] (37).</p>	<p>שפיטה, ענישה ודרכי טיפול - א. ילד לא יועמד בפני עיניים, טיפול, או אמצעי עונש אכזריים אחרים בלתי אנושיים או משפילים [...] . ב. לא ישלל החופש מילד שלא כדון, או באופן שרירותי [...] . ג. ילד שהחופש נשלל ממנו, ינהג בו באנושיות ותוך כיבוד אישיותו כבן אדם ובאופן המתחשב בצורכי בני גילו [...] . ד. ילד שהחופש נשלל ממנו תהיה הזכות לנישה מהירה לעזרה משפטית או לעזרה סתאיסה אחרת [...] (37).</p>		

ככלל, לא יועמדו קטין ובגיר למשפט יחדיו, אלא בהסכמת היועץ המשפטי לממשלה. עם זאת, אם הובא קטין למשפט יחד עם בגיר, ובית-המשפט החליט להמשיך ולדון בעניינם, ינהג בית-המשפט בכל הנוגע לקטין כאילו היה בית-משפט לנער (חוק הנער שפיטה, ענישה ודרכי טיפול, תשל"א-1971).

תכנית ההטמעה

אמצעי הגנה מיוחדים	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הזנחה
<p>שיקום - הזכות לשיקום גפני ומסיכולוגי ושילוב מחדש בחברה של כל ילד המצוי במצוקה בשל כל צורה של הזנחה, ניצול, או התעללות, עיניים או צרות אחרות של יחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים. משפילים או בשל מאבקים מזוינים. שיקום ושילוב מחדש ייעשו בסביבה המטפחת את בריאות הילד וכבודו העצמי (39).</p>	<p>שיקום - הזכות לשיקום גפני ומסיכולוגי ושילוב מחדש בחברה של כל ילד המצוי במצוקה, בשל כל צורה של הזנחה, ניצול, או התעללות, עיניים או צרות אחרות של יחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים. משפילים או בשל מאבקים מזוינים. שיקום ושילוב מחדש ייעשו בסביבה המטפחת את בריאות הילד וכבודו העצמי (39).</p>	<p>שיקום - הזכות לשיקום גפני ומסיכולוגי ושילוב מחדש בחברה של כל ילד המצוי במצוקה, בשל כל צורה של הזנחה, ניצול, או התעללות, עיניים או צרות אחרות של יחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים. משפילים או בשל מאבקים מזוינים. שיקום ושילוב מחדש ייעשו בסביבה המטפחת את בריאות הילד וכבודו העצמי (39).</p>	<p>שיקום - הזכות לשיקום גפני ומסיכולוגי ושילוב מחדש בחברה של כל ילד המצוי במצוקה, בשל כל צורה של הזנחה, ניצול, או התעללות, עיניים או צרות אחרות של יחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים. משפילים או בשל מאבקים מזוינים. שיקום ושילוב מחדש ייעשו בסביבה המטפחת את בריאות הילד וכבודו העצמי (39).</p>	<p>שיקום - הזכות לשיקום גפני ומסיכולוגי ושילוב מחדש בחברה של כל ילד המצוי במצוקה, בשל כל צורה של הזנחה, ניצול, או התעללות, עיניים או צרות אחרות של יחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים. משפילים או בשל מאבקים מזוינים. שיקום ושילוב מחדש ייעשו בסביבה המטפחת את בריאות הילד וכבודו העצמי (39).</p>
<p>הזכות לאי-ניצול כלכלי - זכות הילד להגנה מפני ניצול כלכלי ומפני ביצוע עבודה העלולה להיות הרת אסון או לפגוע בחינוך הילד או להזיק לבריאותו או להתפתחותו הגופנית, הנפשית, הרוחנית, המוסרית או החברתית (32).</p>	<p>הזכות לאי-ניצול כלכלי - זכות הילד להגנה מפני ניצול כלכלי ומפני ביצוע עבודה העלולה להיות הרת אסון או לפגוע בחינוך הילד או להזיק לבריאותו או להתפתחותו הגופנית, הנפשית, הרוחנית, המוסרית או החברתית (32).</p>	<p>הזכות לאי-ניצול כלכלי - זכות הילד להגנה מפני ניצול כלכלי ומפני ביצוע עבודה העלולה להיות הרת אסון או לפגוע בחינוך הילד או להזיק לבריאותו או להתפתחותו הגופנית, הנפשית, הרוחנית, המוסרית או החברתית (32).</p>	<p>הזכות לאי-ניצול כלכלי - זכות הילד להגנה מפני ניצול כלכלי ומפני ביצוע עבודה העלולה להיות הרת אסון או לפגוע בחינוך הילד או להזיק לבריאותו או להתפתחותו הגופנית, הנפשית, הרוחנית, המוסרית או החברתית (32).</p>	<p>הזכות לאי-ניצול כלכלי - זכות הילד להגנה מפני ניצול כלכלי ומפני ביצוע עבודה העלולה להיות הרת אסון או לפגוע בחינוך הילד או להזיק לבריאותו או להתפתחותו הגופנית, הנפשית, הרוחנית, המוסרית או החברתית (32).</p>

הכלל הרחב הוא כי קיים איסור על העסקת קטין שעדיין לא מלאו לו 15 שנה, כמו כן קיימות הוראות חוק האסורות על עבודת קטינים במקומות מסוימים ובסוגי עבודה מסוימים. אסור להעסיק קטינים החייבים בלימוד חובה.

אמצעי הגנה מיוחדים	זכויות למנועת פגיעה רגשית	זכויות למנועת פגיעה פיזית	זכויות למנועת פגיעה מינית	זכויות למנועת הזנחה
<p>ניצול מיני והתעללות מינית</p> <p>- זכות הילד להגנה מפני ניצול מיני ותקיפה מינית לצורתיים. חובת המדינה למנוע:</p> <p>א. הגדת ילד או כפייה עליו לעסוק בפעילות מינית בלתי חוקית כלשהי.</p> <p>ב. שימוש בילדים לשם ניצול בזנות או שימוש מיני בלתי חוקי אחר.</p> <p>ג. שימוש בילדים לשם ניצול בהצגות פורנוגרפיות או בחומר פורנוגרפי (34).</p>			<p>ניצול מיני והתעללות מינית</p> <p>- זכות הילד להגנה מפני ניצול מיני ותקיפה מינית לצורתיים. חובת המדינה למנוע:</p> <p>א. הגדת ילד או כפייה עליו לעסוק בפעילות מינית בלתי חוקית כלשהי.</p> <p>ב. שימוש בילדים לשם ניצול בזנות או שימוש מיני בלתי חוקי אחר.</p> <p>ג. שימוש בילדים לשם ניצול בהצגות פורנוגרפיות או בחומר פורנוגרפי (43)</p>	
<p>סחר בילדים - התחייבות המדינה לנקוט אמצעים מתאימים על מנת למנוע חטיפה, מכירה או סחר של ילדים לכל מטרה או בכל צורה שהיא (35).</p>	<p>סחר בילדים - התחייבות המדינה לנקוט אמצעים מתאימים על מנת למנוע חטיפה, מכירה או סחר של ילדים לכל מטרה או בכל צורה שהיא (35).</p>	<p>סחר בילדים - התחייבות המדינה לנקוט אמצעים מתאימים על מנת למנוע חטיפה, מכירה או סחר של ילדים לכל מטרה או בכל צורה שהיא (35).</p>	<p>סחר בילדים - התחייבות המדינה לנקוט אמצעים מתאימים על מנת למנוע חטיפה, מכירה או סחר של ילדים לכל מטרה או בכל צורה שהיא (35).</p>	<p>סחר בילדים - התחייבות המדינה לנקוט אמצעים מתאימים על מנת למנוע חטיפה, מכירה או סחר של ילדים לכל מטרה או בכל צורה שהיא (35).</p>
<p>שימוש בסמים - זכות הילד להגנה מפני שימוש בלתי חוקי בסמים נרקוטיים וחומרים פסיכותרופיים ולמנוע ניצול ילדים בייצור ובסחר בלתי חוקי בחומרים האמורים (33).</p>	<p>שימוש בסמים - זכות הילד להגנה מפני שימוש בלתי חוקי בסמים נרקוטיים וחומרים פסיכותרופיים ולמנוע ניצול ילדים בייצור ובסחר בלתי חוקי בחומרים האמורים (33).</p>	<p>שימוש בסמים - זכות הילד להגנה מפני שימוש בלתי חוקי בסמים נרקוטיים וחומרים פסיכותרופיים ולמנוע ניצול ילדים בייצור ובסחר בלתי חוקי בחומרים האמורים (33).</p>		
<p>צורות אחרות של ניצול</p> <p>- זכות הילד לקבל הגנה מפני כל צורה אחרת של ניצול המהווה פגיעה בכל תחום מתחומי החיים של הילד (36).</p>	<p>צורות אחרות של ניצול</p> <p>- זכות הילד לקבל הגנה מפני כל צורה אחרת של ניצול המהווה פגיעה בכל תחום מתחומי החיים של הילד (36).</p>	<p>צורות אחרות של ניצול</p> <p>- זכות הילד לקבל הגנה מפני כל צורה אחרת של ניצול המהווה פגיעה בכל תחום מתחומי החיים של הילד (36).</p>		

תכנית ההטמעה

אמצעי הגנה מיוחדים	זכויות לסניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הגנה
<p>סצבי חירום בגין מלחמה</p> <p>- להגן ולהבטיח את שלומם של ילדים כמצבים של סאבק מזון המדינה מתחייבת שלא לגיס ולערב ילדים עד גיל 15 במאבקים מזוינים. המדינה מתחייבת להגן ולטפל בילדים הנפגעים על-ידי מאבק מזון (83) (93).</p>	<p>סצבי חירום בגין מלחמה</p> <p>- להגן ולהבטיח את שלומם של ילדים במצבים של מאבק מזון המדינה מתחייבת שלא לגיס ולערב ילדים עד גיל 15 במאבקים מזוינים. המדינה מתחייבת להגן ולטפל בילדים הנפגעים על-ידי מאבק מזון (83) (93).</p>	<p>סצבי חירום בגין מלחמה</p> <p>- להגן ולהבטיח את שלומם של ילדים במצבים של מאבק מזון המדינה מתחייבת שלא לגיס ולערב ילדים עד גיל 15 במאבקים מזוינים. המדינה מתחייבת להגן ולטפל בילדים הנפגעים על-ידי מאבק מזון (83) (93).</p>		
<p>ילדים פליטים - הזכות לקבל מעמד של פליט או הנחשב כפליט ולקבל הגנה מתאימה וסיוע הומניטרי (22).</p>	<p>ילדים פליטים - הזכות לקבל מעמד של פליט או הנחשב כפליט ולקבל הגנה מתאימה וסיוע הומניטרי (22).</p>			
<p>ילדי קבוצות מיעוט - הזכות של ילדים בני קבוצות מיעוט אתניות, דתיות או לשוניות ליהנות מטרבותם, להצהיר על דתם, ולקיים את מצוותיה, או להשתמש בשפתם שלהם (30).</p>	<p>ילדי קבוצות מיעוט - הזכות של ילדים בני קבוצות מיעוט אתניות, דתיות או לשוניות ליהנות מטרבותם, להצהיר על דתם, ולקיים את מצוותיה, או להשתמש בשפתם שלהם (30).</p>			

חובת הדיווח - תיקון מס' 26 לחוק העונשין התש"ן-1989, סעיף 368

א. היה לאדם יסוד לחשוב כי, זה מקרוב, נעברה עבירה בקטין או חסר ישע בידי האחראי עליו, חובה על האדם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שלושה חודשים.

ב. רופא, אחות, עובד חינוך, עובד סוציאלי, עובד שירותי רווחה, שוטר, פסיכולוג, קרימינולוג או עוסק במקצוע פרה-רפואי, וכן מנהל או איש צוות במעון או במוסד בו נמצא קטין או חסר ישע - שעקב עיסוקם או בתפקידם היה להם יסוד סביר לחשוב כי נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע בידי אחראי עליו, חובה עליהם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שישה חודשים.

ג. היה לאחראי על הקטין או חסר ישע יסוד סביר לחשוב כי האחראי על הקטין או חסר ישע עבר בו עבירה, חובה עליו לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שישה חודשים.

ד. נעברה בקטין או חסר ישע הנמצא במעון, מוסד או מסגרת חינוכית או טיפולית אחרת, עבירת מין לפי סעיפים 345 עד 348 או עבירת חבלה חמורה לפי סעיף 368 (ב) או עבירת התעללות לפי סעיף 368(ג), חובה על מנהל או איש צוות במקום כאמור, לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שישה חודשים.

ה. חובת הדיווח לפי סעיף זה לא תחול על קטין.

ו. פקיד סעד שקיבל דיווח לפי סעיף זה יעבירו למשטרה בצירוף המלצתו לפעול או להימנע מלפעול בקשר לדיווח, אלא אם כן קיבל אישור שלא להעביר את הדיווח למשטרה מאת אחת הועדות שהקים שר המשפטים לעניין זה. חברי ועדה כאמור יהיו נציגי פרקליט מחוז והוא יהיה היושב ראש, קצין משטרה בדרגת רב-פקד ומעלה ופקיד סעד מחוזי.

ז. הגיע למשטרה מידע לפי סעיף זה תעביר אותו לידיעת פקדי הסעד, ולא תפעל לפני שתיוועץ בפקיד הסעד.

ח. בסעיף זה, למעט סעיף קטן (ד), "עבירה" - עבירה של סיכון החיים והבריאות לפי סעיף 337, עבירות מין לפי סעיפים 345 עד 348, עבירה של נטישה או הזנחה לפי סעיפים 361 ו-362 ועבירה של תקיפה או התעללות לפי סעיפים 368 ב ו-368 ג.

פרשנות לתיקון לחוק העונשין

חוק זה עוסק בחובת הדיווח של כל אזרח, ובכלל זה של האחראים על הקטין וכן ושל אנשי מקצוע, לדווח לשלטונות באמצעות פקיד הסעד או המשטרה על כל מקרה של חשד להתעללות בקטין. החוק הוא ברור וחד-משמעי.

א. היה לאדם יסוד לחשוב כי זה מקרוב נעברה עבירה בקטין או חסר ישע בידי האחראי עליו, חובה על האדם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שלושה חודשים.

מי חייב בדיווח: לשון החוק אומרת כי כל אדם, וזה יכול להיות ידיד משפחה, בן משפחה, שכן ואחר, שהתעורר בהם חשד סביר שנעברה בקטין עבירה של התעללות או בחסר ישע חובה עליו לדווח.

למי חייבים לדווח: בפני האדם שתי אפשרויות לדיווח: לפקיד הסעד או למשטרה – ההחלטה היא שלו ולא צריך שתהיה לו לכך הנמקה מסוימת.

קטין – ילד עד גיל 18

חסר ישע – כל אדם שאינו בר דעת כמו אדם מפגר, חולה נפש, חולה הלצהיימר או אחר.

פקיד סעד – עובד סוציאלי ברשות המקומית שבה גר הקטין שמונה לתפקיד זה על-ידי השר.

חשד סביר – המחוקק אינו מגדיר מהו חשד סביר והדבר נתון לשיקול דעתו של האדם. מבחן הסבירות הוא בקיום שיקול דעת האומר שכל אדם סביר אחר היה נוהג באותו אופן.

אין כאן שום צורך במסכת ראיות משפטיות וכדומה. די בכך שהסימנים מעוררים חשש או תהייה. הדיווח נעשה על-פי חוק ולכן המדווח לא יהיה חשוף לשום אפשרות של תביעה מצד הנחשד, גם אם יימצא שהחשד היה מוטעה, אלא אם הוא נעשה במזיד ובכוונה לפגוע באדם אחר.

חשוב לציין ולהדגיש: מלאכת החקירה ובירור משמעות הסימנים המחשידים נתונים כולם לחקירת "חוקר הילדים" (עובד סוציאלי שהוא גם קצין מבחן לנוער, העובד בשירות המבחן לנוער, המוסמך היחיד לחקור ילדים עד גיל 14) או חוקר נוער (שוטר, בעל מיומנות מיוחדת לחקירת בני נוער בגילים 14-18).

ב. רופא, אחות, עובד חינוך, עובד סוציאלי, עובד שירותי רווחה, שוטר, פסיכולוג, קרימינולוג או עוסק במקצוע פרה-רפואי, וכן מנהל או איש צוות במעון או במוסד שבו נמצא קטין או חסר ישע, שעקב עיסוקם או בתפקידם היה להם יסוד סביר לחשוב כי נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע בידי אחראי עליו, חובה עליהם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שישה חודשים.

סעיף זה בחוק מתייחס לחובת הדיווח של אנשי המקצוע.

המחוקק מצא לנכון להדגיש את החובה המיוחדת של אנשי המקצוע, אף שגם הם כלולים במשפט "היה לאדם... וגומר". הדרישה מאיש המקצוע זהה לדרישה שמופנית כלפי כל אדם אחר, אלא שהציפייה שיעשה זאת גבוהה יותר.

איש המקצוע מבין יותר את משמעות ההתעללות בקטין והנזקים שהיא מעוללת לו ולכן מחויבותו לקטין גדולה יותר, ואם לא יעשה כן העונש על כך גדול יותר. אי-דיווח של איש מקצוע על חשד להתעללות יגרור עונש כפול בחומרתו – שישה חודשי מאסר, בעוד שלכל אדם אחר העונש הצפוי בגין אי-דיווח הוא רק שלושה חודשים.

ג. היה לאחראי על הקטין או חסר ישע יסוד סביר לחשוב כי האחראי על הקטין או חסר ישע עבר בו עבירה, חובה עליו לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שישה חודשים.

סעיף זה מתייחס ספציפית לאחראים על הקטין. מיהו האחראי על הקטין? ראה לעיל חוק העונשין, סעיף 368(א). המחוקק מחמיר עם האחראי על הקטין, בדיוק כמו עם איש המקצוע. במקרה של אי-דיווח, ומטיל עליו עונש של עד שישה חודשי מאסר.

ד. נעברה בקטין או חסר ישע הנמצא במעון, מוסד, או מסגרת חינוכית או טיפולית אחרת, עבירת מין לפי סעיפים 345 עד 348 או עבירת חבלה חמורה לפי סעיף 368 (ב) או עבירת התעללות לפי סעיף 368(ג), חובה על מנהל או איש צוות במקום כאמור, לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שישה חודשים.

סעיף זה מתמקד באנשי המקצוע בתוך המסגרות החינוכיות או הטיפוליות כמו: מוסד, מעון, פנימייה, מעון יום, בית ספר וכד' שבהן שוהה הקטין.

אם נעברה בקטין עבירה אחת מאלה המצוינות – עבירת מין, פגיעה או התעללות (לפירוט העבירה ראה בחוק העונשין לעיל, בהתאמה לסעיפים המצוינים) בכל אחת מהמסגרות המוזכרות, חובה על מנהל המסגרת הזאת או על כל עובד אחר שלה לדווח על החשד לפגיעה לפקיד הסעד או למשטרה. חשוב לציין כי עובד המספר על חשדו למנהל, לא יכול לראות בכך מילוי דרישת החוק – עליו לעקוב אחר הדברים ולראות אם המנהל דיווח על כך לפקיד הסעד או המשטרה כנדרש בחוק. האחריות בחוק היא אישית, כלפי זה שאצלו התעורר החשד, ולא כלפי הארגון וכו'.

ה. חובת הדיווח לפי סעיף זה לא תחול על קטין.

המחוקק משחרר את הקטין מחובת הדיווח – הוא יכול לדווח אך אינו חייב בזאת. יש להניח כי לפני המחוקק עמדה כאן "טובת הקטין" שלא לערבו במצבים הטעונים לעתים קרובות משמעות של נאמנות ואמביוולנטיות רגשית.

ו. פקיד סעד שקיבל דיווח לפי סעיף זה יעבירו למשטרה בצירוף המלצתו לפעול או להימנע מלפעול בקשר לדיווח, אלא אם כן קיבל אישור שלא להעביר את הדיווח למשטרה מאת אחת הוועדות שהקים שר המשפטים לעניין זה. חברי ועדה כאמור יהיו נציגי פרקליט מחוז והוא יהיה היושב ראש, קצין משטרה בדרגת רב-פקד ומעלה ופקיד סעד מחוזי.

פקיד הסעד שקיבל דיווח על התעללות בקטין, חייב להעביר מידע זה למשטרה. אין כאן העברה טכנית של מידע, אלא העברת מידע בצירוף חוות דעת מקצועית לגבי המקרה והמלצה למשטרה האם לפעול לפתיחת הליך חקירה פלילי או שלא לעשות זאת.

אם פקיד הסעד סבור שיש בהעברת המידע למשטרה משום סכנה לקטין, יש לו הסמכות לפנות לוועדה ספציפית שהוקמה לעניין זה על-ידי שר המשפטים ולבקש מהוועדה שתאשר לו לא להעביר את דבר החשד להתעללות לידיעת המשטרה.

ז. הגיע למשטרה מידע לפי סעיף זה תעביר אותו לידיעת פקדי הסעד, ולא תפעל לפני שתיוועץ בפקיד הסעד.

סעיף חוק זה מבטא את ראיית המחוקק הממוקדת בטובת הילד. ראשית דבר, יש להישמר שלא לפגוע בטובת הקטין, שמה שחקירת המשטרה תפגע בקטין. איש המשטרה מצווה שלא לפתוח בהליכים כלשהם כלפי החשוד בהתעללות לפני שהעביר את דבר התלונה/קובלנה אל פקיד הסעד לשם קבלת חוות דעתו. יוצא אפוא שאם החשד מדווח למשטרה או לפקיד הסעד, תמיד יתקיים ביניהם שיח מקצועי בטרם ביצוע הליכים כלשהם נגד החשוד בהתעללות.

ו. בסעיף זה למעט סעיף קטן (ד), "עבירה" – עבירה של סיכון החיים והבריאות לפי סעיף 337, עבירות מין לפי סעיפים 345 עד 348, עבירה של נטישה או הזנחה לפי סעיפים 361 ו-362 ועבירה של תקיפה או התעללות לפי סעיפים 368 ב ו-368 ג.

תכנית ההטמעה

סעיף זה מפרט את העבירות החייבות בדיווח:

סעיף 337 – הפרת חובת הורה או אחראי המהווה סיכון החיים והבריאות של קטין

סעיף 345 – אינוס קטין

סעיף 346 – בעילת קטינה

סעיף 347 – מעשה סדום בקטין

סעיף 348 – מעשה מגונה

סעיף 361 – נטישה

סעיף 362 – הזנחה

סעיף 368 ב – תקיפת קטין או חסר ישע

סעיף 368 ג – התעללות בקטין או חסר ישע

איתור ילדים נבגעי התעללות והזנחה

נספח 8א

דף רקע להתנסות - חמישה היבטים של "תחזוקה מיטיבה"

1. בירור זהות המתערב - היבטים בין-תרבותיים:

בירור הרקע החברתי והתרבותי שממנו באים הלומדים חשוב בעת העיסוק בסוגיה הנדונה. עובדים מרקע חברתי ותרבותי שונה, כמו עובד חילוני, דתי, חרדי, יהודי, ערבי, עובדים עולים מארצות שונות כמו רוסיה, אתיופיה, ארצות הברית וכו', עשויים להתייחס באופנים שונים כלפי אותה תופעה ולכן אלה הם משתנים חשובים בעת בירור דרכי ההתערבות והשפעתם על המתערב. השאלות לדיון תהיינה:

- ◆ איפה הנושא פוגש אותך ואת מערכת הערכים שלך?
- ◆ כיצד מתייחסת החברה שממנה אתה בא אל תופעת ההתעללות בילדים ובני נוער?
- ◆ כיצד אתה אישית מתייחס אל תופעה זו? (בחלקו הנושא כבר נידון ועובד בשיעור בירור עמדות).

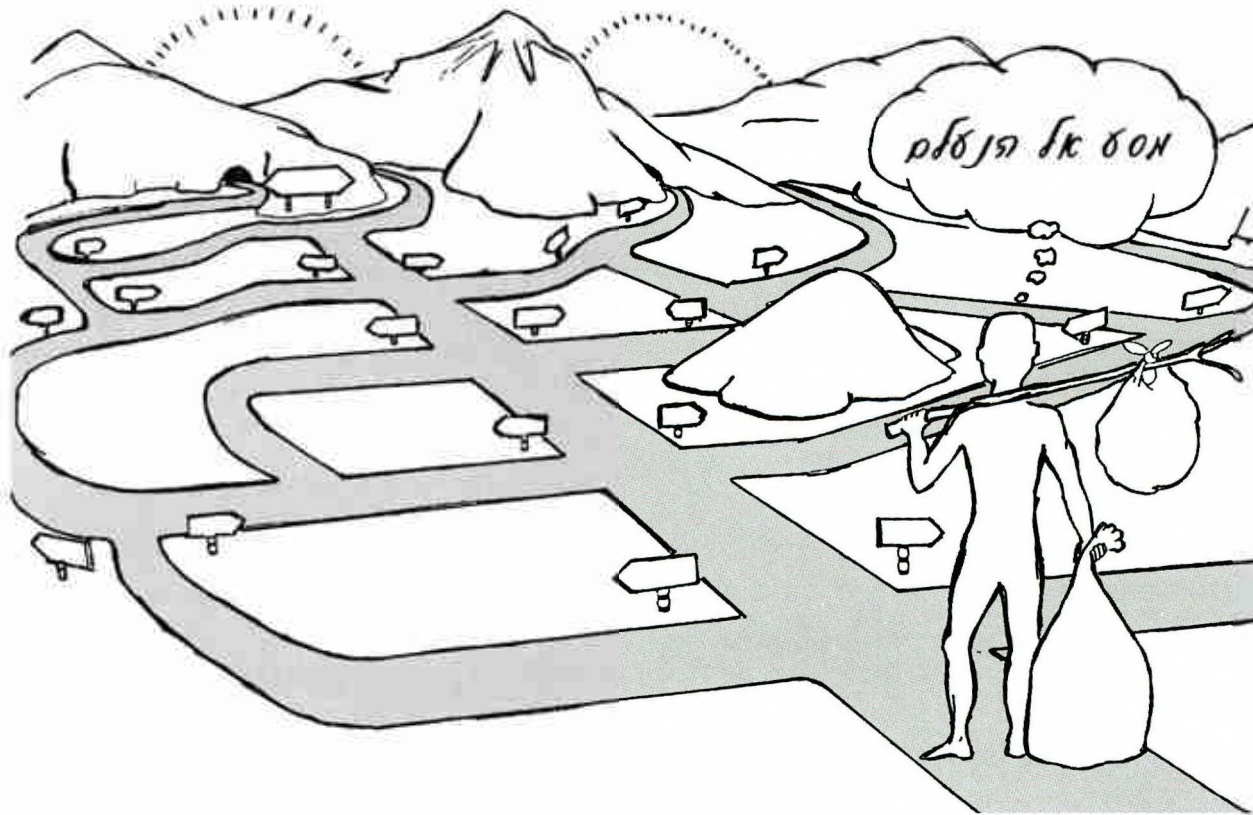
2. בירור פערים: עד כמה קיימת התאמה בין עולמו של איש המקצוע לעולמו של הילד/נער ובני משפחתו? אם קיים פער, כיצד עשוי/עלול פער זה להשפיע (להקל או להקשות) על ההתמודדות וההתערבות? למשל, כאשר הערכים של משפחת הילד בסיכון מעוררים אצל העובד רגשות שליליים כלפי המשפחה, או להפך, כאשר הערכים של המשפחה נמצאים בהלימה עם אלה של העובד המתערב, כמו למשל שעניינים משפחתיים, יהיו אשר יהיו, רצוי לפתור אותם במסגרת המשפחה, או באמצעות דמות דתית בקהילת המשפחה ולא לפנות למוסדות הרשמיים של המדינה. מה תהיה השפעת ערכים אלה על דרך ההתערבות של העובד?

3. אני כהורה: איפה פוגש אותי הנושא של התעללות בילדים כהורה? עד כמה אנחנו כהורים מודעים לחוסר השלמות שלנו כהורים? כיצד תפקידי כהורה משפיע על שיקול דעתי באשר לדרכי התערבותי בעבודה עם ילדים?

4. התמודדות בשחיקה: פיתוח מיומנויות להתמודדות עם שחיקה רגשית שהנושא מעורר בקרב אנשי המקצוע. פיתוח מערכות תמיכה לאנשי המקצוע זאת גם על-ידי ייסוד פורום אנשי מקצוע בתוך הערכות שבה איש המקצוע עובד או פורום חוצה ארגונים על בסיס אזורי שיאפשר לעובדים כתובת להיוועצות ולתמיכה. חיזוק הקול הפנימי האומר: "אם אני חושד בהתעללות בן משפחה בילד עלי להתעקש לקבל אפשרות להתייעצות, לבירור דברים, ולא אאוותר גם אם הממונים עלי לא בהכרח תומכים בי".

5. שיתוף פעולה עם גורמים בקהילה: מה עמדותיי כלפי אנשי מקצוע אחרים העוסקים בנושא? כיצד עמדותיי מסייעות לשיתוף פעולה עם גורמים נוספים בקהילה או מקשות על כך?

נספח 10
מסע אל הנעלם - בירור ציפיות

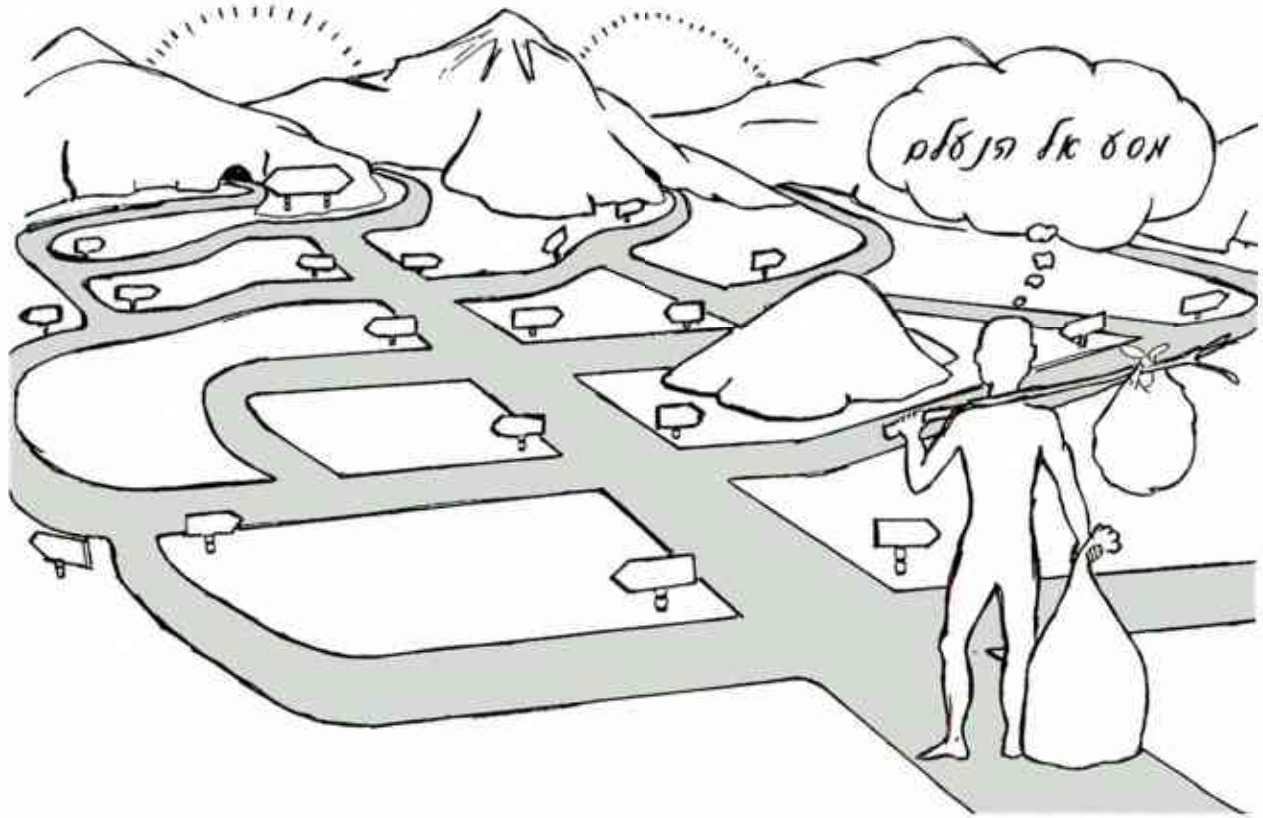

תכנית ההטמעה

אתור ילדים נמנעי התעללות והתנחלה

נספח 10

נספח 10 (א)
מסע אל הנעלם - תרגיל פרידה

תכנית ההטמעה

נספח 10 א

איחור ילדים נמנעי התעללות והזנחה

נספח 11 שאלון משוב והערכה

משתלם יקר,

כדי לאפשר לנו לשפר את תכניות ההשתלמות שלנו, אנו מבקשים לקבל את הערכתך להשתלמות זו. נודה לך אם תקדישי/י מזמנך למילוי דף המשוב.

א. הערכת מהלך ההשתלמות:

במידה רבה מאוד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מעטה	כלל לא	
1	2	3	4	5	
					1. האם ההשתלמות אורגנה כראוי?
					2. האם תנאי הלמידה ענו על ציפיותיך?
					3. האם התקיימה הלימה בין התכנון לביצוע של התכנית?
					4. האם מתכונת ההשתלמות התאימה וענתה לצרכים?
					5. האם באופן כללי ציפיותיך מההשתלמות התממשו?
					6. האם האווירה בקבוצה תמכה וסייעה בתהליך הלמידה?
					7. האם המפגש עם עמיתים למקצוע תרם לך?

8. מה תכניותיך להמשך בהקשר לנושא?

9. למה אתה זקוק לשם מימוש תכניתך?

10. הערות נוספות:

תכנית ההטמעה

אתר ילדים נמגי' התעללות והזנחה

נספח 11

ב. הערכת הלמידה בהשתלמות:

כלל לא	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד
5	4	3	2	1

הערות:

ג. הערכת הנושאים שנלמדו בהשתלמות:

מתוך הנושאים שהועברו בהשתלמות, חווה/י דעתך:

- על מידת החשיבות והרלוונטיות של הנושא.
- על מידת העניין והבהירות שבה העביר/ה המרצה את הנושא.

5	4	3	2	1	
במידה רבה מאוד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מעטה	במידה מועטה מאוד	
					1. יש לציין את שם המפגש ואת שם המנחה/מרצה
					2. כנ"ל
					3. כנ"ל
					4. כנ"ל
					להמשיך לפי מספר המפגשים. אם במפגש מסוים התקיימו כמה הרצאות, יש לפרט כל הרצאה בשורה נפרדת.

שאלות פתוחות

אם יש לך לומר דבר מה בעניין התכנית שלא בא לכלל ביטוי בשאלון המובנה, נא פרט אותו כאן.
אנו מודים לך על שיתוף הפעולה.

Area with horizontal dashed lines for writing answers.

תכנית ההטמעה

איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה

נספח 11

תכנית ההטמעה

איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה

איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה

תכנית ההטמעה